

1
NICOLAI
REVSNERI,
LEORINI IVRIS-
CONSULTI, COMITIS PA-
LATINI CÆSAREI, CONSI-
liarii Saxonici, & primarii in
Academia Ienensi Pro-
fessoris,

COMMENTARIUS
*De Quatuor Obligationum
causis siue Qualitatibus.*

Cum Indice Rerum & Verborum.

FRANCOFVRTI
Ex Officina Zachario-Paltheniana.
MDC. III.

NOBILI, VIR- TVTE AC RERVM VSV

PRÆSTANTI VIRO DN.

Valentino Porzio, Optimati
Francofurtensi.

VENIAM MODVM qui magno
ære alieno obligati sunt, semper
se sollicitos reddunt de scœnore
cum sorte exsoluendo : & cum
soluendo non sint, varias exco-
gitant vias, quibus creditorem suum placent
siue conticescere faciant : Sique nulla earum
res procedat, hanc aggrediuntur, vt donariis
illius animum concilient, eumque sibi propi-
tium, propensum ac mitem reddant. Ita ego,
qui ingenti beneficiorum cumulo a te quam
largissime sum affectus, hac vnica cura pre-
mo : & fatigor, quo pacto illum tuum in me
beneuolum animum, illa tua in me egregia
facta, compensare, aut æquiparare possim.
Ad solcio, gratiam pro beneficio & præstita
humanitate deberi magnam. Sed cum insol-
uendo gratiæ scœnore longe inferiorem me
agnoscam, nedum sortem beneficiorum ex-
soluere queam : recurrendum mihi quoque
erit ad munuscula, quibus interim, donec
melior affulserit aura, locupletiorque fortuna
obtigerit, animi saltem promptitudinem &

PRAEFATIO.

gratam voluntatem per indicem quendam ostendendo, animum tuum conciliem. Nihil autem fere nunc in meo Musæo occurrit, quam Commentariolus Dn. Nic. Reusneri, Com. Palatini nuper defuncti: quem si superesse diutius fata concessissent, ipsum tibi dicaturum fuisse, nullus dubito. Offero igitur eum tibi, vir Clarissime, animo & prompto & grato. Tuum est eum eodem accipere, & συμπαθεῖν τῷ ἐνεργημένῳ. Vale Francofurti 1602. Calend. Septemb.

T.

Zacharias Palthenius D.

INDEX RERVM ET
VERBORVM IN COM-
MENTARIOLO DE OB-
ligationibus conten-
torum.

*Blatiuus absolute positus, an faci-
at conditionem. pag. 107. nu. 9.*

*Accessio dupliciter fit: vel persona
tantum, vel simul persona &
rei. p. 240. nu. 10.*

*Accessio hic personarum alternatio est. pag. 239.
nu. 8.*

*Accessio tam pro discreta, quam pro continua ac-
cipitur. p. 233. nu. 4. 5.*

*Accessio pro obligatione fideiussoria ponitur: item
pro sequela & additamento. p. 237. num. 5. 6.
& seqq.*

*Accessionis varia significata, & quidem octo p.
231. nu. 2.*

*Accessorium sequitur naturam principalis. pag.
232. nu. 3.*

*Actus legitimi an diem & conditionem recipi-
ant, & quatenus. nu. 13. 14. in quo distinguitur
inter actus viuentium & morientium. nu. 15.
& quid si expresse vel tacite dies aut conditio
adiecta fuerit. p. 8. 9. nu. 16.*

*Actum, mens & voluntas contractuum. pag. 6.
num. 6.*

I N D E X.

Adiectus posteriore, non priore loco nominandus. p. 239. nu. 9.

Anni facta mentione simpliciter in iure continuus an utilis annus intelligatur: Et quid in actionibus annalibus. nume. 25. 26. Et quid in causis restitutionum. p. 39. 40. 41. nu. 27.

coeptus Annus quando pro completo habeatur. p. 23. nu. 6.

Aliud liberum arbitrium, aliud boni viri arbitrium. p. 179. nu. 80.

Argumentum a contractibus ad ultimas voluntates, an Et quando valeat. p. 66. nu. 61. 62.

C.

C *Ausse appellatione quid intelligatur: Et cum hac lege collata.* l. 85. ff. h. t. p. 11. nu. 2. 3.

Cautio Mutiana quid, Et quibus praestetur. nu. 58. 59. Et quae sit eius vis, ac potestas. nu. 60. Et in quibus conditionibus consistat. num. 61. Et cur introducta. p. 158. nu. 62.

Commendatio praesentis materiae de accidentibus Et causis obligationum siue contractuum. p. 5. nu. 5.

Commodatum unde dictum. p. 211. nu. 2.

Conditio tacite repetita in ultimis voluntatibus trifariam intelligitur, Et eorum exempla. p. 198. nu. 96. 97. 98. 99.

Conditio ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τῷ πέλει qualis conditio Et utriusque effectus. p. 207. nu. 109.

Conditio dies incertus, locus dies tacitus est. pag. 204. nu. 105.

Conditio nominis ferendi qualis Et an remittatur: Et quatenus vel quatenus non; si nomen vel honestum, vel turpe sit. num. 63. 64. Et 65.

I N D E X.

- aut ob legitimam causam. pag. 160. nu. 66. 63.*
- Conditionale oppositum puro quid significet. pag. 12. nu. 7.*
- mere arbitraria Conditio pro pura habetur. pag. 175. nu. 77.*
- Conditio prateriti, aut presentis temporis proprie non est conditio, & cur. p. 112. nu. 12.*
- casualis conditio quid, quæ & fortuita: eiusq; vis & potestas. p. 180. nu. 81. 82.*
- casualis Cōditio nunquam potestativa esse potest, & quomodo inter se differant. p. 182. nu. 84. 83.*
- omnis Conditio est dies incertus, sed non e contra. p. 51. nu. 37.*
- sola futuri temporis Conditio vere est conditio. p. 115. nu. 13.*
- quomodo & quibus verbis, per particulā; Si vel cum, inducatur conditio: quæ tamen aliquādo non conditionis, sed admonitionis nota sunt, nu. 5. 6. & quomodo hæ dictiones, Si & cū, inter se differant. p. 100. nu. 7.*
- Conditionum aliæ quedam dictiones & notæ. p. 106. nu. 8.*
- turpis & illicita Conditio pro impossibili habetur: & quot modis ea dicatur: aut contra leges, aut contra bonos mores. p. 134. nu. 36. 37.*
- promiscua Conditio non mixta, sed arbitraria est. p. 173. nu. 74.*
- mixta Conditio quid, quæ & communis: & quomodo differat a potestativa & casuali. p. 185. nu. 85. 86.*
- potestativa Conditio quæ & quibus nominibus ea appelletur. p. 172. nu. 73.*
- sola incerta Conditio vere est conditio. p. 117. n. 15.*

I N D E X.

- tacita Cōditio** duobus modis inest: vel ex re ipsa. num. 88. 89. vel ex coniectura voluntatis, quæ magis facti est, quam iuris. nu. 90. Eaque rursum duplex, & utriusque exempla. p. 189. nu. 91.
- in Conditionibus** testamentorum voluntas potius, quam verba considerata. p. 194. nu. 92.
- certa Cōditio** duplex: aut diem habet, aut non habet: & quatenus illa vim habet cōditionis. p. 118. nu. 16.
- Conditionis** definitiones aliquot, veterum & recentium iuris auctorum. p. 97. nu. 4.
- Conditionis** verbum quomodo accipiat in iure, eiusque novem significata: & etymon eiusdem, & quomodo a conditione differat. p. 90. nu. 2. 3.
- Conditionis** diuisiones variae: & prima quidē generalis illa, quod alia sit præsens, alia præteriti, alia futuri temporis. p. 110. nu. 11.
- Conditionum** utilium vis ac potestas: eorumque triplex diuisio. nu. 70. 71. & origo diuisionis p. 169. nu. 72.
- secunda** Conditionum diuisio, quod alia, certa cōditio incerta dicitur. p. 116. nu. 14.
- tertia** Conditionum diuisio, quod alia sunt facti, alia iuris. p. 119. nu. 17.
- quarta**, quod alia in faciendo, alia in dando consistunt. p. 121. nu. 18.
- quinta**, quod alia sint possibiles, alia impossibiles. p. 121. nu. 19.
- sexta** Conditionum diuisio, quod alia sit honesta alia turpis: vel alia licita, alia illicita. pag. 133. num. 35.

I N D E X.

septima Conditionum diuisio, quod alia sit utilis,
alia inutilis. p. 139. nu. 39.

postrema Conditionum diuisio in Tacitam &
Expressam. p. 188. nu. 87.

impossibilis Conditiō in ultimis voluntatibus nō
vitiat, sed ipsa vitiatur, & num. 20. 33. Aliud
est in contractibus & obligationibus, in qui-
bus statim vitiat. nu. 21. 34. quatenus ea scili-
cet in faciendo consistat. nu. 22. quod olim fuit
controuersum. p. 122. nu. 23.

impossibilis Conditionis, quod alia in faciendo, a-
lia in non faciendo consistit, prima subdivisio:
altera, quod vel natura, vel iure, vel facto sit
impossibile, nu. 24. 25. quæ tamen ad duo mē-
bra contrahitur. nume. 32. Perplexæ conditio
qualis. nu. 26. & quomodo sit inutilis. pag. 126.
nu. 31.

potestatiæ Conditionis duo genera, mere arbi-
traria & promiscua, & quomodo differant. p.
174. nu. 75. 76.

Conditionum alia diuisa, alia indiuisa remissive.
p. 202. nu. 103.

Conditionum inutilium triplex differentia: pri-
mum genus omnino vitiat actum. nu. 40. 41.
veluti si filiusfamil. heres institutus sit sub cō-
ditione fortuita. nu. 42. vel illicita. nu. 45. aut
si seruus proprius heres sit institutus sub condi-
tione cum liber erit. nu. 43. aut si institutio sit
collata in alterius arbitrium. p. 141. nu. 44.

alterum Conditionum inutilium genus, quæ pro
non scriptis habentur: eorumque septem spe-
cies nu. 46. 47. nimirum impossibilis. nu. 48.
Turpis. nu. 49. in fraudem legis adiecta. num.

I N D E X.

50. mendosa. nu. 51. Inepta & inhumana. nu.
52. Derisoria. num. 53. & implexa. pag. 144.
nu. 54.

terium genus Conditionum inutilium, ut est
conditio iurisiurandi, quæ ipso iure remitti-
tur, idque ob religionem iurisiurandi. p. 152.
nu. 56.

plura a ceteris Contractuum & obligationum:
ut Dolus, culpa, & casus fortuitus. p. 13. nu. 9.
Conventiones etiam tacite valent: & quid in cō-
ventionem pignoris. nu. 93. 94. & quid de con-
ditionibus tacite repetitis. p. 194. nu. 95.

D.

Debitor ob lapsum diei in mora constituitur,
& estimationem eius præstat: & quando
mora committatur. nu. 51. 52. ut & usurarum
stipulatio. p. 62. nu. 53.

multum Differt inter debitum sub conditione,
& sub die incerto. p. 51. nu. 36.

Declaratio l. sub conditione. ff. de hered. instit. &
l. legatum 95. ff. de condi. & demonstr. p. 200.
nu. 100. 101.

Demonstratio per relativum pronomen expref-
sa, an conditionem in se contineat. pag. 108.
num. 10.

Demonstratio, causa, conditio & modus quid
differant, & quidem quatuor modis. p. 214. n.
9. 10. 11. 12.

Dies Artificialis, si se v. l. s. quis, & unde dica-
tur, eiusque principium & finis. p. 29. nu. 15.

Dies pro subiecta materia varie in iure defini-
tur. p. 32. nu. 18.

tacita Dies vim habet conditionis: veluti ea, cui
locus

I N D E X.

locus adiectus est, nu. 67. 68. & quomodo illud
definiatur ex officio diligentis patrisfam. nu.
69. non tam finienda, quam constituenda ob-
ligationis causa. nu. 70. & quomodo ope exce-
ptionis elidatur huiusmodi actio. pag. 74. nu.
71.

semper Dies pro debitore est: ut & pro herede. nu.
45. coeptus autem dies non habetur pro com-
pleto. nu. 41. 42. & quid in legatis per damna-
tionem, aut etiam per vindicationem. pag. 54.
nu. 46. & 49.

bifariam Dies obligationi accedit: aut differen-
de eius causa, aut finienda: illa ex die vel in
diem obligatio proprie dicitur. nu. 38. 39. hæc
vero ad diem. nu. 56. & quando ea incipiat ac
definat. nu. 57. quæ sit eius vis ac potestas. p. 52.
53. nu. 58.

incertus Dies in iure accipitur: aut pro conditio-
ne varie. nu. 32. 33. aut de tempore futuro in-
certo, & quidem aliter in ultimis voluntati-
bus. num. 34. aliter in contractibus & stipula-
tionibus. p. 45. 46. 47. nu. 35.

prima Diei diuisio, in Naturalem & Civilem:
& in eo error Accursii. p. 20. nu. 2. 4.

secunda diuisio Diei in utilem & continuum. p.
34. nu. 19.

tertia Diei diuisio, in certum & incertum. p. 42.
nu. 30.

quarta Diei diuisio in expressum & tacitum. p.
74. nu. 66.

Diei nomine plerumque naturalis intelligitur. p.
23. nu. 7.

Diei hora XII. æque uero sine temporales. p. 24. n. 8.

I N D E X.

maior Diei pars quæ in iure dicatur, horis præsertim antemeridianis. p. 25. nu. 10.

quod in Diem debetur, ante quidem solus, sed peti non potest. p. 57. nu. 44.

cedere D. em. & diem venire formula vetus explicata. p. 43. nu. 31.

Dierum computandorum varia & diversa ratio: & quod civilis diei in iure sit initium. nu.

3. 5. & quod in Ecclesia Romana. p. 21. nu. 7.

E.

E Lectio debitoris est in rerum alternatione: in locorum, vel mixta, creditoris. fol. 227. nu. 19.

Exceptio a regula duplex. p. 223. nu. 17.

Expressa nocent, non expressa non nocent. p. 177. nu. 78.

F.

F Asti qui, & qui sessionum dies. pag. 35. nume. 20. 21.

Fasti & nefasti dies, festi & profesti & intercesi qui remissive. p. 42. nu. 29.

Fere particula cur a Paulo hic apposita. pag. 13. num. 8.

Fideiussoris mora an & quatenus augeatur obligatio ipsius promissoris. p. 81. nu. 75.

H.

H Ora ionuseiva siue æquales diei quæ, & quod officium diurnum. pag. 29. nume. 14. & 16.

Martialis Horarum apud Romanos divisio. pag. 27. nu. 11.

I N D E X.

I.

Impossibile nulla obligatio est: siue sint impossibilia natura, numero 28. siue lege, numero 29. siue facto. pag. 128. nu. 30.

Iure Saxonico quid veniat anni appellatione. p. 41. nu. 28.

Iuris ciuilis cognitio unde petenda. pag. 2. nu. 1.

Iuris ciuilis Romani vetus ratio a Iustiniano passim emendata. p. 3. nu. 2.

Iuris ciuilis interpretandi vera ratio & disciplina. p. 4. nu. 4.

L.

Legatum in arbitrium alicuius collatum an valeat. p. 178. nu. 79.

Legatum sub conditione statim debetur: sub conditione non item. p. 218. nu. 13.

Locus contractus an in foro sortiendi inspiciatur, quando non. p. 81. nu. 78.

M.

Menses alii utiles, alii continui: idem & de anno; & quis sit annus anniuersarius. p. 36. 37. nu. 22. 23.

in Meridio edificare, prouerbiu quid significet. p. 28. nu. 12.

Modestia, Moderatio, Modicum, & Mediocre quomodo differant. p. 211. nu. 3.

Modus, tertia Obligationum causa, variaque eius vocabuli significata. p. 210. nu. 1.

Modus & finis saepe coniungitur. p. 212. nu. 4.

Modus pro mensura accipitur: item pro lege. pag. 212. nu. 6.

I N D E X.

Modi significatio duplex in iure, una cum de legatis agitur. nu. 7. 8. altera cum de obligationibus. p. 213. nu. 15.

Modi contrahenda obligationis, eiusdemque finiende iure constitui. p. 71. nu. 65.

Modus legati transmissionem ad heredem non impedit. p. 220. nu. 14.

Modi noua significatio, & quomodo in obligationibus contrahendi accipiat. p. 222. nu. 15.

in Modo obligationis alterum peti non potest sed alterutrum: quia nec tantum in solutione, et si utrumq; in obligatione. p. 224. nu. 16.

Mora quomodo purgetur, & quis in mora esse dicatur: & quid si pœna adiecta sit. p. 63. num. 54. 55.

N.

N *Uptie consobrinorum an licite sint vel illicita. p. 138. nu. 38.*

O.

O *bligatio ex conditione qualis: eaque alia in contractibus, alia in legatis. p. 106. num. 106. 107.*

Obligatio usque ad conditionem, an recte constituat. p. 206. nu. 108.

pura Obligatio quomodo differat ab ea, que causam & qualitatem adiectam habet: & an idem quoque in aliis meis articulis obineat. nu. 7, 8. veluti in legatis & fideicommissis. nu. 9. in heredis institutione, num. 10. in tutela testamentaria, num. 11. & quid in tutela dativa & legitima. p. 67. 8. nu. 12.

ex die Obligatio incipit, non ex die contractus, sede x

I N D E X.

- sed ex futuro die, in quem dilata est solutio. p. 53. nu. 40.*
- ad tempus Obligatio constitui non potest, & cur non: quia tempus non finiende, sed inducende obligationis modus est. Declaratur exemplo legati. nu. 59. 60. & quid iuris sit in libertate. p. 65. nu. 62.*
- ad tempus Obligatio quomodo finiatursaltem exceptione pacti conuerti, vel doli mali. p. 68. nu. 63.*
- quomodo Obligatio sub conditione recte constituatur. p. 203. nu. 104.*
- caussa eadem constituenda & finienda Obligationis. p. 56. nu. 43.*
- prima Obligationū causa Dies: quid sit, & unde dictus. p. 19. nu. 1.*
- secunda causa vel qualitas Obligationum, conditio. p. 89. nu. 1.*
- quarta causa Obligationis, Accessio. p. 230 nu. 1.*
- pura Obligationis effectus: cui opponitur conditionalis. p. 11. nu. 4. 5.*
- plures Obligationum causa, de quibus hic in §. pen. & ult. p. 241. nu. 11.*

P.

- P***lerunque cur additur: quia excipitur legatum libertatis p. 157. nu. 57.*
- Plus tempore quis petere dicatur, & quæ eius pena. p. 61. nu. 50.*
- Possessionum accessiones quales. p. 238. nu. 7.*
- Promittens certo loco dare, durior conditione, quam si pure fiat, obligatur: & duplex ab hac regula exceptio. p. 79. nu. 72. 73. & 74.*

I N D E X.

R.

R *Egula de conditionibus interpretandis. pag.
102. nu. 202.*

*Remissio aut vitiatio conditionis in quibus nego-
tiis & quando obtineat, & an iurisiurandi
conditio etiam remittatur in donationibus
caussa mortis. num. 67. 68. & quid iuris sit in
conditionibus matrimonio contrahendo ap-
positis. p. 67. nu. 69.*

S.

S *Erutus an pradio imponi possit ex tēpore vel
ad tempus. p. 20. nu. 64.*

Simplicitas legibus & iuri amica. p. 4. nu. 3.

T.

T *Emporis computandi diuersa ratio in mate-
ria fauorabili, aut odiosa. p. 32 nu. 17.*

*Tempus utile quando currere dicatur. p. 38. nu.
24.*

V.

V *Oluntatis defuncti plenior fit interpretatio
in testamentis : maxime libertatis reli-
ctae. p. 58. nu. 47. 48.*

F I N I S.

NICOL. REVS-
NERI LEORINI IV-
RISCONSULTI, COMITIS PA-
latini Cæsarei, Consilarii Saxonici, & Pri-
marij in Academia Ienenfi
Professoris

COMMENTARIUS

De quatuor obligationum causis siue
qualitatibus.

PROOEMIUM.

SUMMARIA.

- 1 *Iuris civilis cognitio unde petenda.*
- 2 *Iuris civilis Romani vetus ratio a Iusti-
niano passim emendata.*
- 3 *Simplicitas legibus & iuri amica.*
- 4 *Iuris civilis interpretandi vera ratio &
disciplina.*
- 5 *Commendatio presentis materiae de acci-
dentibus & causis obligationum si-
ue contractuum.*
- 6 *Actum, mens & voluntas contractuum.*
- 7 *Pura obligatio quomodo differat ab ea,
quae causam & qualitatem adiectam
habet: & an idem quoque in aliis meis*

A

articulis obtineat. nu. 8. veluti in legatis & fideicommissis. num. 9. in heredis institutione, nu. 10. in tutela testamentaria, nu. 11. & quid in tutela dativa & legitima. nu. 12.

13 *Actus legitimi an diem & conditionem recipiant, & quatenus. nu. 14. in quo distinguitur inter actus viventium & morientium. nu. 15. & quid si expresse vel tacite dies aut conditio adiecta fuerit. nu. 16.*

P **R**ÆCLARE & sapienter omnino Imp. Iustinianus de legislatione sua & iuris ordine a se cōstituti differens in Proœmio Institutionum, monet illud, Iuris ciuilis cognitionem non ab antiquis fabulis, sed ab his potissimum, quæ in
I ipsis rerum obtinet argumentis pendendam esse: significans nimirum illud nō tam vetus illud ius Romanum, & obsoletum, quod non nisi in foro Romano locum habuit, & mutata veteris Reipub. forma, ius ciuile esse desit, cognoscendum esse: quam perpetuum illud ius, quod omnium prope
 .: est &

P R O O E M I V M.

est & temporum & locorum & gentium, quodque in usu atque exercitatione forēsi est, & ob id in scholis præcipuo loco tractandum. Quod & M. Tullius Cicero *pro Muræna* indicat: Cum sapientem neminem existimari posse dicit in ea prudentia, quæ neq; extra Romam vsquam, neque Romæ rebus prolatis quicquam valeat. Recte ille quidem veteris illius iurisprudentiæ Romanæ, quæ in sola vrbe viguit, nullum plane aut exiguum usum esse subindicans, sed male tamen & odiose nimis, seruiens nimirum foro ac tempori, totam & eleuans Romanam iurisprudentiam, ac præcipuam eius partem supprimens, quæ & extra Romam & apud omnes gentes & omnib. seculis valuit, atq; etiã valebit. Quāquam igitur vetus illud ius Romanum, auctoritate Imp. Iustiniani² emendatum, magnaue ex parte interpolatum & vndique eliminatum sit, vt nihil in eo inutile, nihil obsoletum, nihil perperam positum reperiri debeat, sed id tantū, quod in ipsis rerum obtinet argumentis, quodque rebus,

quæ præsentī ævo in vñu vertuntur, aptum & consentaneum sit maxime, ut ipse de se gloriatur Imp. *in d. Proëm. Instit. § sed cum prospeximus. ii. C. de vet. iur. enucle.* tamē non est dubium, multa adhuc in eo exstare, non modo obsoleta & iampridem antiquata, aut saltem ab vñu fori remota, sed etiam subtilia interdum magis, quam vera & utilia, & quæ cum naturæ simplicitate, quæ legibus amica esse dicitur, 3 parum conueniunt, §. 3. *Instit. de legit. agnat. success. § sed quia. 7. Inst de fideicom. hered. l. ult. §. 1. C. de furtis.* Quo maior operadanda esse videtur omnibus iis, qui ius ciuile profitentur, ut in interpretando eas potissimū deligant materias, † quæ & maxime illustres sunt, 4 quæ vñum aliquem præcipuū habenti in vita communi, maxime vero in foro & iudiciis: ex quibus etiam auditores ad forum transire solent, & ea, *quorum præsens indiget vñus*, ut Flacci verbis vtar, propterea requirūt. Nam & secundum Poetam, *stultus labor est ineptiarum*, & cum de iuris, hoc est, æqui & boni ratione agitur, non congruit

gruit de apicibus iuris multa disputare, ut ait Vlpianus noster *in l. 29. si fideiussor. § quædam. 4. ff. Mandati.*

Verum cum multæ sint iuris ciuilis partes, nō solum vtilissimæ, sed etiam necessariæ, quarū explicatio in scholis merito retinenda, & nocturna ver-
sanda manu atq; diurna esse videtur: merito inter eas quoq; accēsetur hæc ipsa iuris ciuilis pars, quæ de acceden-
tibus siue accessoriis contractuum atque obligationum tractat. Quæ sane iuris materia non modo utilis admodum & pernecessaria, sed & vfu tam frequens est, ut sit profecto assidua & quotidiana, adeoque in omnes ceteras iuris ciuilis causas diffusa: cū quæ sic plerunque commixtæ sunt, ut hanc sine illis vix explicare liceat, & ad eas ipsas explicandas cognitione huius materiæ omnino opus esse videatur, ut suo loco clarius demonstrabitur. Etenim non solum in contractibus & obligationibus, sed etiam in ceteris negotiis semper id sequimur quod actum est, ut ait Vlpianus *in l. 94. semper in stipulationibus, de regul.*

iur. adeoque auctore Pomponio in contrahendo id quod agitur pro cauto habendum est, *l. 3. ff. de reb. cred.* Plurimum ergo refert considerare, pure & simpliciter, id est, nulla causa & qualitate adiecta, an vero sub conditione vel in diem, aut cum adiectione modi, vel cum accessione personæ, quæ in iure plerunque solutionis gratia adiecta esse dicitur, negotium aliquod sit contractum.

Nam pura quidem obligatio confestim exigi potest. *§. omnis stipulatio.*

7 *Instit. de verb. obligat.* Quod si vero ea causam siue qualitatem adiectam habeat, non item: quia plerunque ea differtur, vel in diem, vel conditionem existentem, quæ differendæ obligationis illius causa fere dicitur, *dict. §. omnis stipulatio & l. 4. 4. obligationū fere.*

8 *ff. h. tit. nostro* Et quod de obligationū causis siue qualitatib. modo dictum est, idem quoq; locum habet in multis aliis iuris articulis, veluti in legatis
9 & fideicommissis, quæ & ipsa constat, vel pure, vel sub conditione, aut modo, aut causa aliqua alia relinqui posse, in-

se, inter quæ hoc interest, quod modus & conditio si deficient, legatum vitatur: Sin vero causa ipsa, aut etiam ipsa demonstratio, nequaquam: modo res ipsa intelligatur. §. *longe maius.* *Inst. de legat. l. 1. & 2. C. de his quæ sub modo lega. vel fideic. relinq.* Sic etiam in heredis institutione causæ hæ & qualitates præcipue considerantur. Nam aut pure fit institutio, aut in diem, aut sub conditione, §. *heres. Instit. de hered. instit. l. 1. & it. ff. de condit. Instit.* Quamquam in diem facta heredis institutio pro pura habetur institutione, favore testamentorum, propterea quod semel heredis nomen qui suscipit, non possit amplius illud deponere, *l. 7. ait prætor. §. sed quod. ff. de minor. l. 88. ei qui soluendo. in fi. ff. de hered. insti.* neque vno tempore possit quisquam, nisi miles sit, testatus, & altero intestatus decessisse videri, *l. 7. ius nostrum. ff. de reg. iur. l. 41. miles ita. ff. de test. milit.* Idem quoque obtinet in tutela testamentaria: quæ, quia non est actus mere legitimus, sed in arbitrio testatoris magna ex parte positus, omnino & diem & conditio-

nem & modum recipere potest, § *ad certum tempus. Insti. de his qui tutor. testari pos. l. 8. Si quis. §. 1. & 2. ff. de testam.*

12 *tut.* Quod secus tamen se habet, in tutela datiua & legitima, quæ, quia a lege certam formam præscriptam habet, non recipit diem ac cōditionem, §. 1. *Instit. de Attil. tut. l. 6 §. 2. ff. de tutel.*

13 Denique multum refert scire, diem & conditionem qui actus in se recipiāt, & quatenus: & rursus, qui non recipiant. Nam actus quidem legitimi, id est, legis actiones, quibus certa forma ex lege est ordinata, diem & cōditionem non recipiunt, veluti mancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, serui optio, datio tutoris, item & cessio in iure, libertatis datio, procuratoris datio, vadimonium, comperendinatio: quos omnes actus, quia mere legitimi sunt, in totum vitari constat, per temporis vel conditionis adiectionem secundum Papinianum, *in l. 77. actus legitimi. ff. de regul. iur. cum qua concordat. c. 50. actus legitimi. eod. tit. lib.*

14 6 Aliud vero est in actibus iis, qui non sunt mere legitimi, quorum paulo ante facta

te facta est mentio. Nam hi quia in arbitrium hominum fere conferuntur, idcirco omnem causam & qualitatem recipiunt, *l. 12. verba ff. de condit. insti. l. 69. Cornelius ff. de her. d. instit.* Idque maxime conspicuum est in actibus defunctorum, siue ultimis voluntatibus, in quibus, quia voluntas testantium est ambulatoria usque ad mortem, recte suspēdi possunt sub die vel conditione, quam plerunq; regit voluntas defuncti, *l. 19. in conditionibus. ff. de condit. & demonstr.* Secus verò hæc est in actibus viuētium: qui quoniam a lege fere suam vim omnem habent, non ita suspendi possunt, *l. ult. in fin. ff. cōmunia pradior.* Quod autē de legitimis actibus dictum est, ita demū obtinet, si expresse tempus vel conditio adiciatur: quo casu in totum vitiantur per temporis vel conditionis adiectionem expressam. Aliud vero est, si tacite tantum intelligatur, *d. l. actus. legitime. in f.* cuius distinctionis illustre exemplum est *in l. per. C. pro socio*: quomodo etiam regulam hanc intelligenda esse monet Cuiacius *l. b. 15. obs. c. 16.*

Patet itaque ex his, quæ dixi, non solum utilitas legis huius nostræ, sed etiã amplitudo, quam late ea diffundatur in toto iure ciuili, in quo multis ea quæstio locis tractata, & præcipuo quodam modo explicata est: ex quo satis æstimari potest, oportere profecto rem esse magnã & aliis multo maiore, cuius cognitio præ ceteris tantum operæ studiique requirat. Sed de hoc satis multa hætenus: nunc ad ipsius legis interpretationẽ sine multis ambagibus accedendum.

Ad princ. L. Ait Paulus.

Obligationum fere quatuor causæ sunt: Aut enim in his dies est, aut conditio, aut modus, aut accessio.

S V M M A R I A.

- 1 *Summa huius legis.*
  - 2 *Causa appellatione quid intelligatur: & cū hac lege collata. l. 85. ff. h. t. n. 3.*
  - 4 *Pura obligationis effectus: cui opponitur conditionalis. nu. 5.*
  - 6 *Purum & merum iudicium quod.*
  - 7 *Conditionale oppositum puro quid significet.*
  - 8 *Fere particula cur a Paulo hic apposita.*
- 8 Fere

9 *Plura accidentia contractuum & obligationum: ut Dolus, culpa, & casus fortuitus.*

Summa huius legis statim hic in principio a Paulo proponitur hoc modo: Causæ obligationū sunt quatuor: Dies nimirum, Conditio, Modus & Accessio. Causas Paulus cum 2 nominat, species intelligit siue formas contrahendæ obligationis, non quidem puræ, sed cōditionalis. Quomodo idem quoq; Paulus in executione obligationis (hoc est, petitione aut solutione) quam Græci vocant *ἐμβασμὸν*, causas quatuor esse dicit, hoc est, species seu formas: quarum prima est, Peti pro parte: altera, Peti solidū, 3 solui solidum: tertia, peti solidum, solui pro parte: quarta, Peti pro parte, solui solidum, ut est in l. 85. in executione. ff. de verb. oblig. Aut si minus hæc placet interpretatio, causas hoc loco Paulus vocat qualitates, quæ obligationibus inesse vel non inesse possunt: quæque licet necessariae non sint ad obligationem cōstituendam, extrinsecus tamē accedunt, id est, extra ob-

ligationum substantiam, quę denique
 faciunt, ut non omni ex parte pura sit
 obligatio, & quibus plerunque differ-
 tur, ipsa non modo obligatio, sed et-
 4 iam actio. Alioquin enim si pura sit
 obligatio, id est, sine causa vel quali-
 tate adiecta, præsentem actionem pa-
 rit, ut confestim id quod debetur. peti
 possit, hoc est, eadem die: quoniam
 secundum Vlpianum cum pure quis
 stipulatus est, diem & cessisse & venisse,
 id est, incepisse deberi pecuniam,
 & eum diem, quo peti pecunia possit,
 venisse intelligitur, *l. 41. eum qui Kalen-*
dis. § 1. ff. de verb. obliga. 213. cedere diem.
ff. de verb. sign. l. 4. in omnibus. ff. de reg.
 5 *iar* Sic nimirum pura obligatio oppo-
 nitur ei, in qua vel dies est, vel condi-
 tio, vel modus, vel accessio: Quo mo-
 do & alias purum iudicium ei oppo-
 nitur, quod exceptionem temporis
 adscriptam habet; quod & merum di-
 citur; cui non est adiecta exceptio, au-
 6 ctore Tullio, *lib. 2. de Inuent.* Sicut &
 merum imperium dicitur, quod a Iu-
 risdictione separatum est, *l. 3. ff. de iuris-*
dict. in n. iud. leg. 1. §. vlt. ff. de offic. eius, in
mand.

mand. est iurisdict. Quæ igitur causam 7
vel qualitatem aliquam habet adiun-
ctam, ea non est pura, sed conditio-
nalis obligatio; cuiuscunque sit gene-
ris ea, siue causa, siue qualitas, siue cō-
ditio. Nam & in genere sic appellatur
conditio cuiusq; rei qualitas accessio-
ria, quæ est extra ipsius obligationis
substantiam, vt sine ea recte contra-
hatur obligatio. Quod autem Paulus
I.C. hic particulam, *fere*, adiicit, quæ
restrictionem aliquam inducit, non
sine causa ab eo factum est. Nam præ- 8
ter hæc quatuor, quæ obligationibus
accedūt extrinsecus, sunt adhæc quæ-
dam alia, quæ contractibus & obliga-
tionibus ex sua natura & substantia
quodammodo, aut saltem ex cōuen-
tione hominum interdum compe-
tunt; quæ & ipsa ceu adiūcta quædam 9
perpetua, modo formæ cōtractuum,
modo leges, modo causæ, modo con-
ditiones, aut modi eorundem appel-
lantur. *l. 7. ius gentium §. quinimo ff. de
pact. l. 2. contractus. l. 27. nec ex prætorio.
ff. de reg. iur.* Sunt autem tria hæc; Do-
lus nimirum, culpa & casus fortuitus:

quæ plerunque etiam accedunt contractibus & a contrahentibus præstari debent: neque tamen vno & eodem modo in omnes incidunt contractus, sed in aliis aliter atque aliter præstantur, pro cuiusque, scilicet contractus & negotij natura & qualitate. De quibus pulcre Vlp. in d. l. 33. *contractus* & l. 5. §. 2. ff. *commod.* Quæ doctrina etiam eleganter ab Africano exposita est in l. 108. *si seruum*. §. 12. *cum quid tibi legatur*. ff. *de legat. 1.* Sed de his alias dictum est. Deinceps igitur de singulis obligationum causis siue qualitatibus ordine erit dicendum.

PRIMA PARS.

De causis siue qualitatibus obligationum, nimirum

DE DIE.

Ad §. 1. ait Paulus.

Circa diem duplex inspectio est: nam vel ex die incipit obligatio, aut confertur in diem. Ex die veluti, *Kalendis Martiis dare spondes?* cuius natura hæc est, vt ante diem non exigatur. Ad diem autem, *v/qz ad Kalendas dare spondes?* Placet etiam ad tempus obligationem constitui non posse: non magis quam legatum. Nam quod alicui deberi cœpit, certis modis definit deberi. Plane post tempus, stipulator vel pæci conuerti, vel doli mali exceptione submoueri poterit. Sic & in tradendo si quis dixerit, se solum sine

superb.

superficie tradere: nihil proficit, quo minus & superficies transeat, quæ natura solo coheret.

SUMMARIA.

- 1 *Prima obligationum causa Dies: quid sit, & unde dictus.*
- 2 *Prima Diei diuisio, in Naturalem & Civilem: & in eo error Accursii. nu. 4.*
- 3 *Dierum computandorum varia & diuersa ratio: & quod civilis diei in iure sit initium. nu. 5. & quod in Ecclesia Romana. nu. 7.*
- 6 *Cæptus annus quando pro completo habeatur.*
- 7 *Diei nomine plerunque naturalis intelligitur.*
- 8 *Diei hora XII. καὶ ἐκὰς siue temporales.*
- 10 *Maior diei pars quæ in iure dicatur, horis præsertim antemeridianis.*
- 11 *Martialis horarum apud Romanos diuisio.*
- 12 *In meridie adificare, prouerbum quid significet.*
- 13 *Hora ἰσημεριῶν siue æquales diei quæ, & quod officium diurnum. nu. 14. & 16.*
- 15 *Dies Artificialis, siue utilis quis, & unde dicatur, eiusque principium & finis.*

- 17 *Temporis computandi diuersa ratio in materia fauorabili, aut odiosa.*
- 18 *Dies pro subiecta materia varie in iure definitur.*
- 19 *Secunda diuisio Diei in utilem & continuum.*
- 20 *Fasti qui, & qui sessionum dies. nu. 21.*
- 22 *Menses alii utiles, alii continui: idem & de anno; & quis sit annus anniuersarius nu. 23.*
- 24 *Tempus utile quando currere dicatur.*
- 25 *Anni facta mentione simpliciter in iure continuus an utilis annus intelligatur: & quid in actionibus annalibus. nu. 26. & quid in causis restitutionum nu. 27.*
- 28 *Iure Saxonico quid veniat anni appellatione.*
- 29 *Fasti & nefasti dies, festi & profesti & intercesi qui, remissive.*
- 30 *Tertia diei diuisio, in certum & incertum.*
- 31 *Cedere diem, & diem venire formula vetus explicata.*
- 32 *Incertus dies in iure accipitur: aut pro conditione varie. nu. 33. aut de tempore futuro incerti, & quidem aliter in vlti-*

in ultimis voluntatibus nu. 34. aliter in contractibus & stipulationib. num. 35.

36 Multum differt inter debitum sub conditione, & sub die incerto.

37 Omnis conditio est dies incertus, sed non e contra.

38 Bisariam dies obligationi accedit: aut differenda eius causa, aut finienda: illa ex die vel in diem obligatio proprie dicitur. nu. 39 hac vero ad diem. nu. 56. & quando ea incipiat ac designat. nu. 57. quæ sit eius vis ac potestas. num. 58.

40 Ex die obligatio incipit, non ex die contractus, sed ex futuro die, in quem dilata est solutio.

41 Semper dies pro debitore est: ut & pro herede. nu. 45. ceptus autem dies non habetur pro completo nu. 42. & quid in legatis per damnationem, aut etiam per vindicationem. nu. 46. & 49.

43 Causa eadem constituenda & finienda obligationis.

44 Quod in diem debetur, ante quidem solus, sed peti non potest.

47 Plenior sit interpretatio voluntatis de-

functi in testamentis: maxime libertatis relictæ. nu. 48.

50 Plus tēpore quis petere dicatur, & quæ eius pœna.

51 Debitor ob lapsum diei in mora constituitur, & æstimationem eius præstat: & quando mora committatur nu. 52. ut & usurarum stipulatio, nu. 53.

54 Mora quomodo purgetur, & quis in mora esse dicatur: & quid si pœna adiecta sit. nu. 55.

59 Ad tempus obligatio constitui non potest, & cur nō: quia tempus nō finiendæ, sed inducendæ obligationis modus est. Declaratur exemplo legati. n. 60. & quid iuris sit in libertate num. 62.

61 Argumentum a contractibus ad ultimas voluntates, an & quādo valeat. num. 62.

63 Ad tempus obligatio quomodo finiatur saltem exceptione pacti conuenti, vel doli mali.

64 Seruitus an prædio imponi possit ex tēpore vel ad tempus.

65 Modi contrahendæ obligationis, eiusdemque finiendæ iure constituti.

66 Quarta diei diuisio in exp̄ssū & tacitū.

67 Taci-

67 *Tacita dies vim habet conditionis: veluti ea, cui locus adiectus est, nu. 68. & quomodo illud definiatur ex officio diligentis patrisfam. nu. 69. non tam finiendæ, quam constituenda obligationis causa. nu. 70. & quomodo ope exceptioinis elidatur huiusmodi actio, num. 71.*

72 *Promittens certo loco dare, duriore conditione, quam si pure fiat, obligatur: & duplex ab hac regula exceptio. nu. 73. & 74.*

75 *Fideiussoris mora an & quatenus augeatur obligatio ipsius promissoris.*

76 *Locus contractus an in foro sortiendo inspiciatur, quando non. num. 78.*

Ad §. i circa diem, &c.

De Die prima obligationum causa siue qualitate.

PRima igitur causa siue qualitas accessoria obligationis conditionalis, de qua hic differitur, est Dies, quæ accedit obligationi, vel differendæ, vel etiam finiendæ eius causa. Dies autem fere tempus diurnum significat, sic dictus ἀπὸ τοῦ Διὸς, id est, a Ioue, qui etiam Romanis Diespiter, id est.

diei pater, & in carminibus Saliorum olim apud Romanos Lucetius, ceu lucis auctor nominabatur, teste Varone, *lib. 4. de ling. Latin.* & Macrobio *2 lib. 1. Saturnal. c. 15.* Sed dies quidem alius est Naturalis, alius Ciuilis, cuius vtriusq; in legibus frequens est mentio. Ac *naturalis*, quidem dies est tempus illud ab exortu Solis ad occasum eius: cuius contrarium est nox, id est, tempus ab occasu solis ad ortum. *Ciuilis* vero dies est tempus, quod fit vno cœli circũactu, quo dies verus & nox continetur, id est, vt explicatius dicam, viginti quatuor horarum tempus, ab vna media nocte, vsque ad alteram mediam noctem cum interiecto die, siquidẽ nox, auctore Seruio, pars est diei: sed dies nominatur a parte, quam constat esse meliorem. More enim Romano, secũdum Paulum, dies a media nocte incipit, & sequentis noctis media parte finitur. Itaque quidquid in his viginti quatuor horis, id est, duabus dimidiatis horis, & luce media actũ est, perinde est quasi quauis hora lucis actũ sit, vt idem ait Paulus in

*lus in l. 8. more Romano. antep. ff. de feriis
 & dilat.* Cuius rei etiam testis est Cen-
 sorinus de die natali scribens, quem
 eundē habere dicit eos, qui post duo-
 decimam horā noctis, vsque ad duo-
 decimam sequentis noctis nascun-
 tur. Qua de re etiam meminit Plutar-
 chus *in Problem. Rom. c. 82.* & Gellius *lib.*
31. cap. 2. & M. Varro *in lib. rer. human.*
 Et Plinius *lib. 2. c. 77.* totam hanc rem 3
 de ratione dierum pulcre explicans:
 Ipsum diē (inquit) alii aliter obserua-
 uere: Babylonii inter duos solis exor-
 tus; Athenienses inter duos occasus,
 Umbria meridie in meridiem; vulgus
 a luce ad tenebras; sacerdotes Roma-
 ni & qui diem definire ciuilem, item
 Ægyptij & Hipparchus a media no-
 cte in mediam, &c. Quem locum al- 4
 legans Accursius *in d. l. more Romano.*
 male ex sententia Ioannis eum diem
 interpretatur naturalem, qui constet
 vigintiquatuor horis, neque etiam sa-
 tis concinne eodem loco ciuilē diem,
 quem Plinius vocat, artificialem, in-
 terpretatur: fortassis propter horolo-
 gium arte factum, vt recte hoc anno-

5 tat Cuiacius *lib, 13. obser. 32.* Ergo ciui-
 lis dies a sexta noctis hora incipit, id
 est, a media nocte, quod multis locis
 iuris expresse definitum est. Sic enim
 „ Vlpianus, *in l. 1. ff. de manumis.* Placuit,
 „ inquit, eum qui Calēdis Ianuarijs na-
 „ tus, post sextam noctis pridie Calen-
 „ das quasi annum vicesimum comple-
 „ uerit, id est, post inchoatū anni vicesi-
 „ mi diem vltimum. Idem scribit Vlpia-
 nus, *in l. 7. ideoque. ff. de usucap.* In vsuca-
 pionibus, ac non a momento ad mo-
 mentum, sed totum postremū diem
 computamus. Ideoque qui hora sexta
 diei Calendarum Ianuariarum possi-
 dere cœperit, hora sexta noctis pridie
 Calendas Ianuarias implet vsucapio-
 nem, quo in loco vt sexta noctis hora
 mediam noctem, ita sexta diei hora
 meridiem significat, vt & alias sæpe, *in*
l. 2. in fi. ff. de ann. legat. & l. . ff. de oper.
libert. Sic & idem Vlpianus *in l. 5 ff. qui*
testam. fac. poss. de hac quæstione dispu-
 tans, vtrum excessisse debeat, quis
 quartuindecimum annum, vt testa-
 mentū facere possit, an sufficiat com-
 „ plesse: Propone (inquit) aliquem Ca-
 lendis

lendis Ianuariis natum, testamentum
 ipso natali suo fecisse quartodecimo
 anno, an valeat testamentū? Dico va-
 lere plus arbitror etiam, si pridie Ca-
 lendarum fecerit, post sextam horam
 noctis valere testamentum. Iam enim
 complexisse videtur annum quartum-
 decimum, vt Martiano videtur. Re-
 cte hoc. Nam & tunc, vt in multis aliis
 causis, quoties, scilicet, fauore opus
 est, annus cœptus habetur pro com-
 plecto, *leg. 134. anni. ult. ff. de verb. sign.*
 Quibus ex locis omnibus manifesto
 apparet, sextam diei horā meridiem,
 & sextam noctis horam mediam no-
 ctem Romanis semper fuisse, a qua
 more veteri Romano Dies incipit, *d. l.*
more Romano: quæ tamen verba legis
 Constantinus Harmenopulus *in Pro-*
chiro lib. ult. cap. de verb. sign. interpre-
 tatus Græce, diem a septima hora no-
 ctis incipere, & finiri sequentis noctis
 hora sexta dicit. Sic enim ait: ἡ ἡμέρα ἀπὸ
 τῆς ἑβδόμης ὥρας τῆς νυκτὸς ἀρχεται, καὶ τελευτᾷ
 εἰς ἑκτὴν ὥραν τῆς ἐπείσης νυκτός. Sed hoc in-
 telligendum saltem de incipiēte, non
 exacta hora septima. Sed Romana ta-
 men Ecclesia hodie, more Athenien-

fium, diem a solis occasu ad sequētem
 solis occasum, quod spacium tempo-
 ris Græce *νυχθήμερον* vocatur, determi-
 nat: qua ratione etiam vulgo vtimur,
 8 de quo est *inc. 2. de feriis*. Semper au-
 tem fere, quoties in iure diei simpli-
 citer fit mentio, naturalis dies, nō ci-
 uilis intelligitur: nisi aliud suadeat
 subiecta materia, vt notat Alciatus *in*
l. 24. hac verba ff. de verb. sign. nu. 4. & s.
 allegans ad hoc Bartholum. *in l. aut fa-*
ct. ff. de pæn. idque ad differētiam po-
 tissimum noctis ipsius, quæ duo ita in-
 ter se discrepant, sicut lux & tenebræ:
 quemadmodum & Genesis cap. 1. le-
 gitur, Deum a tenebris lucem diuisif-
 se, & lucem appellasse diem & tene-
 bras noctem. Ex quo est Proculi illa
 regula *in d. l. hac verba. 124. §. 1.* Disiun-
 ctium (inquit) est, veluti cum dici-
 mus, aut dies, aut nox est: quorum po-
 sito altero, necesse est tolli alterum:
 9 item sublato altero, poni alterū. Mo-
 re autem antiquissimo dies naturalis
 in duodecim horas vulgares fuit diui-
 sus, quas horas *καιρικὰς*, hoc est, tempo-
 rales vocāt, quæ cum ipsa luce vel cre-
 scebant

scebant vel minuebantur in æstate vel
 bruma, vt dies ipsi & noctes. Vnde a-
 pud Plautum, æstiuæ hora pro longa
 ponitur: qua ratione etiam Virgilius
 menses æstiuos dixit *tardos*, quod ho-
 ræ tunc essent longissimæ. Tales et-
 iam horæ intelligendæ sunt in sacra
 scriptura, ex quo est Christi illud in
 Euangelio dictum *apud iohann. 11. cap. &*
Nōne diei sunt horæ duodecim? Hinc
 etiā est indignatio illa operariorum
apud Matthæum cap. 20. aduersus vineæ
 dominum, quod tantam mercedem
 iis, qui vndecima opus fecerāt, quan-
 tam iis, qui a sexta tertiaque hora la-
 borauerant, persolui iubet, nulla ra-
 tione habita, quod postremi illi totius
 diei caloris pondus sustinuerant; hi
 vero vna tantum hora in vinea fue-
 rant. Atque secundum hunc intel- 10
 lectum recte in iure maior diei pars,
 qui constat duodecim horis, septem
 horis, iisque ante meridianis potius,
 quam pomeridianis, perfici dicitur,
 vt quinque tātum supersint: quomo-
 do & a Virgilio, *Melior pars acta diei*
 vocatur. Nam & sequens diei pars, li-

cet longior, tamen in iure minor exi-
 stimatur. Vnde Paulus *in l. 2. §. 1. ff. de*
verb. sign. Cuiusq; diei (inquit) maior
 pars est horarum septem primarum
 diei, non supremarū. Primas horas in-
 telligit matutinas, siue antemeridia-
 nas: supremas vero vespertinas siue
 pomeridianas: recte in his suo quodā-
 modo distinguens, & nō sine ratione;
 propterea q̃ uti quæq; res est grauior
 magisque seria, ita commodius ma-
 tutino, quam serotino tempore geri-
 tur: Siquidem a cibo sumto plerun-
 que graues sumus & fessi, *secundum glo.*
in verb. inde fesse. proæm. de Iustin Cod. con-
firm. & not. Spec in tit. de petit. sent. §. vn.
circa med. vnde nec is qui a meridie ad
 Solis occasum opus fecerit, dimidiam
 operam præstitisse, aut diurnæ mer-
 cedis dimidium promeruisse dicitur:
 sicut nec is qui vno die seruitium aut
 operam promisit, liberatur, si per bi-
 duum seruiat horis tantum meridia-
 nis: propterea quod tanti nō sit ope-
 ra illa, quanti est ea, quæ fit tempore
 matutino, *l. 3. ff. de oper. libert.* Nam &
 secundum Hesiodum tertiam partem
 Iendis

operis conficere is dicitur, qui matutinus operatur. Sic enim ait:

ἥως μὲν ἔργῳ τέτιν ἀπομείρεται αἶσαν:

Competit aurora pars tertia saepe laboris.

Qui & auroram alias optimum rei gerendæ tempus vocat illo versu:

αἰείη

ἥες γινομένης, ἐπιδείλατ' ἔστι χειρίων.

Et Persius Sat. 1 Res serias se mane, & a meridie fabulas tractare ostendens, sic canit:

His mane edictū post prandia Callirhoen do.
Quo etiam Martialis illa horarum apud Romanos in certa quædam negotia, distributio refertur *in Epigram. ad Euphemum lib 4.*

Prima salutes atq; altera continet horas,
Exercet raucos tertia causidicos.

In quinta varios exercet Roma labores:

Sexta quies lassis, septima finis erit.

Sufficit in nonam nitidis octava palæstris,

Imperat extructos frangere nona toros.

Et notum est Græcū illud Epigramma:

ἔξ ὧραι μοχθεῖς ἱκανώταται, αἰδὲ μετ' αὐτὰς

χάμμασι δεικνύμεναι ζῆδι λέγῃσι βροτοῖς:

Sex hora rebus peragendis sunt satis: inde

Vinere post illas litera ζῆδα iubet.

Quo etiam pertinet Crassi illud apud Plutarchum; cuius etiam facit mentionem Appianus *in Pæstico*: Quid ru

(inquit) Deiotare duodecima hora
 ædificare cœpisti? Cui Rex: Ne tu qui-
 dem, Crasse, matutino tēpore ædifi-
 cas. Quod dictum postea prouerbii
 vice vsurpari cœptum, de iis qui sero
 incipiūt, aut opus aliquod aggrediun-
 tur, *in meridie ædificare aut philosophari;*
 & vt apud Synesium legitur, ἐν μεση-
 βείᾳ τῷ βίῳ φιλοσοφεῖν.

- 12 Sed & de vulgaribus eiusmodi ho-
 ris intelligendum, Pauli illud, *libr. 4.*
Senten. tit. 6. § 2 cum inter horam se-
 cundam et decimam diei testamen-
 ta recitari debere indicat. Eodemque
 pertinet rescriptum illud Imp. Dio-
 clet. & Papinia. *in l. 20. non minorem. C.*
de transact. vbi ad rescindendum pa-
 ctum non sufficere ait, quod hac se-
 cunda hora noctis intercessisse pro-
 ponatur; cū nullum tempus sanę mē-
 tis maioris viginti quinque annis con-
 sensum repudiet. Hic & de vulgari-
 bus horis accipiendus est locus M.
 Varronis *in lib. 2 de re rust.* cū ait: Dies
 ad tonsuras sumuntur sereni, & his id
 faciunt fere a quarta ad decimam ho-
 ram: quoniam Sole calidiorē tonsa ex
 sudore

sudore eius lana sit mollior & ponderosior & colore melior.

Ceterum præter has horas quas diximus vulgatas, sunt aliæ, quas Græci vocant *ἰσημερίας*, id est, æquales diei, hoc est, quæ proprie respondent diei naturali, siue spacio temporis illius diurni a Solis exortu vsque ad occasum, aut etiam ex vulgi opinione a diluculo matutino vsque ad crepusculū vespertinū, quod in hyeme multo, brevius, in æstate longius, & sic imparibus horis esse dignoscitur. Quomodo vulgus fere diem accipit, ac plerumque tum locum habet, cum ab eo tractatur, quod aliam rationē in luce, aliam in tenebris habet: idque pro more cuiusque regionis, & conditione cuiusque artificij vel officij: ex quo diurnū officium vulgo dicitur, quod totius diei est, quo laborandum est: quem diem iuris interpretes plerumque vocant *Artificialem*, id est, artificio aut artificum operis destinatum, qui & *Utilis* interdum appellatur ab usu vel utilitate & incipit pro more regionis, vel cuiusque artificij, quando præsertim o-

peraincerta est. Nam si opera certa sit, cuiusmodi est typographorū, saltem quoad finita sit opera eorū, diurnum officium aut opera eius diurna extenditur. Possunt igitur etiam deberi noctu operæ interdum, vt si quis locauerit operas suas futuri per annum, tenetur is laborare interdiu & noctu, pro more illius regionis, & pro domini necessitate ac volūtate. Semper enim in eo inspicitur loci cuiusq; consuetudo, & mos ipsius artificij siue vsus, nisi fortassis aliud postulet lex & fides contractus, quę omnino seruanda est, *arg. l. 18. excepto cum l. seq. C. de loc. & conduct.* Et notum est Demosthenis illud, qui dolere se aiebat, si quādo opificum antelucana victus esset industria, vt est apud Cic. in Tusc. quæstionibus. Sed hoc quidem ex vulgi opinione ita verum est: verum in iure ciuili operæ siue officium diurnum fere duodecim horis diei definiuntur, sicut & alias iura ad id, quod frequentius accidit, respicere solent, vt not. Zas. lib. 1. sing. respon. c. 3. Hinc Pomponius, in l. 2. ff. de ann. lega. Si (inquit) diurnas operas

operas Stichum dare damnatus, non a mane, sed a sexta diei hora debet, totius diei nomine tenetur. Et idem Pomponius in l. 3. ff. de oper. libert. Operas (inquit) stipulatus ante peractum diem, operam eius diei petere non potest: quia id officii est diurni. Itaque nec ei liberto, qui sex horis duntaxat ante meridianis præsto fuisset, liberatio eius diei contingit. Quanquā in causa fauorabili, plerunque etiam antelucanū tempus, aut saltem matutinum, diluculo nondum clarescente, sed albente cælo, ex benigna iuris interpretatione in diem illius, quo de agitur, venit computationem. De quo est elegans Pauli responsum, in l. 25. Titius. §. 1. ff. de liber. & posthum. in quo is, quem testator in utero esse putans, cum iam editus esset, heredem instituit, cum eadem die, qua testamentum factum est, prius albescente cælo natus esset, licet verba testamenti ad eum directa solum viderentur, qui post testamentum factum nasceretur: iure tamen institutus hæres esse recte respondetur: fauore, scilicet, ipsius testamenti,

& propter ignorantiam testatoris, a quo, si hoc sciuiſſet, aliter ſine dubio fuiſſet iſtud prouiſum, *l. 10. ſi quis. §. 3. ff. de teſtam. tut. l. 22. in pr. verſ. ſcauola. ff. ad SC. Treb.* Nam & alias in eiufmodi materia fauorabili diem, menſem & annum ſaltem cœpiſſe ſatis eſt: Cum e diuerſo in materia odioſa tempus a momento in momentum computari ſoleat, *l. 132. annicuſ: vs l. 134. anniculus. ff. de verb. ſign.*

18 Sic ergo dies in iure ciuili accipienda pro ſubiecta materia, vel pro die ciuili, ſecundum Romanam inſtitutionem: cum præſertim de continuo temporis ſucceſſu agitur, vt in materia præſcriptionum & uſucapionum, *l. 6 & 7. ff. de uſucap.* vel ſaltem de die naturali, qui conſtat duodecim horis ob commoditatem hominum, vt in officio diurno ac operis diurnis, quas qui promiſerit ſimpliciter, noctu laborare non tenetur, cum dies labori hominum, nox quieti a natura ſit tributa; & iure etiam cum diuino, tum humano aſſignata. Itaque in operis diurnis exigendis ſemper etiam humanita-

manitatis & æquitatis maxima habēda est ratio, ne scilicet ab operariis, aut opificibus, qui operas debent, plus interdum exigatur, quam æquitas postulet, neq; cum his nimis duriter aut inique agatur, aut nulla ab opere faciendo respirandi, aut relaxandi facultas iis permittatur, sicut apud Iuvenalem, *Importuna uxor longi relegit transacta diei*. Plane enim operæ liberales, ut Alphenus Varus loquitur, ab iis exigendæ, hoc est, ut acquiescere eos meridiano tempore aliquantulum; & valetudinis honestatisque suæ rationem habere patiamur, *leg. 26. medicus. in princ. ff. de oper. libert.* Quod & Neratius indicat *in l. penult. ff. eod.* cum operarum editionem pendere ait ex æstimatione edentis, easque dignitate, facultatibus, cōsuetudini, artificio eius conuenientes edendas: neque solum libertum, sed etiam alium quemlibet operas debentem alendum, aut satis temporis ad quæstum alimentorum relinquendum, & in omnibus tempora ad curam corporis necessariam relinquenda. Neque enim con

tinuus labor per dies noctesque ab his amare nimis exigendus : sed hæc omnia ex bono & æquo modice desideranda , & cum quodam temperamento, *ut ait Caius in l. 18. si quid venditor. in fi. princ. ff. de ædilit. edict.* Quomodo & Theodosius *Nov. 8. ad senatum Constantinopolitanum* scribēs ocio ad tempus aliquod frui, neque continuo labore homines fatigari debere dixit. Nam & secundum Poetam,

Quod caret alterna requie, durabile non est.
Et ut Statius canit,

Tempestina quies, maior post ocia virtus.
Sed de hac diuisione diei prima, deq; veterum horis diurnis atque nocturnis plura videre qui cupiunt, legant præter alios, *Cælium lib. 8. Antiq. lection. cap. 1. Cuiac lib. 13. obseru. c. 32. Anton. August. lib. 4. emendat. c. 13.*

- 19 Sunt autem cōplures aliæ dierum diuisiones in iure traditæ: quas & ipsas operæpretium est considerare. Nam in iure frequēs est illa diuisio, qua dies alij Vtiles, alij continui esse dicuntur. *Vtiles* quidem dies, græce *ὠεισμένοι* dicti, qui *Fasti* olim dicebātur, sunt, quibus ex-

bus experiundi iuris potestas est: de 20
 quibus fit mentio, *in l. 1. in pr. ff. de diuer.
 tempor. præscript. l. 3. in fin. ff. de accus. l. 11.
 miles. S. quedam. ff. ad leg. Iul. de adul. l. 6.
 iure. C. eod. tit.*

Continui vero dies sunt (qui sunt ad-
 uersi utilibus) quos Græci interpretes
 vocant συνεκτικὰ καὶ συνεχεῖς, id est, non in-
 interrupti, sed connexi & quasi cohæ-
 rentes, tã vtilis, quam (vt sic loquar)
 inutiles, *l. 2. ff. de collus. deleg. l. 24. debi-
 trix ff. ad SC. Velleian. l. 31. quinquennium.
 ff. ad l. Iul. de adul. l. 8. ff. de his qui not. in-
 fam. l. 38. quinquaginta. ff. de excus. tutor.*

Præter hos vero sunt alij dies, qui 21
 neq; continui sunt, neq; tamen sem-
 per vtilis: quos *sessionum dies*, vocat Vl-
 pianus *in l. 5. ff. ut in posses. legat. seruand.
 causa esse lic. §. 19. sex autem mensium.*
 Sex (inquit) mensiũ puto continuum
 tempus non sessionũ computandum.
 Quo in loco male in Florentino Co-
 dice legitur *Possessionum*: vt recte hic
 annotauit Goueanus, & Duarenus *lib.
 2. disp. cap. 16.* Nam & Græci συνεκτικὰ καὶ συνεχεῖς
 vocāt. Sessiones enim sunt ma-
 gistratum aut iudicum, qui ius red-

dunt sedentes, § *sedeant. Auth. de iudic. Nou. 82*. Sic & idem Vlpianus alibi Sessionum dies vocat *in l. 2. §. dies. ff. Quis ordo in bon. possess.* Seru. Dies (inquit) bonorum possessionis vtilis esse palam est, sed non sessionum dies numerabuntur, si modo ea sit bonorum possessio, quæ de plano peti potuit. Quod si ea, quæ causæ cognitionem pro tribunali desiderat, vel quæ decretum exposcit, sessiones erunt nobis computandæ, quibus seditis, quibusque per ipsum Prætorem factum non est, quo minus daret bonorum possessionem. Quibus ex verbis intelligitur *Sessionum dies*, eos dici, quibus Prætor pro tribunali sedet: eosque continuis quidem aduersos esse, sed tamen non semper vtilis esse, quoniam sæpenu-mero fit, vt die aliquo sessionum experiundi potestas non sit; contraque dies plerunq; sunt vtilis, quamuis sessionum non sint: veluti, si res sit eiusmodi, quæ de plano & feriato die expediri queat: vt notat eleganter Cuiacius, *lib. 2. obser. c. 18.*

22 Sic & menses alij sunt vtilis, alij continui

tinui, *l. 38. quinquaginta. ff. de excus. tutor.*
 Eodemq; plane modo ann⁹ alius vti-
 lis, alius continuus dicitur. *Continuus*
 quidem qui perpetuo excurrit, con-
 statq; ex trecentis sexaginta quinque
 dieb. continuis. Quomodo accipitur,
in l. si ita vulneratus. §. aestimatio. ff. ad l.
Aqui. l. 4. cū hares. §. Stichus. ff. de stat. libe.
134. anniculus. ff. de verb. signi. eumque ²³
 Impp. alias nouo vocabulo, *Anniuersa-*
rium annum appellant, *in l. 4. C. de susce-*
ptoribus, quem Cicero, *de nat. Deorum*,
 describit hoc modo: Circuitus (in-
 quit) solis orbium trecentorum sexa-
 ginta quinque, quarta fere diei parte
 addita, conuersionem conficiunt an-
 nuam. *Utilis* vero annus est, qui con-
 stat ex trecētis sexagintaquinque die-
 bus vtilib. & ab Vlp. in edicto Præto-
 ris ita describitur, quo primum de re
 aliqua experiundi potestas est, *leg. 1. in*
prin. & §. 3. ff. quando de pecul. actio annal.
fit. Sic enim & annus utilis nomina-
 tur *in leg. 18. in eum. C. de furtis.* Vt & ab
 Harmenopulo *lib. 6. Epit. c. 7.*

Semper autem ad hoc vt currant
 utilia tempora, requiritur illud: ne sci-

licet aliquod sit impedimentum, vel
 24 in persona actoris, vel rei vel iudicis, *l.*
1. vbi eleg. notat Zasius. ff. de diuers. & tēp.
praescrip. Sic & Vlp. vtile tēpus descri-
 bens *in l. 2. ff. quis ord. in bon. pos. ser.* Ita
 (inquit) vtile tēpus est, vt singuli dies
 in eo vtilēs sint, scilicet, vt per singulos
 dies & scierit & potuerit admittere:
 ceterum quacunque die nescierit, aut
 nō potuerit, nulla dubitatio est, quin
 dies ei non cedat. Idem Vlp. hoc de-
 clarat exemplo appellationum, *in l. 1.*
§. dies. ff. quando appell. sit. Dies (ait) istos
 quibus appellandum est, ad aliquid v-
 tiles esse oratio D. Marci voluit, si for-
 te eius, a quo prouocatur, copia non
 fuerit, vt ei libelli dentur. Ait enim, is
 dies seruabitur, quo primo adeundi
 facultas erit, Quare si forte post sen-
 tentiam statim dictā copiam sui non
 fecerit is, qui pronuntiauit, vt fieri ad-
 solet: dicendum est, nihil nocere ap-
 pellanti? Nam vbi primum copiam e-
 ius habuerit, poterit prouocare. Ergo
 si statim se subduxit, similiter subue-
 niendum est. Quo in loco Bartolus
 recte ita distinguit, vtilēs quidam esse
 dies

dies quo ad initium: continuos vero quo ad processum.

Quæri autem nō incommode hoc ²⁵ loco solet, quoties in legibus anni aut dierum simpliciter fit mentio: vtrum de continuis, an vtilibus sit hoc accipiendum? Et sane communis est interpp. opinio, frequentius de continuis hoc intelligi debere, nisi de vtilibus expressum sit, vt notat Rebuff. *ad l. 2. ff. de ver. sign. per l. 1. ff. de manumis. l. 5. a qua ætate. ff. de testam. l. 137. continuus actus. ff. de verb. oblig.* Sic nimirum decem dies illi, qui ad appellandum hodie conceduntur, pro continuis habendi erunt; & quidem vt nox etiam in his contineatur, *Authen. hodie. C. de appellat.* Qui tamen dies currere non incipiunt, nisi a die notitiæ, *c. conuentioni. de appellat. lib. 6.* intra quos dies nisi causa appellationis introducatur in iudicium, plane ea interire solet: ex quo *dies fatalis* appellationum dicitur, qui & *temporalis nominatur*, *leg. 2. C. de tempor. appellat. l. 32. precipimus. C. de appellat. l. ult. C. ubi senator. civil. vel criminal. &c.* Idem quoq; in annis & men-

sibus dicendum est, c. 2. *Et c. quia diuersitatem. De conces. praben.* Idque de anno expresse ita definitum legitur a Paulo, in l. 4. §. 5. ff. de statu lib. Stichus (inquit) si heredi meo anno seruiert, liber esto: Querendum est, annus quomodo accipi debeat? an qui ex cōtinuis diebus trecentis sexaginta quinque constet, an quislibet? Sed superius magis intelligendū Pomponius scribit. Nam etsi quibusdam diebus aut valetudo, aut alia iusta causa impedimento fuerit, quo minus seruiat, & hi anno imputandi sunt. Seruire enim nobis intelliguntur etiam hi, quos curamus ægros, qui cupiētes seruire propter aduersam valetudinem impediuntur.

26 Enimvero in actionibus annalibus, quæ annuam præscriptionem excludunt, semper annus utilis intelligitur, qui constat trecentis sexaginta quinque diebus utilibus, l. 1. ff. quand. de pecu^l. act. annal. sit. l. 19. interdum. ff. de minor. l. 7. ei qui seruo. C. quod cū eo qui in parte aliena est, Et c. l. 5. C. ad SC. Macedon. l. ult. C. de temporib. in integr. restitut. & passim alibi in ceteris actionibus annalibus, quas

quas pulcro ordine recenset Cuiacius
in libro de diuers. temp. prescript. cap. 20.

Sed annum quidem utilem Imp. Iu- 27
 stinianus postea sustulit, in causis re-
 stitutionum precipue, vt & in præscri-
 ptionibus actionum personaliū: pro-
 que eo substituit continuū quadrienn-
 nium, *per l. vlt. C. de tempor. in minor. re-*
stit. & l. 1. C. de annali except. Sublata si-
 mul etiam veteri illa locorum diffe-
 rentia a Constantino prius introdu-
 cta, *in leg. 2. C. Theodos de in integ. restitut.*
 qui pro anno utili Romæ quinquen-
 nium, in Italia quadriennium, in pro-
 uinciis triennium continuū, in caus-
 sis restitutionum substituerat, de quo
 videre licet plura apud Cuiac. *libr. 2.*
observat. c. 18. Et tantum de altera die-
 rum diuisione dixisse sufficiat.

His omnibus clausule loco adden- 82
 dum esse videtur illud, Iure Saxonico,
 quo vtimur, appellatione anni venire
 ein Jar / drey Tage vnd 6. Wochen:
 hoc est, vnum annum, tres dies, sex se-
 ptimanas: *de quo est text & glo. notabilis*
Landr. lib. 1. art. 38 Ceterum de diebus
 fastis & nefastis: itemque festis, pro-

festis & intercis, eorumque varia distributione non arbitror huius loci esse multa dicere: de qua videre est a-
 29 pud Macrobi. *lib. 1. Saturnal. cap. 15. & Calendarium vetus Romanum. Meminit & Cic. lib. 2. de legib. & Alex. ab Alex. lib. Genial dier. 4. cap. 20.* Ex quibus locis omnibus intelligitur, feriarum & ludorum dies toto anno valde multos fuisse: paucos vero iudiciis & iurisdictioni accommodatos: illi nefasti, hi fasti generaliter appellati fuerunt. Itaque Imp. Marcus fastorum dierum numerum auxit, teste Capitolino: qui fastis dies iudicarios eum addidisse scribit: ita ut ducentos triginta dies annuos rebus agendis & libus disceptandis constitueret.

30 Sequitur ergo deinde tertia principalis dierum diuisio, quæ huius loci propria est & quasi peculiaris. Nam dies alius est Certus & Incertus.

Ac *Certus* quidem dies is esse dicitur, cuius tempus ab initio certum ac definitum est: siue quem ab initio aliquando euenturum dubium non est, ut primis Calendis, aut Idibus Martij. 12-

tij. *Incertus* vero, cuius tempus ab initio incertū est: vt cum in familia sua nupserit, aut cum magistratum inierit: qui dies vim habet conditionis, *l. 21. si dies. ff. quando dies legat. ced. l. 1. b. 75. dies incertus ff. de condit. & demonstr.*

Multum autem interest, certus an incertus dies adscriptus sit. Nam, secundum Paulum, siquidem dies certus sit, statim cedit, quamuis nōdum venerit: at si incertus, nisi temporis conditio obtingit, neq; res pertinere, neque dies legati cedere potest, *d. l. 21. si dies.*

Quo in loco primum explicanda esse videtur duplex illa loquendi formula, quod ad præsens negotiū pertinet, admodum frequens Iurisconsultis & familiaris, quid sit *cedere diem* & *diem venire*. Nam cessisse dies dicitur 31 cum pecunia deberi incipit, sed peti nōdum potest, hoc est, cum nata quidem obligatio, sed actio adhuc suspensa est. Venisse autem dies dicitur, cum peti potest, hoc est, cū tam actio, quam obligatio, nata est, & res in iudicio efficaciter peti potest. Sic

in pura obligatione & cessit & venit dies: quia statim debetur & statim peti potest. At si in diem concepta sit obligatio, cessit quidē dies, sed nondum venit, id est, pecunia quidē debetur, sed peti non potest: Sin vero sub conditione, tunc neque cessit, neque venit dies, pendente adhuc conditione, id est, neque debetur, neque peti potest, *l. 213. cedere diem. ff. de verb. sign. l. 41. eum qui. §. 1. ff. de verb. oblig.* Ex quo apparet, in diem debitū certius esse, sub conditione autem incertius & quasi indebitum, *leg. 10. in diem. l. 16. sub conditione ff. de condict. indeb. leg. 10. creditores, leg. 54. conditionales ff. de verb. sign.* At vero si dies aut conditio non sit apposita, tunc præsens & præsenti die debetur, idque non solum in obligationibus & contractibus, ceterisque negotiis, quæ inter viuos aguntur, sed etiam in vltimis voluntatibus, veluti testamentis & legatis locum habet. Sic enim de stipulationibus loquens Vlpianus *in l. 41. eum qui Calēdis. §. quoties. ff. de verb. oblig.* Quoties (inquit) in obligationibus dies nō ponitur, præsenti

senti die pecunia debetur. Et Pomponius *in l. 16. in omnibus. ff. de regul iur.* In omnib. (ait) obligationibus, in quibus dies non ponitur, presenti die debetur. Eodē modo Paul. *in l. 21. si dies. ff. cū dies legat. cedat.* Si dies (inquit) legato apposita nō est, præsens debetur, & cōfestim ad eū pertinet, cui datum est. Et Modestinus *in l. 32. omnia. ff. de legat. 2.* Omnia quæ testamentis sine die vel conditione adscribuntur, ex die aditæ hereditatis præstantur. Sed & Vlpianus alibi inter certum incertumque diem discrimen hoc esse notat: quod certa die promissum vel statim dari possit: quia totum medium tempus ad soluendam promissori liberum relinquitur: at qui promisit se aliquid facturum, vel, cum aliquid factum fuerit, nisi cum id factum fuerit dederit, non videri fecisse, quod promisit, *l. 38. stipulatio ista habere. §. inter incertam ff. de verb. oblig.*

Ceterum dies incertus varie in iure 32
 re accipitur. Interdum enim omnino incertus dies est: cum scilicet omni modo incertum est, non modo quan-

do futurum sit aliquid, sed etiam aliquādo sit futurū. Et hoc modo acceptus dies incertus nihil habet commune cum die certo: sed simpliciter facit conditionem & pro conditione habetur. De quo Papinianus *in l. 74. dies. ff. de condit. & demonstr.* Dies (inquit) incertus conditionem in testamento facit. Nam & eadem est propemodum formula diei incertæ, quæ ipsius conditionis: verbi causa, *Si aliquid fiat, aut cum aliquid fiat, l. 38. stipulatio ista habere. §. inter incertam. 16. ff. de ver. obl. l. 22. Si Titio ff. quādo dies leg. ced.* quæ in lege postrema Pomponius nihil interesse dicit, vtrum scribatur: *Cum quatuordecim annorum factus erit, vel, Si annorum quatuordecim factus erit:* siquidē priore scriptura per tempus conditio demonstratur, sequente autem per conditionem tempus: utrobique tamen eadē est cōditio. Quinimo cum dies incertus ipso effectu sit conditio, sæpenumero etiam in iure conditio nominatur, *ut in l. 1 § vlt. ff. de legat. nom. cau. l. 21. si dies. §. 1 ff. quādo dies lega. ced.* Quemadmodum & e di-

uerso

uerso conditio interdum appellatur dies incertus, *l. 30. talis. ff. de leg. 1 l. 8. C. de manum testam.* Quo fit vt ad ealegata, quibus dies plane incertus adii-
 citur, regula Catoniana nō pertineat, *l. 41. cetera igitur. §. 2. ff. de leg. 1.* Et ideo eorum dies non cedat a morte testa-
 toris continuo, sed cum demum ex-
 titerit dies vel conditio, *l. vn. §. sin au-
 tem. ff. de cad. tollen.* Plane enim ita ele-
 gato in diem incertam relicto, prius
 venerit dies oportet, quā cedere in-
 cipiat. Nam nisi tempus illud præter-
 ierit, (nisi, inquam, dies venerit) lega-
 ti dies cedere non potest, *l. 21. si dies. ff. quando dies legat ced.* Interdum vero
 dies quoque incertus dicitur in iure, 34
 cum certum est quidem aliquid fu-
 turum, ita vt de eo, an futurū sit, nullo
 modo dubitetur: sed tamē incertum
 est adhuc, quando futurum sit. Quo-
 modo dies incertus aliter in contra-
 ctibus & stipulationibus, aliter in le-
 gatis vim suam habere dicitur. Nam
 in legatis quidem pro cōditione non
 immerito habetur: quoniam ea ex
 die aditionis hereditatis pendent, ve-

luti si ita scriptū sit: *Lego Titio centum, cū morietur heres*: Cuiusmodi legatum conditionale est, vt ad legatarij prius morientis hereditatem nō transmittatur, quamuis enim certum est heredem aliquando moriturum esse: tamen incertum est, quando morietur, vt etiam incertum sit, an viuo legatario morietur, & an ad eum legatum sit peruenturum, *l. ult. ff. quando dies leg. ced.* Si tamen certum sit, non solum aliquando, sed viuo etiam legatario aliquid futurum: etiam si alioqui sit incertum, quando futurum sit, eiusmodi dies etiam in legatis, non magis pro conditione, quam pro die certo, habetur: ita vt eo casu non impediat transmissio, *d. l. ult. & l. 22. Si Titia. ff. eod.* Quemadmodum & si legatum sit Titio. *cum morietur*, conditio non subesse intelligitur, propterea quod conditio ista, *Cum morietur*, vitæ tempus complectatur, vt ait Vlp. in *l. 18. qui duos §. 1. ff. de manum. test.* Quia quandocunque morietur legatarius, viuēs mori intelligitur, *l. 4. ff. quando dies leg. ced. l. 12. si pecunia. §. 1. ff. de legat. 2. l. 29. heres*

res meus. ff. de condit. & demonstr. Aliud 35
 vero est in contractibus & stipulationi-
 bus, in quibus simpliciter non ha-
 betur pro conditione dies incertus,
 cum scilicet certum est factum iri ali-
 quid, licet incertū sit, quādo fiat. Ne-
 que enim in his quæritur, an viuo sti-
 pulatore certum sit diem venturum,
 aut incertum. Neque ita multum in-
 terest, quādo futurum sit. Satis enim
 est, certum esse illud, aliquando diem
 venturum: tametsi, quando venturus
 est, incertum sit. Cuius rei manifesta
 est hæc ratio, quia stipulationes ex
 præsentī vires accipiunt: legata vero
 (vt antea dictum est) ex die aditionis
 hereditatis pendent, *l. 26. ususfructus:*
ff. de stipulat. servor. Quo fit, vt qui sub
 conditione stipulatus est, quāuis ante
 illius euentum decedat, tamen in he-
 redem actionem transmittat, si post-
 ea conditio euenerit, §. *ex conditionali.*
Inst. de verb. oblig. l. 18. quæ legata. ff. de reg.
iur. Et ideo sub conditione stipulatus,
 pendente cōditione certissimus cre-
 ditor intelligitur: adeo vt siue ea ex-
 titerit, siue nō extiterit, nihilominus

certissimus creditor numeretur, *l. 6.*
Julianus ff. de condict. indeb. At vero cui
sub conditione legatum est, penden-
te conditione creditor non putatur:
quia causam, ex qua debeatur, præ-
cedere oportet, ut locus sit transmis-
sioni, quamvis certum sit debitum iri,
l. 1. §. 1 ff. de condit. & demonstr. l. 13. hu-
iusmodi ff. quan. dies legat. ced. l. 42. is cui.
ff. de obligat. & action. Ex quo est Pom-
ponij illud elegans responsum, *in l. 6.*
sub conditione. ff. de condict. indeb. Sub
conditione (inquit) debitum per er-
rorem solutum, pendente quidem con-
ditione repetitur: conditione autem
existente repeti non potest. Quod
autem sub incerto die debetur, ante
solutum non repetitur die non exsi-
stente, hoc est, die pendente. (sic enim
recte negatione apposita legendum,
hoc monet esse Cuiacius *l. b. 3. observa.*
c. 20.) Nam & ex Celsi sententia ibidem
Ulpianus: Si cum moriar, dare promi-
fero, & antea soluam, repeti non pos-
se ait: Quod si ea conditione debeat-
ur, quæ omnimodo extitura est, so-
lutum repeti non potest: licet sub alia
condi-

DE OBLIGATIONIBVS. SI
conditione, quæ, an impleatur incer-
tum est, (id est, in qua dies omnimodo
incerta est) si ante solvatur, repeti
possit, l. 17. *nam si* & l. 18. *quod si ea. ff. de*
cond. in deb.

Multum igitur differt inter debi- 36
tum sub conditione, & debitum sub
die incerto, præsertim eo, quem ali-
quando venturum esse, certum est. Ex
quo etiam colligitur illud in primis,
omnem quidem conditionem esse
diem incertum, sed non vicissim omnem 37
diem incertum esse conditionem:
multumque interesse, utrum possit
non cedere dies, an non possit: quod
supra legato in mortem heredis & le-
gatarii relicto demonstratum est, ut
tunc nimirum, si ita sit scriptum, *Cum*
moriatur heres, conditio sit: quia non
cedere potest viuo adhuc herede, &
legatario præmortuo: at vero si hoc
modo sit relictum, *cum morietur legatari-*
us, secus est: quia non potest non ce-
dere aut existere conditio: neque fie-
ri potest, ut non aliquando moriatur
legatarius: quo casu purum quadam-
tenus legatum esse intelligitur: quia

non conditione, sed mora duntaxat, suspenditur, *l. 4. ff. quan. dies legat. cedat. leg. 79. heres meus. ff. de condi. & demonst. Et pulcre Cuiac. lib. 1. obs. 1. & Hotom. libr. 3. obseru. c. ult.* Sed hoc quidē satis hactenus de die certo & incerto, & vtriusque differentia dicta sint.

- 38 Nunc ad legis huius propositæ verba propius deueniendo, quomodo ex die vel ad diem cōtrahatur obligatio, & qua ratione hæc inter se distinguenda sint, breuiter videamus. Quoniam enim ~~die~~ obligationi in primis accedit, idque vel differendæ potissimum, vel etiam finiendæ obligationis causa: Circa diem (ait hic Paulus) duplex est inspectio. Nam vel ex die incipit obligatio, vel confertur ad diem, hoc est, vt Græcus interpretes habet, *ἢ ἐν ἀρχῇ, ἢ εἰς τέλος*: vel a principio, vel vsque ad finem. Quibus verbis Paulus Ictus, hoc indicat, diē obligationi bifariam accedere: vno quidē modo differendæ obligationis causa, altero vero finiendæ obligationis gratia: quarum illa proprie, *ex die*, hæc, *ad diem*, sed generaliter vtraque, *in diem*, obligatio contra-

contra-

contrahi dicitur. Sed de vtroque hoc genere singillatim dicendum.

Primum igitur obligationis genus 39 est, quo obligatio ex die contrahi dicitur: veluti, *Kalendis Martiis dare spondes*: quæ alias *in diem* quoque contrahi dicitur obligatio, *in l. vn. §. item si ex die ff. quando dies vsu fr. leg. cedit*. Sic enim ibi scribit Vlpianus: Si ex die vsusfructus legetur, dies eius nondum cedit, nisi cum dies venit. Posse enim vsufructum ex die legari, & in diem, constat. Quia in lege nō diuersa sunt & separata, *ex die & in diem*, sed alterum alterius explicandi & declarandi causa positum est. Nam & alias Vlp. *l. & puto. 16. ff. fam. ercisc. §. vsusfructus*. Vsusfructus (inquit) & ex certo tempore, & ad certū tempus adiudicari potest. Et Paulus *in l. 4. ff. de vsu fr.* idem explicat, cum scribit, vsufructū vel præsentem, vel ex die dari posse. Sed ex die quidem obligatio plerunq; fit, (vt dixi) differendę obligationis causa, eaq; nō ex die cōtractus, sed ex fu- 40 turo die incipit: Cuius sane ea est natura quemadmodū hic docet Paulus,

vt ante diem non exigatur. Quod ita
 intelligendū est, vt in ea cesserit qui-
 dem dies, sed nondū venerit, hoc est,
 vt ante diem nata quidē sit obligatio,
 sed tamen ante diem existentem a-
 ctio adhuc in suspenso sit, neque age-
 re creditor possit ante, quam dies ve-
 niat, ad consequendū id, quod ei de-
 betur. Quanquam enim incipiat tunc
 deberi pecunia: tamen peti prius, quā
 dies veniat, non potest, sed differtur
 eius ad tempus præstatio, §. *omnis sti-*
pulatio. vers. in diem. Inst. de ver. oblig. leg.
eum qui. 41 §. 1. l. 46 centesimis. leg. 73. in-
terdum. ff. eod. l. 213. cedere diem. ff. de verb.
sign. Neq; enim peti hoc debet, quod
 intra tempus cōprehensum solui po-
 test, l. 118. *liber homo §. 2. ff. de ver. oblig.*
 Et ideo quāuis præsens obligatio est,
 tamen in diem dilata solutio esse in-
 telligitur, l. 46 *centesimis. ff. d. tit.* Quod
 quidē fauore ipsius debitoris aut pro-
 41 missoris ita receptum est. Semper e-
 nim dies pro debitore est, d. l. 41. *eum*
qui Calendis. l. 38. stipulatio ista §. inter in-
certam ff. de verb. obligat. Quippe quæ
 non tam obligationis, quam non in-
 ducit

ducit aut tollit tempus, sed solutionis
 causa potissimum adiicitur: quo ni-
 mirum debitor possit commodius me-
 dio tempore, quo totum ad soluen-
 dum liberum ei relinquitur, id quod
 debet reperire ac prestare, & ideo an-
 te diem peti non potest, *d. l. 38. stipula-
 tio ista d. §. omnis stipulatio.* Nam ne eo
 ipso quidem die, in quem stipulatio
 facta est, peti potest; quia totus is dies
 arbitrio soluentis tribui debet. Neq;
 enim certum est eo die in quem pro-
 missum est, datum non esse, priusquam
 is dies præterierit, *ut ait imp. in dict. §.
 omnis stipulatio.* quod eleganter hoc
 modo docet Pōponius, *in l. 42. qui hoc
 anno. ff. eod.* Qui hoc anno (inquit) aut
 hoc mense dare stipulatus sit, nisi o-
 mnibus partibus præteritis anni vel
 mensis, recte petit. Ex quo est etiam
 illud Spurinæ ad Cæsarem, *apud Suetio-
 nium & Plutarchum.* Venere quidem
 dies Martiæ, sed nondum præteriere.
 Nam & alias; tametsi obligatio non so- 42
 lum in diem, sed etiam usque ad diem
 certum collata sit, quo scilicet pecu-
 nia debita petatur aut solvatur, tamen

cœptus dies nō habetur pro comple-
to, neque prius finitur ea obligatio vel
actio, nisi nouissimus dies totus com-
pleatur, vt diserte hoc tradit Paulus
de omnibus actionibus temporalibus
in l. 6. ff. de oblig. & act. Sic Vlpianus *in*
l. 72. stipulationes. §. 1. ff. de verb. obliga. Si
quis (inquit) ita stipulatus sit, *si ante*
Calendas Martias opus perfectum
non erit, tū quanti id opus erit, tantam
pecuniam dari, diē promissionis ce-
dere, non ex quo locatum est opus (id
est, non ex die contractus) sed post
Cal. Martias: quia nec conueniri an-
te Cal. Mart. reus promittendi pote-
rat. Et Celsus *in l. 99. quicquid. §. 1. ff. eod.*
tit. Si (inquit) stipulatus hoc modo
fuero, *Si intra biennium Capitolium non*
ascendero, dari? tum non nisi præterito
biennio recte petam. Idem scribit iis-
dem verbis Pomponius *in l. 27. veluti.*
§. 1. ff. eod. Sic nimirum eadem est cau-
sa & constituendæ & finiendæ obli-
gationis, quod ad hanc rem attinet:
quoniam vtrobique dies cœptus, vt
nō incoat, sic nec finit obligationem
vel actionem, vt modo dictum est. At
e con-

e contrario, quod quis aliquo anno 43
dare promittit, aut dare damnatur, ei
potestas est, quolibet eius anni die dā-
di, etiam si cū eo agi ex ea causa non
possit ante, quā eius anni dies nouissi-
mus extiterit, secūdum Pomponium
in l. 50. quod quis aliquo anno. ff. h. t. Nam
& quod in diem debetur, ante solui
potest, licet peti non potest, ait Venu-
leius, *l. 137. continuus. §. 12. vers. nam &*
quod. ff. de verb. oblig. Quæ sane regula 44
communis est stipulationibus & lega-
tis testamento relictis, in quib. omni-
bus pro herede aut promissore dies
adiectus esse creditur. Sic enim ait
Vlpianus *in l. 17. cum tempus. ff. de reg. iur.*
cum tempus (inquit) in testamento 45
adiicitur, credendum est pro herede
adiectum, nisi alia mens fuerit testa-
toris. Sicut in stipulationibus promif-
soris gratia tempus adiicitur. Idem
quoque significat Vlpianus *in l. 41. cum*
qui Calendis. §. 1. ff. de verb. oblig. Dies
(ait) adiectus efficit, ne præsentis die
pecunia debeatur: ex quo apparet,
diei adiectionem pro Reo esse, non
pro stipulatore.

- 46 Sed de legatis quidem modo quo dictum est, heredis causa in his annum vel diem ascribi, saltē de iis accipiendū esse videtur, quæ per damnationem relicta sunt, hoc modo: *Lucius Titius heres meus proximo anno damnas esto sempronio centum dare*. Nam tunc ab herede peti non potest, nisi anno præterito. Quod si vero alio modo sit legatum relictum veluti per vindicationem, hoc modo: *Lucius Titius proximo anno capito centum ex bonis meis, vel sumito, vel sibi habeto*: sane tunc omnibus eius anni diebus, adeoque statim ab initio illius anni, legatum ab herede is vindicare potest: a quo etiam præstari omnino debet. Nam tunc regula illa locum habet, quod in testamētis plenius voluntates testantium interpretamur, *l. 12. in testamentis. ff. de reg. iur. & ut Imp. Alex. rescripsit, voluntatis defuncti quæstio in æstimatione iudicis*
- 48 est, *l. 7. C. de fideicom.* Idque præcipue obtinet in iis, quæ fauorem aliquem merentur, & idcirco pleniorē interpretationē admittunt, veluti si libertas testamento relicta sit, *l. 41. si ita. in princ.*

prin. ff. de manum. testam. vbi Pomponius in hūc modum scribit: Si ita fuerit libertas relicta; *Siculus seruus meus anno duodecimo, postquā ego mortuus ero, lib. esto.* Verisimile est, principio duodecimi anni eum liberum esse. Nam hoc mortuū sensisse, & inter hos sermones, *duodecimo anno & post duodecim annos*, multum interest: & ita loqui solemus, *Duodecimus annus est.* cum quātumlibet ex duodecimo anno venisset aut præteriisset: & qui duodecimo anno liber esse iubetur, omnibus anni dieb. liber esse iussus est. Idem quoq; in annuis legatis locū habet, hoc est, quæ in singulos annos relinquuntur, *l. nec semel ff. quando dies legat. ced. l. 1. C. eod.* Quāquam enim alias annua promissio, vt supra dictum est, debeatur in fine anni, id tamen fallit fauore libertatis & piarum caussarum, *vt recte notat Alex. & Bar. in d. l. 4. Si ita.* Quippe in his annuis incœptus pro completo habetur, vt non opus sit omnes partes anni expectare, sicut in superiorib. hoc fit. Nam etsi alias legatum non debeatur, veluti si circa legatum fortassis defecerit conditio: si tamen

libertas semel relictā esse appareat, omnino ea cōpetit, auctore Iuliano, *l. 16. si ita scriptum. ff. de manum. test.* Semper enim in hoc genere legati, quod per vindicationem relinquitur, ascribitur tempus, non tam heredis, quam legatarij causa, qui legatum vindicare iubetur, & quidem vindicare potest legatum, quacunque anni die, vel etiam prima, si ita libuerit. Ceteroquin vero in ceteris legatis, de quibus diximus, æque ut & in stipulationibus potest quidem debitor dare, & ita se exolvere obligatione, quacunque die libuerit: Creditor autem non potest agere, quacunque die velit: imo vero nulla eius anni vel temporis die agere potest creditor. propterea q̄ totum illud tempus stipulationi, vel legato adiectum esse credatur, saltem differendæ obligationis causa: Et sic dici illa adiectio non sit pro stipulatore vel legatario, sed pro debitore & herede, *per iura supra allegata.* Quo pertinet elegans responsum Celsi *in l. 79. quod die. ff. de solut.* Quod die certa promissum est, vel statim dari potest. To-

tum enim medium tempus ad soluē-
dum promissori liberum relinqui in-
telligitur. Denique debitor, qui soluit
ante, quam annus vel dies exierit, plus
tempore soluit: nec tamē habet con-
ditionem indebiti. Siquidem, vt ait
Paulus, in diem debitor adeo debitor
est, vt ante diem solutū repetere non
possit. *l. in diem 10. ff. de condict. indeb. leg.*
98. qui res. §. mihi dare, 4. ff. de sol. At qui 30
ante expletū annum petit, plus tem-
pore petit. Plus enim est statim dare,
minus vero est post tempus dare: ad-
eoq; plus & minus nō solum in quan-
titate, sed etiam in tempore intelli-
gitur. Nam &, secundum Vlpianum,
dies solutionis, sicuti summa pars est
obligationis, *l. 1. §. 1. ff. de edendo. §. plus*
autem. Instit. de action. Et ideo qui plus
tempore petit, ex veteri quidem iure
caussa cadit, sed ex lege *§. 1. Zenonia-*
na & sumptus litis amittit, & inducias
debitori duplicare cogitur, §. sed hac
quidem. Inst. de actio. Quemadmodum
autem creditor, qui plus tempore pe-
tit poenam legitimam, siue lege defi-
nitam incurrit, vt modo est dictum:

- ¶ **1** ita debitor ob lapsum die in mora cōstituitur, cum scilicet cessatio frustra-
 toria fit in eo præstādo quod in diem
 solui debet: & idcirco æstimationem
 eius rei, & id omne quod creditoris
 interest, rem certam promissam sua
 die fuisse traditam præstare cogitur.
 Tanti enim æstimatio tunc fit a iudi-
 ce, quanti fuit eo die, quo dari debuit,
 agique potuit: aut etiam fideiussionis
 tempore, qui tamen plerunq; est dies
 contractus, *l. 22. vinum. ff. de reb. cred. l. vlt. in fi. ff. de re milit. leg. 22. cum quis in*
 ¶ **2** *diem. ff. h. t. nostro.* Idque adeo verum
 est, vt etiam sine interpellatione cre-
 ditoris mora committi intelligatur,
 statim ex die solutionis debitæ, cuius
 differendæ causa dies fuit adscriptus.
 Quoniam tunc dies pro homine in-
 terpellare dicitur *c. vlt. in fi. de locat. & conduct.* Sicut & vsurarum stipulatio,
 quamuis debitor non conueniatur, *l.*
 ¶ **3** *9 pecunia. §. 1. ff. de usur. & fructib.* Quo-
 niam vt ait Imp. Iustinianus, ea quæ
 promisit debitor in memoria sua ser-
 uare, neque ab aliis sibi eam manife-
 stari debet reposcere, *vi. ff. in l. 12 ma-*
 gnana.

gnam. in fi C. de contrah. stipul. Quan- 54
 quam ex bono & æquo concessum est
 illud, vt ante litis cōtestationem mo-
 ra purgari possit, *l. 91. si seruum §. sequi-*
tur. l. 24. inulam ff. de verb oblig Et sic
 non esse in mora intelligitur, qui po-
 test legitima exceptione se tueri, *c. non*
est in mora. de reg. iur. in sexto. Quemad-
 modum nec mora ibi fieri intelligitur
 regulariter, vbi nulla petitio est, & sic
 nec obligatio, ex qua petitio, & ex hac
 mora nascitur: quod fit in pura obli-
 gatione, quæ non in diem concepta
 est, in qua nemo in mora cōstituitur,
 nisi prius interpelletur, *l. 21 sciendam.*
ff. de usur. & fructibus. l. 40 lecta ff. de reb.
cred. l. 127 si pupillus ff. de verb. oblig. l. 88.
nulla. ff. de reg. iur. Quod si tamen adie- 55
 cta cum die pœna sit, vt si eo die non
 soluerit, pœnæ nomine debet aliquid,
 eo casu nō semper locum habet eius-
 modi moræ purgatio, *d. l. 91. si seruum.*
§. sequitur. & l. 23. traiectitia, ff. hoc titul.
 Nisi per eum non steterit, quin solue-
 ret: quo casu sola oblatione pecuniæ
 mora purgatur, *dict. leg. 23. traiectitia*
cum similib.

Verum de mora & quomodo ea purgetur, suo loco fusius explicabitur: nunc exposito iam primo obligationis genere, quod ex die & in diem fit, & ex futuro die incipit, deinceps de altero genere, quod *ad diem* fit, breuiter subiiciendum.

- 56 Alterum igitur genus obligationis eius, quæ in diē fit, est, quod fit finiendæ obligationis causa, quæ proprie obligatio *ad diem*, collata dicitur. Ait Paulus: Ad diem obligatio contrahitur, veluti: vsque ad Kalendas dare spondes. Et hæc quidem, non vt illa superior ex die futuro, sed ex die contractus incipit: Verum eadem desinit ad certum diem veluti, si stipuler vsq;
- 57 ad Kal. Martias dari. Cuius sane stipulationis hæc est sententia, vt vsque ad Kalendas tantum debeatur, & peti possit per stipulatorē: post Kalendas vero amplius peti non possit, quia nec amplius debetur. Quo fit vt eiusmodi obligatio, quæ fit ad diem, saltem eius
- 58 finiendæ causa, vis nulla sit: quippe in qua diei adiectio pro nulla habetur, propterea, quod dies obligationem neque

neque inducere, neque tollere possit,
 & ideo stipulatio illa pro pura valet.
 Nam verbis quidem est in diem con-
 cepta hæc stipulatio, sed re & effectu
 pura, vna, certa, & ipso iure perpetua,
 & per hoc in heredem transitoria est
 obligatio: vt post mortem stipulantis
 exceptione elidi aut perimi nequeat,
 saltem ipso iure, *l. 6. si Stichum ff. h. t. l.*
14. si pactum ff. de probat. Quod Impp.
 Iustinianus in § *omnis stipulatio. Inst. de*
verb. obligat. pulcre docet his verbis: si
 (inquit) ita stipuleris, decem aureos
 annuos (*id est, in singulos annos vel quo-*
tannis) quod ad viuam dare spondes?
 Et pure, (*id est, nō in diem vitæ incertam*)
 facta stipulatio intelligitur (*quo ad ver-*
borum scilicet conceptionem, & decem pri-
mos aureos.) Tot enim hic stipulatio-
 nes intelliguntur, quot sunt anni, &
 ideo in principio cuiusque anni pro-
 missa debentur & perpetuātur: (*& sic*
ipso iure transit in heredem) quia ad tem-
 pus deberi non potest (*id est, vt hic Pau-*
lus loquitur, ad tempus obligatio constitui
non potest) sed hæres petendo (*ex eius-*
modi stipulatione) pacti exceptione sub-

58 mouetur. & hoc est, quod Paulus hic
 59 indicat, placet (inquit) ad tempus ob-
 60 ligationem constitui non posse, non
 61 magis, quam legatum. Nam quod ali-
 cui deberi cœpit, certis modis definit
 deberi. Plane post tempus stipulator
 vel pacti conuenti, vel doli mali exce-
 ptione submouebitur.

Quæ verba qualia sint, ordine vi-
 59 deamus. Ait igitur Paulus primo: Ob-
 ligationem ad tempus constitui non
 posse. Recte hoc: siquidem tempus
 non est modus inducendæ, aut etiam
 finiendæ obligationis; sed vt certis mo-
 dis constituitur, ita certis modis rur-
 sus tollitur obligatio. Quoniã secun-
 dum naturam est, vnumquodque eo
 modo dissolui, quo colligatum est, *l.*
 36. *nihil tam est reale ff. de reg. iur. l. 59. ab*
 60 *emtionc. ff. de pact.* Idque declarat Pau-
 lus primum exemplo legati, his ver-
 bis: *Non minus a legatum.* Sicut & alias
 a contractibus ad vltimas voluntates,
 & e diuerso, in iure frequēs & bonum
 61 est argumentum, modo vtrobique ea-
 dem militet ratio, *per text. in l. vlt. vbi*
Salic. & alii DD. not. C. de legat. & in l. g.
pactum

*pactum inter heredem. ubi Bart. ff. de pact.
 & in l. iure ciuili ff. de condit. & demonstr.
 & i. id. D. D. Gl. Ang. & Ioh. Faber. in
 tit. Instu. de lege Iulia Canin. tol. cum plu-
 ribus allegatis per Euerhard. in loco legali.
 A contractibus ad ultimas voluntates. Ac
 proinde, si in legato ita scriptum sit!
*Heres meus centum dato L. Titio usque ad
 Kal. Martias.* Eius legati hæc sententia
 est, ut intra Kal. Martij legatum pete-
 re heres possit, postea non possit: Ve-
 rum nulla hoc modo obligatio con-
 stitui potest, ut tempore finiatur; ita-
 que perpetua erit, perinde ac si tem-
 pus non adiectum fuisset: Finitur ta-
 men & perimitur legatario agēti post
 tēpus opposita exceptione pacti con-
 uenti, vel doli mali, quia contra con-
 uenta & placita sic actum esse videat-
 ur, ut mox dicetur. Quod ita decla-
 rat Paulus in l. 29. *sin autem. ff. de legat. 1.*
 Si (inquit) neque modo, neque tem-
 pore, neque loco, neque conditione
 debitum differatur, inutile est lega-
 tum. Et Pomponius in l. 8. *nemo. ff. d. l.*
 Nec tempore (ait) nec loco, nec con-
 ditione finiri obligatio heredis lega-*

torum nomine potest. Idem quoque in libertate receptum est, quæ dari ad diem non potest, ut ab eo finem deinde accipiat, veluti, *Stichus ad annum decimum liber esto.* auctore Paulo in l. 133. *libertas. cū l. seq. ff. de manum. test.* Quan-

- 62 quam in eo est differentia inter obligationem & libertatem, quod libertas vitio tēporis sublato manet post tempus, neque vlla ratione infirmari potest, d. l. 34. *libertas.* Obligatio autem tametsi per tempus non perimatur, saltem ipso iure; finitur ea tamen & perimitur obiecta agēti creditori aut stipulatori exceptione pacti conuenti vel doli mali: siue ex contractu sit
- 63 obligatio, siue ex quasi contractu, l. 6. *eum qui ita stipulatur. §. qui it. ff. de verb. obligatio.* Et hoc est, quod Paulus hic subiicit in lege nostra proposita; Plane post tempus stipulator, vel pacti conuenti, vel doli mali exceptione submouebitur. Sane enim potest tūc petere stipulator: quia ipso iure ei debetur, sed repelletur tamē exceptione pacti: quia facit contra verba stipulationis, vel etiam exceptione doli, quia

quia petit contra bonam fidem. Quare tametsi stipulatio eiusmodi ipso iure non extinguatur: quia ad tempus non contrahitur, tamen ope exceptionis perimitur, *l. 6. l. 18. si tibi, l. 28 si unus. § pactus. ff. de pact.* Simile exemplum proponit Paulus hic de seruitutibus, cum ait: Sic in tradendo (*id est, in tradenda seruitute*) si quis dixerit, se solum sine superficie tradere, nihil proficit, quo minus & superficies trāseat (*id est, ne impositum edificium sequatur solum*) quæ natura solo cohæret. Nam ipso quidem iure tunc superficies transit in accipientem, & ius soli conditionemque sequitur, sed vindicanti totum fundum vel domum totam obstat, aut exceptio pacti conuenti, quod in traditione fuit interpositum: idque omnino valere manifestum est, siquidē teste Gaio, in traditionibus rerum quodcunq; pactum sit, id valere manifestissimum est, *ut est in l. 48. in traditionibus ff. de pact.* aut saltem obstat exceptio doli mali, quæ semper concurrit, cum exceptione pacti conuenti: quia dolo malo facit,

qui agit contra fidem dictorū & conuentorum: per quam exceptionem consequitur is qui domū eā lege tradidit, vt sibi in ea habitare liceat, non etiam qui accepit, *l. 8. si fundum. §. qui fundum ff. de legat. 1.* Cuius sane rei rationē, cur superficies, cum solo transeat, Paul. hic subiicit his verbis: Quia (inquit) natura, id est, naturali ratione cohæret solo superficies; adeoque superficies solum sequitur; &, vt Paulus idem alibi loquitur, pars domus est aerea, & ius soli sequitur ædificium, *l. 21. dumum. ff. de pign. act.* Quæ quidem ratio naturalis hoc efficit, vt seruitus imponi nequeat prædio ex tempore vel ad tempus; sicut nec homini aut rei cuiuslibet alteri ita subito innāsci potest vlla qualitas ex tempore vel ad tempus. Quo fit, vt semel contracta obligatio finire tempore nequeat: quoniam natura ita comparatum est, vt omnium rerum sint certi præscriptique modi quidam, quibus eæ vel nascantur vel occidant. Quemadmodum igitur in ceteris rebus ars naturæ imitatrix esse dicitur, *17. §. minorem insti. de adopt.*

*de adopt. & l. 6 adoptio. & l. 34. quasi-
 rum. ff. eod. tit.* Ita in hoc quoque ius
 ciuile naturam imitatur, quod certos
 constituit modos, non modo contra-
 hendæ, sed etiam finiendæ obligatio-
 nis; vt sicut certo iure contrahitur, ita
 rursus certo iure finiatur obligatio, *l.*
7. C. de sentent. interlocut. omn. iudic Mo- 65
 di autem contrahendæ obligationis,
 sunt partim contractus vel quasi, par-
 tim delicta vel quasi, § *ult. Insti. de obli-*
gat. l. 1. in prin ff. eod. Finiendæ vero, vt
 solutio, acceptilatio, nouatio, delega-
 tio, &, si ex nudo consensu obligatio
 fit nata, contrarius consensus, *vt est to-*
to tit. i. ff. de quib. mod. toll. oblig. In his ve-
 ro modis non est tempus: & ideo vt
 non contrahitur tempore, sic nec di-
 strahitur obligatio, saltem ipso iure,
 quamuis id actum sit inter cōtrahen-
 tes: quia ius ciuile multo est potētius
 nudo pacto, aut nuda conuentione
 contrahentium: adeoque secundum
 Papinianum ius publicum priuato-
 rum pactis mutari non potest, *l. 38. ius*
publicum. ff. de pact. Et hoc est, quod
 Paulus hoc loco adiicit inter alia: *Et*

ideo (inquit) quod alicui deberi capit, cer-
 tis modis deberi desinit: iis, scilicet, mo-
 dis quos ius civile ignorat: Siquidem
 non quolibet modo tenere aut for-
 tuito ciuilia negotia oriuntur aut fi-
 niuntur. Quemadmodum & de pa-
 tria potestate alias dicitur, furore pa-
 tris superueniente liberos per hoc non
 exire de potestate eius, & generaliter
 non posse desinere quam habere in
 potestate, nisi exierint liberi quibus
 casibus solent, l. 8. *patre furioso ff. de his.*
qui sunt sui vel alien. iur Ac proinde se-
 cundum ea quæ modo dicta sunt, quam-
 uis quis promisit forte dare centum
 annua, usque ad annos quatuor, post
 annum quartum ipso iure quidem non
 liberatur, sed tamen contra placita a-
 gentem stipulatorem post annum quar-
 tum submouere potest exceptione pa-
 cti vel doli mali, § *omnis stipulatio. vers.*
si ita stipuleris. instit. de verb. oblig. Ex
 quibus omnibus sit perspicuum, obli-
 gationem ex die contractam in eo præ-
 cipue distare ab obligatione contra-
 cta ad diem certam: quod nimirum
 ex hac quæ ad diem fit, statim agi pos-
 sit, qua-

fit, quasi ex pura obligatione: sed non etiam post diem cū effectu, quoniam agenti obstat exceptio: Ex illa vero quæ ex die fit, agi ante diem non possit, ac ne quidem eo ipso die in quem obligatio contracta est: quod scilicet totus is dies arbitrio soluentis tribuatur, *l. 70. quod certa die. l. 98. qui res. §. ult. ff. de solut. l. 9. certi conditio. in prin. ff. de reb. cred. §. omnis stipulatio Instit. de verb. oblig. & §. ult. Instit. de inutil. stipul.* quam differentiam Græci interpretes brevissime ita explicant, his verbis: Dies adiecta obligationi spectatur, vel ἐν ἀρχῇ, id est, in principio; vel εἰς τὸ τέλος, id est, in extremo. Ab initio quidem obligationis utiliter dies adiicetur, & ipso iure est efficax: sed in extremo, siue εἰς τὸ τέλος, hoc est, ad finiendam obligationē inutiliter dies adiicitur. Differri igitur pōt obligatio ex die: at finiri ex die nō potest: & frustra adiicitur tempus finiendæ obligationis causa.

Supereſt deinde poſtrema diei di-
uiſio in *Expreſſum & Tacitum*, de qua
etiam aliquid porro dicēdum eſſe vi-

- 66 detur. Quanquã enim, auctore Paulo, in stipulationibus plerunque verba, ex quibus obligatio oritur, inspicienda sunt, vtraro inesse tempus vel conditionem ex eo quod agi apparebit, intelligendum sit: nunquam vero personam, nisi expressa sit, *secundum textum in l. 126. si ita stipulatus. §. Chrysogonus in fin. ff. de verb. oblig.* Fittamen interdum, vt ex natura rei vel contractus, vel etiã loci ipsius, dies aut conditio recte intelligatur, quãuis in sua forma ea stipulatio diem vel cõditionem non habeat. Et hæc quidem *Tacita dies*, aut *tacita conditio* nominatur: quia scilicet tacite ea inest, & vim quandantenus habet conditionis: sed nihilo tamen minus pura est obligatio: & quia ex eo quod agitur causa, quæ inest intelligi potest, pro expressa habetur. Talis vero in primis est ea obligatio, cui locus insertus est, veluti, *si quis Romæ stipuletur, sibi Carthagini dari:*
- 68 quæ persimilis esse omnino videtur ei obligationi, cui dies inest, de qua antea est dictum. Plane enim huic stipulationi re ipsa inest dies, adeoque locus ad-

cus adiectus tacite inducit spacium
 temporis, quo illo possit perueniri, *l.*
41 cum quis calendis §. 1. ff. de verb. oblig.
 Qua de re præclare disputat Paulus *in*
l. 73 inter alia in prin ff. d. tit. Interdum
 (inquit) pura obligatio ex re ipsa dila-
 tionem parit veluti, si id quod in vte-
 ro sit, aut fructus futuros, aut domum
 ædificari stipulatus sit: quo casu tunc
 incipit actio, cum ea per rerum natu-
 ram præstari potest. Sic qui Carthagi-
 ni dari stipulatur, cum Romæ sit, taci-
 te tempus cōplecti videtur, quo per-
 ueniri carthaginem potest. Et Vlpia-
 nus *in .2. §. 6. ff. de eo quod certo loco dari*
oportet. Qui (inquit) ita stipulatur, *Ephe* “
si decē dari? Si ante diem, quam Ephe- “
 sum peruenire possit, agat, perperam “
 ante diem agit; quia & Iulianus putat “
 diem tacite huic stipulationi inesse. “
 Sic Imp. Iustinianus *in §. loca etiam. In* “
sti. de verb. oblig. Loca (inquit) inferi et- “
 iam stipulationi solent, veluti, *Car* “
thagini dare spondes? Quæ stipulatio li- “
 cet pure fieri videtur, tamē re ipsa ha- “
 bet tempus adiectum, quo promissor “
 viatur ad pecuniā Carthagini dādā. “

„ Et ideo si quis Romæ ita stipuletur,
 „ *Hodie Carthagini dare spondes?* Inutilis
 erit stipulatio; cum impossibilis sit re-
 69 promissio. Tempus autē quod ex loci
 adiectione tacite inest stipulationi,
 recte definitur ex modo & officio di-
 ligentis patrisfamilias, vt scil. eodem
 tēpore mature quis eo perueniat, quo
 pleriq; eiūdem conditionis homines
 solent peruenire. Quod elegāter hoc
 modo definit Venuleius in l. 137. conti-
 „ *num. §. 2. ff. de ver. obl.* Cum ita (inquit)
 „ stipulatus sum, *Ephesi dari.* inest tēpus:
 „ quod aut accipi debeat, quæritur. Et
 „ magis est, vt totam eam rem ad iudi-
 „ cem, id est, ad virum bonum remitta-
 „ mus, qui æstimet, quanto tempore di-
 „ ligens paterfamilias conficere possit,
 „ quod facturum se promiserit: vt qui E-
 „ phesi daturum se sponponderit, neque
 „ diplomate diebus ac noctib. & omni
 „ tempestate contenta iter facere co-
 „ gatur: neq; tam delicate progredi de-
 „ beat, vt reprehensione dign⁹ appareat,
 „ sed habita ratione temporis, etatis, se-
 „ xus, valetudinis, cum id agit, vt matu-
 „ re perueniat, id est, eodem tempore,
 quo

quo plerique eiusdem cōditionis ho-
 mines solent peruenire: eoque trans-
 acto, quamuis Romæ remanserit, nec
 possit Ephesi pecuniam dare, nihilo-
 minus eirecte cū dicetur: vel quia per
 ipsum steterit, quo minus Ephesi da-
 ret, vel quoniam per aliū Ephesi pos-
 sit dari, vel quia vbique potest solui.
 Nam & quod in diem debetur, ante
 solui potest, licet peti non pōt. Quod
 si diplomate vsus, aut felici nauiga-
 tione maturius quam quisque perue-
 nerit Ephesum, confestim obligatus
 est: quia in eo quod tempore atque
 facto finitum est, nullus est coniectu-
 ræ locus. Cōstat itaque ex his omni-
 bus, quæ dicta sunt, eum qui certo lo-
 co, hoc est, alio loco, quā in quo con-
 trahit, dare debet, omnino videri si-
 milem ei, qui in diem debet: vt in eo
 quadantenus sit tacita dies aut condi-
 tio, *argum. l. 6. re usare. §. vltim ff. ad SC.*
Trebellian.

Quemadmodum autem ex die ob- 70
 ligatio constitui potest, non etiam ad
 diem, vt nimirum ipso iure finiatur
 eo die, aut intereat: ita initio quidem

obligationis constituendæ locus inferri potest, putà Ephesi aut Carthagini dari? non autem finiendæ obligationis causa, veluti, vt det quotānis certam summam, quoad Ephesum aut Carthaginem non peruenerit, *leg. s. si heres. ff. de eo quod certo loco &c.* Cuius rei manifesta est hæc ratio: quia nec tempus, nec locus, nec conditio modus est legitimus vt contrahendæ, ita finiendæ obligationis, vel vt Pomponii verbis vtar, quia nec tempore, nec loco aut cōditione fieri obligatio heredis legatorum nomine potest, *l. s. nemo potest. ff. de leg. 1.* Siquidem certi sunt modi obligationū tollendarum, sicut & contrahendarum legibus introducti, vt hic in §. i. vers. placet.

- 71 Potest tamen nihilominus ope & remedio exceptionis elidi huiusmodi actio, quæ postquam is Carthaginem peruenerit, instituitur: quoniam scilicet, contra pacta conuenta instituitur: perinde vt is qui vsque ad diem dari stipulatur, potest quidem etiam petere, sed exceptione pacti submo- uetur, *l. s. 6. eum qui ita. §. qui ita st. pula-*

tur. 4. ff. de verb. oblig. Patet itaq; ex his omnibus, quę hactenus dicta sunt, obligationem in diem tacitum ex loci circumstantia recte contrahi: cuius rei consequens est illud, eum, qui certo loco dare promisit, aliquatenus duriori conditioni obligatum esse, quam si pure interrogatus fuisset: Si quidem nullo alio loco, quā in quem promisit, soluere inuito stipulatore potest, *l. 9. is qui certo loco. ff. de eo quod certo loco, & c. l. 16. fideiussor. §. 1. ff. de fideiussor.* Ac ptoinde si quis Ephesi decem, aut Capuę hominem dari stipulatus experiatur, non debet detracto altero loco experiri, ne auferat loci utilitatem reo, vt ait Vlpianus *in l. 2. §. 2. ff. de eo quod certo loco, & c.* Nam & ita demum oblatio debiti liberationem parit, si eo loco, quo debetur solutio, fuerit celebrata, *leg. 9. ob signatione. C. de solutione.*

Sed regula quidem illa duplicem exceptionē patitur, quarum vna est, *Nisi*, scilicet, stipulanti certo loco, id quod interest loci nomine offeratur. *l. 122. qui Roma. in prin. ubi glo. notat. ff. de*

verb. oblig. Nam & alias, si interfit rei ipsius, Ephesi potius soluere, quam eo loco, quo conuenitur, ratio eius habenda est, *l. 2 § vlt ff. de eo quod certo loco, &c.* Quem sane casum ita clare & perspicue definit Iauolenus *in l. 1. p. cunia. in prin. ff. de compensat.* Pecuniam (inquit) certo loco a Titio dari stipulatus sum: is petit a me, quam ei debeo pecuniam. Quæro, an hoc quoq; pensandum sit, quanti mea interfuit, certo loco dari? Respondi, si Titius petit, eam quoque pecuniam, quam certo loco promisit, in compensationem deduci oportet, sed cum sua causa, id est, ut ratio habeatur quanti Titij interfuerit, eo loco, quo conueuerit, pecuniam dari.

74 Altera exceptio est, Nisi locus debitoris gratia sit adiectus. Nam & ex sententia Pegasi, si in diem fideicommissum relictum sit, veluti post annos decem, interest cuius causa tempus dilatum sit, utrumne heredis: quo casu heredem fructum retinere debere ait: an vero legatarij, veluti, si in tempus pubertatis ei qui impubes sit, fideicom-

de commissum relictum sit. Tunc enim fructus præstādos & antecedentis temporis, vt est apud Pomponium *in l. 43. si ita. §. Pegasus. ff. de leg. 2.* Fide- 75
iussoris tamē mora, qui eiusmodi obligationi accessit, non augetur obligatio ipsius promissoris, *l. 8. centū Capua. ff. de eo quod certo loco, &c.* Si scilicet per principalē debitorem stetit, quo minus eo loco, quo conuenit, soluerentur. Sic igitur locus solutioni dictus efficit, vt aliquis in loco celebrati contractus conueniri non semper queat, *secundum gloss. & DD. in l. 1. C. de iudic.* 76
Quamquam enim alias hoc regulare est, vt contrahens in loco contractus, si ibi inueniatur, sortiatur forum, neq; remissioni ad suum forum locus sit, *c. Romana. §. contrahentes, de foro comp. in sexto. l. 19. heres absens. §. si quis tutelam. cum l. seq. ff. de iudic.* Siquidem omnis obligatio pro cōtractu habenda est, vt vbiunque aliquis obligetur, & contrahi videatur, *secundum Paul. in l. 20. omnem obligationem. ff. d. t.* 77
In his tamen quæ ad litis decisionem pertinent, locus contractus maxime inspi-

ci debet, *l. 6. si fundus, ubi DD. notant ff. de eniction.* Quod si merx aliqua, veluti vinum, oleum frumentum, quæ certo loco dari debebat, sit petita, & ea non detur, sane tunc eius loci æstimatio attendenda est quo dari debuit. Sin autem de loco nihil conuenit, tunc is locus spectatur, quo petitur, quod & de ceteris rebus iuris est, secundum Gaium, *in leg. ultim. & ibid. DD. late, 78 ff. de condict. tritic.* Et in genere quoties debitor & creditor diuersi fori sunt: tunc creditor forum debitoris sequi, eiusque domicilium adire debet, *leg. 4. forma. §. is vero ff. de censibus. l. 18. item, illa ubi Bart. & gloss. ff. de pecun. constit.* Quod tamen in commodatario secus esse videtur. Verum in deposito illud obseruatur, vt res eo in loco restituatur, in quo data fuit, aut vbi tunc est sine dolo depositarij, cum petitur per ea quæ late tractant, *DD. communiter & in primis Salic. in l. 10. eum qui. §. 1. ff. commodati.*

Sed hæc quidẽ de die tacita, quam locus adiectus facit, hætenus dixisse sufficiat: cetera de loco, qui variis ex
caussis

caussis obligationi accedere potest, alterius sunt loci ac temporis. Deinceps igitur, quoniā iam de die ac tempore, eiusque causa & qualitate satis multa dicta sunt, similiter de conditione, quam dies incertus efficit, qui ipso effectu conditio est, & sic conditio nominatur, ordine persequamur, de qua agit Paulus, *in §. seq. hac l. nostra.*

SECUNDA PARS.

De causis siue qualitatibus obligationum, nimirum,

DE CONDITIONE.

Ad §. 2. Ait Paulus, in §. 2. hac l. nostra.

Conditio vero efficax est, quæ in constituenda obligatione inseritur: non quæ post perfectam eam ponitur, veluti *centum dare spondes, nisi navis ex Asia venerit?* Sed hoc casu existente conditione locus erit exceptioni pacti conuenti, vel doli mali.

SUMMARI A.

- 1 *Secunda causa vel qualitas obligationum, conditio.*
- 2 *Conditionis verbum quomodo accipiat in iure, eiusque nouem significata: & etymon eiusdē, & quomodo a conditione differat. nu. 3.*

- 4 *Conditionis definitiones aliquot, veterum & recentium iuris auctorum.*
- 5 *Quomodo & quibus verbis, per particulam, Si vel cum, inducatur conditio: quæ tamen aliquando non conditionis, sed admonitionis nota sunt, n. 6. & quomodo hæ dictiones, Si & cum inter se differant, nn. 7.*
- 8 *Conditionum alia quadam dictiones & nota.*
- 9 *Ablatiuus absolute positus, an faciat conditionem.*
- 10 *Demonstratio per relatiuum pronomen expressa, an conditionem in se contineat.*
- 11 *Conditionis diuisiones varia: & prima quidem generalis illa, quod alia sit presentis, alia præteriti, alia futuri temporis.*
- 12 *Conditio præteriti, aut presentis temporis proprie non est conditio, & cur.*
- 13 *Sola futuri temporis conditio vere est conditio.*
- 14 *Secunda conditionū diuisio, quod alia certa, alia incerta dicitur.*
- 15 *Sola incerta conditio vere est conditio.*
- 16 *Certa conditio duplex: aut diem habet, aut*

aut non habet : & quatenus illa vim habet conditionis.

17 Tertia conditionum diuisio, quod alia sunt facti, alia iuris.

18 Quarta, quod alia in faciendo, alia in dando consistunt.

19 Quinta, quod alia sint possibiles, alia impossibiles.

20 Impossibilis conditio in ultimis voluntatibus non vitiat, sed ipsa vitatur, & nu. 33. Aliud est in contractibus & obligationibus, in quibus statim vitiat. nu. 21. 34. quatenus ea scilicet in faciendo consistat. num. 22. quod olim fuit controuersum. nu. 23.

24 Impossibilis cōditionis, quod alia in faciendo, alia in non faciendo consistit, prima subdiuisio: altera, quod vel natura, vel iure, vel facto sit impossibile, nu. 25 quæ tamen ad duo membra contrahitur. num. 32. Perplexæ conditio qualis. nu. 26 & quomodo sit inutilis, num. 31.

27 Impossibilium nulla obligatio est : siue sint impossibilia natura, nu. 28. siue lege. nu. 29. siue facto. nu. 30.

35 Sexta conditionum diuisio, quod alia sit

86 DE OBLIGATIONIBVS.

*honestā alia turpis: vel alia licita, alia
illicita.*

36 *Turpis & illicita cōditio pro impossibili
habetur: & quot modis ea dicatur:
aut contra leges, aut cōtra bonos mo-
res. nu. 37.*

38 *Nuptiæ consobrinorū an licitæ sint vel
illicitæ.*

36 *Septima conditionum diuisio, quod a-
lia sit utilis, alia inutilis.*

40 *Conditionum inutilium triplex diffe-
rentia: primum genus omnino vitiat
actum. num. 41. veluti si filius famil.
heres institutus sit sub cōditione for-
tuita. nu. 42. vel illicita. nu. 45. aut
si seruus proprius heres sit institutus
sub cōditione cum liber erit. nu. 43.
aut si institutio sit collata in alterum
arbitrium. nu. 44.*

46 *Alterum cōditionum inutilium genus,
quæ pro nō scriptis habentur: eorum-
que septem species. nu. 47. nimirum
impossibilis. nu. 48. Turpis. nu. 49. in
fraudem legis adiecta. nu. 50. mendo-
sa. n. 51. Inepta & inhumana. nu. 52.
Derisoria. nu. 53. & implexa. nu. 54.*

55 *Tertium genus cōditionum inutilium,
ut est*

ut est conditio iurisiurandi, quæ ipso iure remittitur, idque ob religionem iurisiurandi, nu. 56.

57 Plerumque cur additur: quia excipitur legatum libertatis.

58 Cautio Mutiana quid, & quib. præstetur. n. 59 & quæ sit eius vis, ac potestas. n. 60. & in quib. conditionib. consistat. nu. 61. & cur introducta nu. 62.

63 Conditio nominis ferendi qualis & an remittatur: & quatenus vel quatenus non; si nomen vel honestum, vel turpe sit. num. 64. & 65. aut ob legitimam causam. nu. 66.

67 Remissio aut vitiatio conditionis in quibus negotiis & quando obtineat, & an iurisiurandi conditio etiã remittatur in donationib. causa mortis. nu. 68. & quid iuris sit in conditionib. matrimonio contrahendo appositis. nu. 69.

70 Conditionũ utilium vis ac potestas: eorumque triplex diuisio, nu. 71. & origo diuisionis. nu. 72.

73 Potestativa conditio quæ & quibus nominibus ea appelletur.

74 Promiscua conditio non mixta, sed arbitraria est.

- 75 Potestatiua conditionis duo genera, mere arbitraria & promiscua, & quomodo differant. nu. 76.
- 77 Mere arbitraria conditio pro pura habetur.
- 78 Expressa nocent, nō expressa nō nocent.
- 79 Legatum in arbitriū alicuius collatum an valeat.
- 80 Aliud liberum arbitrium, aliud boni viri arbitrium.
- 81 Casualis conditio quid, quæ & fortuita: eiusque vis & potestas, nu. 82.
- 83 Casualis conditio nunquam potestatiua esse potest, & quomodo inter se differant. nn. 84.
- 85 Mixta conditio quid, quæ & communis: & quomodo differat a potestatiua & casuali. nu. 86.
- 87 Postrema conditionum diuisio in Tacitam & Expressam.
- 88 Tacita conditio duobus modis inest: vel ex re ipsa. nu. 89. vel ex coniectura voluntatis, quæ magis facti est, quam iuris. nu. 90. Eaque rursus duplex, & utriusque exempla. nu. 91.
- 92 In conditionib. testamentorū voluntas potius, quam verba cōsideranda.

- 93 Conuentiones etiam tacite valent: & quid in conuentione pignoris. num. 94. & quid de conditionibus tacite repetitis. nu. 95.
- 96 Conditio tacite repetita in ultimis voluntatibus trifariam intelligitur, & eorum exempla. nu. 97 98. 99.
- 100 Declaratio l. sub conditione. ff. de hered. instit. & l. legatum 95. ff. de condit. & demonstr. nu. 101.
- 102 Regula de conditionibus interpretandis.
- 103 Conditionum alia diuise, alia indiuisa remissive.
- 104 Quomodo obligatio sub conditione recte constituitur.
- 105 Conditio dies incertus, locus dies tacitus est.
- 106 Obligatio ex conditione qualis. eaque alia in contractibus, alia in legatis. num. 107.
- 108 Obligatio usque ad conditionem, an recte constituitur.
- 109 Conditio ἐν ἀρχῇ καὶ εἰς τὸ πέρας qualis conditio & utriusque effectus.

SECUNDA causa siue qualitas obligationum a Paulo hic tradita, est conditio, quæ & ipsa extrinsecus ac-

cedit æque ac dies, fere obligationis differendæ aut suspendendæ causa. Primum autem de vi nominis & potestate multiplice videndum est.

2 Conditionis igitur verbū latissime patet. Nam in genere cuiusq; rei qualitas appellatur conditio, vt cum accipitur conditio simpliciter, vel conditio personarum pro qualitate & statu hominum. Sic enim simpliciter conditionis verbum vsurpat Vlpianus *in l. 32. heres institutus §. 2. ff. de acquirend. vel omit. heres*. Si (inquit) de conditione testatoris heres incertus sit, paternam. an filiusfam. sit, nō poterit adire hereditatem etsi eius conditionis sit, in veritate, vt testari possit. Et idem Vlpianus *in l. 34. in prin. ff. eod. tit.* Sed etsi (ait) de sua conditione quis dubitet, an filiusfam. sit, posse eum adquirere hereditatem, non est dubium. Cur autem, si suam ignoret conditionem, adire potest: Si testatoris, non potest: Illa ratio est, quod qui conditionem testatoris ignorat, an valeat testamentum, dubitat, qui de sua, de testamento certus est. Qua significa-
tione

tionem etiam alias instrumentum status & adscriptitiæ conditionis, *conditio-
tionale* nominatur, *in l. 22. cum scimus.*

C. de agric. & cens.

II. Aliquando etiã conditionis verbo pactio quælibet & conuentio significatur, quæ Græcis *συρδίκη* appellatur, vt in definitione illa legis apud Demosthenem a Martiano citata, *in lege secunda, ff. de legibus*. Quomodo etiam Marcus Cicero usurpat *in Topicis*, Si quæeratur a naturane sit ius, an ab aliqua quasi cōditione hominum & pactione. Qui & alias *in Offic. libr. 1.* res nostras fieri ait pactione & conditione.

III. Quandoque etiam conditio accipitur frequenter a iureconsultis pro conuentionis qualitate quam legem contractus sæpe nominant, *l. 7. iurisper-
gentium, ff. de pact. l. 23. cōtractus, ff. de reg.
iur. l. 3. C. de condict. ob caus. dat. l. 2. C. de
naut. fam. l. 6. C. de positi.*

III. Quinimo etiã id quod sub conditione concipitur, sæpius conditio nominatur: ex quo cōditionale fidei-
commissum, & venditio cōditionalis

simpliciter interdum conditio appellatur, *l. 1. C. de pact. l. 1. C. de vend. reb. ciuit.* Quomodo etiā Paulus exceptionem vocat conditionem, quæ modo eximit reum damnatione, modo minuit damnatione, *l. 22. exceptio est in pr. ff. de except.*

V. Significat etiam interdum optionem siue electionem, vt cum offerre & accipere conditionem dicimus: vt est in illo Terentij, *in Andria* de Chrysidis amatoribus, conditionem ei ferentibus, si vellet eis morem gerere: vbi dicitur, quod illa acceperit cōditionem, id est, pactioni consenserit. Sic Vlpianus *in leg. 1. §. 12. ff. si quid in fraud. patr. factum sit*. Si quis (inquit) in fraudem patronorū rem vendiderit, vel locauerit vel permutauerit, quale sit arbitriū iudicis videamus. Et in re quidē distracta deferri cōditio debet emtori (*id est, optio dari vel electio*) vtrū malit rem emtam habere iusto precio, an vero a re discedere precio recepto: neque omnimodo rescindere debemus venditionem, quasi libertus ius vendendi non habuerit, nec fraudemus

demus precio emtorē, maxime cum de dolo eius nō disputetur, sed de dolo liberti. Sed si emerit in fraudē patroni libertus, æque dicendum, si magno emerit, in precio releuādum patronum, conditione non ipsi delata, an velit ab emtione discedere, sed venditori, vtrum malit de precio remittere, an potius rem quam vēdidit, recipere per soluto pretio.

VI. Sed & conditio nunquam dispositionē & veluti sortem fortunarum, rerum, & temporum significat. Quo sensu M. Cicero fere coniungit conditionem & fortunam hominum, aut fortunæ conditionem, aut temporum conditionē, *vi pro Milone. & pro Corn. Bal. & alibi sapimus.* Ex quo etiam genere est illud eiusdem in Epist. familia. ea conditione nos esse natos, vt nihil quod homini accidere possit, recusare debeamus. Et alterū hoc eiusdem in Epist. Homines nos ea lege natos esse, vt omnibus telis fortunæ proposita sit vita nostra, neque esse recusandum, quominus ea, qua nati sumus, conditione viuamus.

VII. Prætere matrimonium sæpe quoq; conditio simpliciter nominatur. Vnde vetus est illa formula repudij a Gaio relata: *Conditione tua non utar*; l. 2. ff. de diuort. & repud. Ex quo etiam Seneca lib. controuers. 3. Conditionem nuptiarum inuentā dixit: & Festo *conuenta conditio* dicitur, cū primus sermo de nuptiis & earum cōditione habetur. Quomodo etiam vox illa accipitur ab Vlpiano in l. 18. in sponsalib. ff. de sponsal. in fi. Fere (inquit) conditiones interpositis personis expediūtur. Et Marcianus in l. 19. qui liberos. in fi. ff. de ritu nupt. Prohibere (inquit) ducere vxores vel nubere liberis videtur parens, & qui conditionem non quærit. Quo etiam pertinet elegans illud Senecæ ab Augustino laudatū, cum ait: Quosdam cœlibes relinquimus, quasi conditio defecerit.

VIII. Plerunque etiam conditio pro modo vel causā accipitur, & interdū etiam pro demonstratione, l. *Meuia*. 44. ff. de testament. manum. l. 2. ff. de emancip. lib. Nam hæc vocabula omnia valde cognata & inter se affinia sunt,

funt, & ideo sæpius promiscue vſurpā-
 tur: vnde etiam coniuncta eſt eorum
 omniū, vt inſcriptio ita interpretatio
in tit. Pandect. de cond. & demonſt. & cauſ.
& mod. eorū, quæ in teſta ſint. Sed tamen
 inter ſe hæc omnia differūt, ſiquidem
 conditio eſt cauſa, quæ ſuſpēdit lega-
 tum: demonſtratio eſt ſignificatio ac-
 cōmodata rei legatæ: cauſa eſt ratio
 legādi: modus eſt adiectio, quæ oſten-
 dit quid legatarium ex legato facere
 teſtator velit. Et quidē conditio pro-
 prie confertur in futurū, demonſtra-
 tio in præſens vel præteritum, *l. 85. nu-
 per. ff. de leg. 3. l. 34. nominatim ff. de cōd. &
 demonſt.* Conditioni magis ſimilis eſt
 modus: cauſa vero demonſtrationi.
 Et modus quidem ac conditio ſi defi-
 ciant, legatū vitiatur, cū modus ſcri-
 ptus pro cōditione obſeruetur: Sicut
 etiam ſæpe modus conditionē, & cō-
 ditio modū ſignificat, *l. 1. & 2. C. de his
 quæ ſub modo.* Sin vero cauſa & demō-
 ſtratio falſa ſunt, nequaquā: modo res
 ipſa intelligatur, *dict. l. 34. nominatim. §.*
huic proxima. cum ſeq. § Inſtit. de leg.

IX. Proprie ergo & ſpecialiter acci-

piendo conditionis verbum, quæ potestrema & huius loci propria est verbi huius significatio, in hoc quidem tractatu, & alias in iure sæpius ita usurpatur, vt etiam discernatur a modo & causa: & tunc legem negotio appositam significat, quæ in futurum euentum confertur, vt interea suspendat id quod agitur, *l. 39. itaque. ff. si cert. pet.* Nam quæ in præsens aut præteritum confertur, quia obligatio non suspenditur, ne ea quidem proprie apud Iurisconsultos conditio est, neque conditionis vim habere dicitur, *l. 36. cum ad præsens. ff. dict. iii. leg. 100. conditio. ff. de verb. oblig.*

- 3 Sic autem ex eo denominatur conditio, quasi quædam qualitas, qua aliquid condi, id est, fieri pactum est, *vt vult Alciatus in leg. 7. debitori. C. de pact.* a qua longe diuersa est conditio, sic dicta a cōdicendo, id est, denunciando, quæ est in diem certum eius rei, qua de agitur denuntiatio, secundum *Festum lib. 3.* Condicere enim est denunciare prisca lingua: & sic per abusionem *condictio* in iure actio in personam

nam dicitur, qua actor intendit sibi dari, tametsi ex lege Arcadij nulla hoc tempore amplius fiat denunciatio, §. *appellatus. Insti. de action. l. 25. actionum. ff. de oblig. & actio. C. ubi. lib. 2. tit. 4 & 6. A. Gell. lib. 16. c. 3 Cuiac. lib. 5. obseru. c. 31.*

Potestate itaque & vi ipsius vocabuli eiusq; origine hoc modo cognita, deinceps de eius definitione, quid sit conditio, videndum. Et quidem conditio varie a variis definita legitur iuris interpp.

Prima definitio Accursii est illa, quæ exstat *in Rubr. ff. de cond. & demonstrat.* Conditio est suspensio, cuius de futuro defectus vel confirmatio pendet. Quam definitionem amplexus Azo probat *in summa codicis. de cond. insertis.* Conditio (inquit) est quædam legati suspensio, cuius defectus siue consummatio pendet de futuro. Sic enim ibi cōsummatio legitur pro eo, quod in definitione Accursij & confirmatio. Sed hanc tamen definitionem reiicit Bartolus. *in l. 1. ff. de condit. & demonstr.* idq; propterea, quod non tam conditionis ipsius, quam legati

G

conditionalis, sit definitio: & quod suspensio sit defectus pendentis conditionis, & non ipsa conditio *per leg. 36. pecuniam. & leg. 39 itaque ff. si cert. pet.* Ponitur igitur ab eodem Bart. eiusmodi definitio: Conditio est quidam futurus euentus, in quem dispositio suspenditur. Quæ definitio communiter a DD. recepta & tanquam verior approbata est, *ut notant in leg. vn. §. si autem sub conditione. C. de caduc. tollen. iun- Et a leg. 37. cum ad præsens. ff. si cert. petat.* Euentus quidem in definitione generis loco ponitur, siue conditio facti, siue iuris sit, *leg. 21. multum interest. ff. de condit. & demonstrat.* & siue affirmative siue negatæ ea concepta sit, *l. 60. in factis. ff. d. tit.* Futurus vero euentus dicitur differentiæ causâ, ut discernatur a conditione in præsens vel præteritum collata, quæ proprie non est conditio, *dict. l. 37. cum ad præsens. d. l. itaque 39. cum ibid. notat. & l. 10. institutio talis. §. 1. in fin. ff. de condi. institut. l. 100. conditio. ff. de verb. oblig.* Postremo adiicitur proprii loco determinatio ista, *inquæ dispositio suspenditur:* idque ad differen-

tiam

tiam non modo conditionis impossibilis, quæ non suspendit, & ideo non est vera conditio, *l. 3 ff. de condit. & demonstr. l. 1 ff. de condit. insti.* Sicut & necessariae conditionis, quæ omnimodo extitura est, *l. 8 in illa. §. ult. ff. de ver. oblig. l. 9 si pupillus. §. 1 ff. de nouat.* Sed in primis etiam ad differentiam dici certæ, quæ & ipsa dispositionem non suspendit, *l. 1 ff. de condit. & demonstr. leg. 213. cedere diem. ff. de ver. oblig.* Alioquin vero incerta dies reuera & ipso effectu conditio est, sicut & conditio fere ita nominatur, & e diuerso, *l. 1. §. ult. ff. ultim. legat. nom. cau. l. 21. si dies. §. 1 ff. quando dies leg. ced. l. 30. talis. ff. de legat. 1. l. 73. dies incertus. ff. de condit. & demonstratione.*

Proprium igitur cōditionis est suspendere, id quod agitur in euentū futurum, adeo vt si non suspendat, non dicatur esse conditio: qua ratione etiam ea a modo & causa, vt & demonstratione, plurimū differt. Nam & eadē ratione nulla est cōditio, q̄ in præsens aut præteritū tempus collata est, secundum Vlpia. *in l. 10. institutio talis.*

in fin ff. de condit. instit. Potius enim ea figuram habere conditionis dicitur, quæ tamen proprie non est conditio: quia non pendet ex incerto aut futuro euentu, cum cōditio ea proprie dicatur, quæ potest existere vel non existere, alias conditio non est. *l. 67. Cornelius. ff. de hered. instit.*

Quanquam vero satis clara & perspicua esse videtur Bartoli ista definitio, de qua hætenus est explicatum: operæ precium tamen fuerit aliorum quoque recentiorū iuris interpp. definitiones hoc loco adiicere: ex quib. veritas illius definitionis magis adhuc declaratur atq; illustratur. Et quidem ab Alciato cōditio definitur adiectio in futurum euentum disposita, *vt notat. in tit. de condit. instit.* vel vt alias, cōditio est adiectio in futurum euētum dispositionis suspensiuæ. Eadē a Duarenō definitur adiectio, qua vel legatum aut institutio heredis, aut quodlibet aliud negotium suspenditur in futurum euentum. A Contio autem describitur adiectio extra naturam actus vel contractus, vel testamēti, cui apponi-

apponitur, assumpta, ipsum actum ac
 contractum suspendens. Quæ defini-
 tio exstat. *lib. 1. subseciuarum lection. in fi.*
c. 4. Recte hoc, *extra naturam actus*: Si-
 quidem non est cōditionale legatum
 hoc, *Si heres meus hereditatem adierit,*
decem dare Titio damnas esto. l. 3. ff. de lega.
1. Sicut nec altera illa conditionalis
 tutoris datio est. *Tutorem do Titio, si sa-*
tis dederit, l. 6. tuto. §. sub conditione. ff. de
tutel. Quippe eiusmodi adiectio (nam
 hoc verbo ibidem vtitur IC.) nō tam
 conditionem in se habeat, quam ad-
 monitionem, cum nec aliter ei tute-
 la committatur, quam si satis dederit,
 hoc est, non aliter ei gerere permit-
 tendum sit, quam si rem saluam fore
 cauerit: ita vt alia adiectio esse debeat
 a testatore aut stipulatore extrinsecus
 institutioni vel obligationi apposita,
d. l. 6. tuto. §. 1. Quibus definitionibus
 adiungi possunt aliquot sequētes. Cu-
 iacij definitiones passim ab eo in cō-
 mentariis suis, & præcipue *in Paratit.*
ff. & Cod. relatæ. *Prima* hæc est: Con-
 ditio est casus collatus in futurum, qui
 euenire vel non euenire, vel aliter c-

uenire potest. *Secunda*: Conditio est euentus futurus, qui in dubio est, sit an non sit. *Tertia*: Conditio est modus, qui suspēdit id quod agitur, quoad pacto confirmetur. *Quarto*: Conditio est causa apposita legato, qua existente debetur legatum, deficiente perimitur; suspensa suspenditur. Est & elegans Hotoman. illa definitio: Cōditio est lex negotio appositā, unde ipsius euentus pēdet. Et altera hęc Prateij: Conditio est lex appositā hominum actibus, eos suspendens.

Post definitionē conditionis, quomodo aut quib. verbis ea inducatur, breuiter aperiendū, quod ad formam eius pertinet. Plerunq; autem conditio infertur per particulam, *si vel cum*, ut not. Azo in *summa Cod de fal. caus. adi. leg. vel. fideic. nu. 1. & in altera sum. seq. tit. de condit. inser. & Bart. in l. 1. num. 3. ff. de condit. & demonst.* Nam dictiones, *SI & CUM* faciunt conditionem, ut ait Iason in l. 48. qui promissit. ff. de condict. indeb. vbi Celsus IC. hoc exemplum affert: Qui promissit (inquit) *Si aliquid a se factum sit, vel, cum aliquid factum sit,*
dare

dare se decem: Si, priusquam id factum fuerit, quod promisit, dederit: non videbitur fecisse quod promisit: atque ideo repetere potest. Aliud exemplum ab Azone adducitur *ex l. 64. huiusmodi. in fi. ff. de verb. oblig.* Huiusmodi stipulatio interposita est: *Si Titius cōsul factus fuerit, iū ex hac die in annos singulos dena dare spondes?* Post triennium conditio extitit: an huius temporis nomine agi possit, nō immerito dubitabit. Respondit, eam stipulationem vtilem esse, ita vt in ea eorum quoque annorum, qui ante impletam cōditionem intercesserint, præstatio in id tempus collata intelligatur: vt sentētia eius sit talis: Tunc cū Titius cōsul factus fuerit, in annos singulos etiā præteriti temporis habita ratione, dena præstentur. Quāuis igitur regulariter vtraq; hæc particula, *Si & Cum* facit cōditionem, fallit tamē quandoq; hæc regula, vt ex his nō conditio, sed potius admonitio quēdā inferri videat, exemplo *d. l. mut. §. sub cōd. vbi Bar. Albe. & D. ff. de tut.* Quo in loco *Si* dictio, nō conditionis, sed admonitionis nota est. Quomodo

etiam alteram particulã, CVM, accipi
indicat Vlpianus *in l. 48 si decem cum pe-*
petiero ff. de verb. oblig. Si decem (inquit)
cum petiero dari fuero stipulatus: ad-
monitionem magis quãdam, quo ce-
lerius reddantur, & quasi sine mora,
quam conditionem, habet stipulatio:
& ideo licet decessero, priusquam pe-
tiero, non videtur defecisse conditio.
Cuius diuersitatis ratio hæc est: quia
verba p subiecta materia semper acci-
pienda sunt, & ideo duæ hæ particulæ
adiectæ puris obligationib. quia con-
ditionẽ facere non possunt, neq; sus-
pendere purã obligationem, potius
admonitionem & extra iudicialem
obligationem significant, vt pulcre
ibidem docet Zasius *num. 4. & 5 & la-*
tissime in l. 46. centesimæ. §. ult. num. 3. &
seqq. ff. d. tit. Quod idem quoque in
vltimis voluntatibus veluti testamen-
tis legatis, & fideicommissis obtinet.
Nã & in his per eiusmodi verba, *Cum*
petiero dari, si alicui ita legatum sit, non
conditionale, sed purum legatum si-
gnificatur, neque conditio fideicom-
misso adscripta ita videtur, sed potius admo-

admonitio & mentis quædam declaratio, d. §. ult. & ibi post Bart. late Zas. nu. 6 per l. pen. C. quando dies lega. ced vbi Imperator Alexan. in hunc modum scribit: Ex his verbis, *Do, lego, Ælia Seuerina filia mea & secunda decem*, quæ legata accipere debebit, cū ad legitimum statū, hoc est, ad iustam ætatem, nempe annum 25. peruenerit: non conditio fideicommissio vel legato inserta, sed petitio in tempus legitimæ ætatis dilata videtur. Neque enim tempus certæ ætatis adiectum legato simpliciter legatum facit conditionale, ac suspenditur quidem hoc legatū mora, sed non etiam conditione, l. 46. *Seius, in si ff. ad SC. Trebel. leg. 22. si Titio in pr l. 26. Firmio. §. ff. quando dies leg. ced.*

Quanquam igitur hæ duæ dictiones, *si & cum*, potestatem habeant conditionis; nihilominus tamen ex quoque inter se aliquo modo differunt. Nam dictio, *Cum*, in capite, id est, in origine sua & principaliter tēpus demonstrat: in cauda vero & per consequentiam conditionem habet: siquidem incertum est, quādo, sed certum

tamen, quod aliquando futurum sit. Contrarium vero est in altera dictione, *SI*, quæ in capite conditionem habet, quia incertum est an fiat, sed in cauda habet tempus, quia creditur, quod aliquando futurum sit, vt pulchre docet Zasius *in d. l. centesima. §. ult. nu. 3. & seqq.* Eamque differentiam aperte ita explicat Pomponius *d. l. 22. Si Titio. in pr.* in his verbis: Vt siue ita legatum sit alicui, *Cum quatuordecim annorum factus erit*, siue altero illo modo: *Si annorum quatuordecim factus erit*, quamuis utrobique eadem sit conditio, priore tamen scriptura per conditionem tempus demonstretur, sequente vero per tempus conditio. Et eleganter de vtriusque dictionis significatione, quando ea conditionem faciat vel importet, & quando non, disputat Bartolus, *in l. 1. num. 2. cum seqq. ff. de condit. & demonstr.* & idem Bart. *alexand. Paul. de Castro & communiter DD. in leg. 48. Si decem. ff. de verb. oblig.*

- 8 Ceterum præter has dictiones, *SI* & *CUM*, quæ regulariter conditionem faciunt, sunt adhuc aliæ nonnullæ, cuiusmodi

iufmodi funt non modo coniunctio-
 nes, vt Grāmatici vocant Difunctiue
 aut etiam Exceptiue, vt funt *Sive. Ni-
 si, Alioquin, Alas & fimiles*, fed etiam
 aduerbia illa, modum aut tempus, vel
 dilationem plerunque inducentia, vt
 funt, *Quoad, Donec, Dum, Quandiu,
 Quousque*, & fimilia: quæ & ipfa con-
 ditionem aut faltem modum quan-
 doque facere videtur, exemplo leg. 101.
Pater. §. ultim. ff. de condit. & demonstra.
leg. 17. legatum. in princip. ff. de ann. le-
gat. leg. 13. Caio. §. primo. ff. de alim. & ci-
bar. leg. Gloss. & DD. in leg. 4. ff. de feruit.
& in leg. 1. C. de lega. Sed de his omni-
 bus, vt & aliis orationis Grammaticæ
 partibus late tractat Bartolus, in dicta
leg. prima, per totum. ff. de condit. & de-
monstratione.

Sunt & p̄ter has, quas diximus, con-
 ditiones, multæ verborū formulæ, q̄,
 an conditionē faciāt, quod in primis
 tamen statuēdum est, dubitari poffit.
 Nam & ablatium absolute pofitum
 facere conditionem vulgo traditum
 est, vt in Scenola illo exēplo, in l. 109. a testa-
 tore. ff. de cōd. & demonst. in quo acceptis

centum numis restitui hereditas iubetur, id est, si acceperit cētum. Nam & Caius in eiusmodi fideicommisso alias magis contineri conditionem indicat *in l. 63. facta. § 5 rescripto ff. ad SC. Trebell.* vbi verba fideicommissi hæc sunt: Accepta a Titio pecunia, quæ quartam hereditatis continet, si quis restituere hereditatē rogatus sit, perinde hoc esse, ac si quis heredis fidei ita commiserit, his verbis: *Rogo si Titius tibi centum dederit, restituas ei hereditatem meam.* Et Vlpianus *in l. 11. fideicommissa. §. 3. ff. de legat. 3.* Simile adfert exemplum de eo qui rogatus est restituere portionē, accepta certa quantitate.

- 10 Præcipue aut in hac materia quæri illud solet, an demonstratio per relationum pronomen expressa conditionem in se contineat. Id autem ex re præsentis & coniectura voluntatis statuendum est; vt vel inesse vel non inesse conditio interdum dicatur, ex vi & potestate verborum: ac proinde si quis legauerit decem alicui, quæ sibi debet, simul etiam conditio hæc ab eo ad-

eo adscripta esse videtur, si ea decem debeat, ut si non debeat, legatum nullum sit, & prorsus inane: Siquidem heredem suum non videtur onerare voluisse, ut tale aliquid præstaret, sed liberatione legata noluisse, ut aliquid exigeret, si quid sibi deberet. At si ita dixerit, *lego centum, quæ tibi debeo*, simplex est sine conditione demonstratio, ut et si falsa fuerit, non noceat, ut est in l. 7. si sit legatum. § 1. ff. de leg. 1. Sane si relatiuum verbo futuri temporis iunctum sit, conditionem magis, quam demonstrationem, significari sæpe responsum est, quod expresse ita definit Iulianus, in l. 6. Stichum. ff. de leg. 1. Stichum, qui meus erit cum moriar, heres meus dato: magis conditionem legato iniecissee, quam demonstrare voluisse patremfamil. apparet eo quod si demonstrandi causa hæc oratio poneretur, ita concepta esset, *Stichum qui meus est, non qui meus erit*. Sed conditio talis accipi debet, quatenus meus erit, ut si totum alienauerit, legatum extinguatur: si partem, pro ea parte debeatur, quæ testatoris

mortis tempore fuerit; sic & Pomponius *in l. 85. imper. ff. de lega. 3.* Quoties (inquit) certū corpus legatur, ad præsens tempus adiectum hoc verbum, *MEVM*, non facit conditionem: Si vero incertum corpus legetur, aut si ad futurum tempus collatum sit, in conditione esse videtur. Similia exempla sunt *in l. 1. § vlt. ff. de condit. & demonstr.* & *in l. 2 ff. de here instit.* & pulcre de hac tota materia disputantem videre licet Bar. *in loco supra alleg.* & Cuiac. *lib. 2. obs. c. 39.*

- II Porro deinceps ad conditionū diuisiones transeundū est, quæ quidem variæ & diuersæ a iuris auctorib. sunt traditæ. Prius autē generalis illa conditionum diuisio hoc loco repetenda esse videtur, cuius iam ante quoq; facta est mentio, qui ex tēpore sumitur. Nam conditio alia est præsentis, alia præteriti, alia denique futuri temporis, *l. 16. cum in secundo. ff. de iniusto testamen. cum aliis locis simil.* Et quidem ea, quæ in præsens aut præteritū confertur, proprie conditio non est, neq; vim conditionis habet, quod aperte ostendit

ostendit Vlp. in l. 10. *Institutio talis*. §. 1. in fi. ff. de condit. et inst. Nulla (inquit) est conditio, quæ in præteritum confertur, vel in præsens. Cuius rei manifesta est hæc ratio: quia, ut supradictum est, conditionis est proprium suspendere negotium aut obligationem in euentum futurum. Atqui cum ad præsens vel præteritum tempus conditio confertur, stipulatio non suspenditur, sed si vera sit conditio, tenet stipulatio, quamuis tenere conditionem contrahentes ignorent, veluti, *Si rex Parthorum viuit, aurum dare spondes?* Si quidem respiciendum est, an quantum in natura hominum sit, possit scire eam debitum iri, l. 37. cum ad præsens, cum l. seq. ff. de reb. cred. Quod & Imp. ista confirmat. §. 6. *Instit. de verb. oblig.* Conditiones quæ ad præsens vel præteritum tempus referuntur, aut statim infirmant obligationem, aut omnino non differunt, veluti, *Si Titius consul, vel si Maevius viuit dare spondes?* Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio, sin autem ita se habent, statim valet. Quæ enim per rerum naturam certa sunt, cuiusmo-

iulmodi sunt facta præterita aut præsentia, ea nō morantur obligationem, licet apud nos incerta sint. Et sic conditionem non facit opinio vel ignorantia hominum, sed ipsa naturæ incertitudo, a cuius euentu futuro pendet conditio, cuius non est determinata veritas, quæ opinione hominum, aut errore non magis, ac ipse naturæ ordo, immutari vllō modo potest, l. 2. §. si a pupillo. ff. pro empt. l. 6. illicitas. §. veritas. ff. de offic. præsid. Quo etiam pertinet nobile illud responsum Papiniani in l. 120. in prin. ff. de verb. oblig. Si ita (inquit) stipulatus fuero, *Hanc summam centum aureorum dare spondes.* Et si maxime ita exaudiatur ille sermo, si modo centum aureorum est, non facit conditionem hæc adiectio: quoniam si centum non sit, stipulatio nulla est: quia non instar conditionis haberi debet sermo, qui nō ad futurum, sed ad præsens tempus refertur, etsi contrahentes rei veritatem ignorant.

- 12 Sic igitur conditio in præteritum vel præsens tempus relata statim aut perimit obligationem, aut omnino non

non differt: & ideo proprie est conditio, vt ait Modestinus *in l. 190. conditio. ff. de verb. oblig.*

Quod & in fideicommissis & legatis ita obtinet. Nam & in his eadem ratione eas causas, quæ protinus agentem repellunt, quales sunt eæ, quæ ad præsens tempus collatæ sunt, non pro conditionalibus obseruari oportere, ait, Scæuola, *in l. 80. eas causas. ff. de condit. & demonst.* Plane enim tunc id, quod sub eiusmodi conditione agitur, nihilominus purum est & præsens, siue in testamento, siue in cõventionibus: adeoque statim vel verum est, vel falsum vt ex eo confestim agi possit. Vnde & filiusfamilias qui alioquin sub conditione incerta, cuiusmodi est de futuro, quæ proprie dicitur cõditio, non recte instituitur: institui tamen potest sub ea, quæ in præsens vel præteritum confertur, propterea quod ea conditio nulla sit, secundum Vlpianum, *in l. 10. institutio talis. in fi. ff. de condit. & demonst.* Quemadmodum & patronus, qui habet bonorum possessionẽ contra tabulas, si tantum sub conditione

institutus sit, eaque conditio in præte-
 ritum sit collata vel ad præsens, nõ vi-
 detur sub conditione institutus. Nam
 tunc aut impleta est, & pure institutus
 est: aut non est, & nec heres institutus
 est, eodem teste Vlpia. in l. 3. §. si patro-
 nus. cum 2. §§ seqq. ff. de bon. libert. Quod
 vsque adeo verum est, vt ne quidẽ ca-
 ptatoria eiusmodi institutio alioquin
 legibus improbata, veluti si ita here-
 dem quis instituit: *Qua ex parte Titius*
me heredẽ instituit, ex ea parte Mauius he-
res esto. Valere dicatur saltẽ ex illa ra-
 tione, quam assignat Paulus: quia sci-
 licet in præteritum, non in futurũ in-
 stitutio collata est, l. 71. illa autem. ff. de
 hered. instit. Quod elegãter quoq; hoc
 modo declarat Pomp. in l. 10. cum in se-
 cundo. ff. de iniust. testam. Multũ interest
 ›› (inquit) qualis cõditio posita fuerit in
 ›› secundo testamento. Nam aut in præ-
 ›› teritum concepta ponitur, aut in præ-
 ›› sens, aut in futurum. In præteritũ con-
 ›› cepta ponitur, veluti, *Si Titius cõsul fuit:*
 ›› quæ conditiõ si vera est, ita est institu-
 ›› tus heres, vt superi⁹ testamentũ rum-
 ›› patur. Tunc enim ex eo heres esset. Si
 vero

vero Titius consul non fuit, superius
 testamentum non est ruptum. Quod
 si ad præsens tempus conditio adscri-
 pta est herede instituto: veluti, *Si Ti-*
tius cōsul est, eundem exitū habet, vt, si
 sit, possit heres esse, & superius testa-
 mentum rumpatur: si nō sit, nec possit
 heres esse, nec superius testamentum
 rumpatur. In futurum autem collatæ
 cōditiones si possibiles sunt, & existe-
 re potuerunt, efficiunt, vt superius te-
 stamentum rumpatur, etiam si nō ex-
 titerint: si vero impossibiles sunt, ve-
 luti, *Titius si digito cælum tetigerit, heres*
esto, placet perinde esse, quasi cōditio
 adscripta non sit, quæ est impossibilis.
 Manet ergo firmum illud: pprie con-
 ditionem nullā esse, neq; conditionis
 vim habere eā q̄ vel in præteritū tem-
 pus confertur, vel ad præsens: solamq;
 eam obtinere vim ac potestatem cō-
 ditionis, vt actū differat & suspendat,
 cū in futurum confertur, quæ proprie
 est & dicitur conditio, *d. l. cum ad præ-*
sens. d. l. itaq; cum simil. cuius rei conse-
 quēs est illud, quoties lex aliqua con-
 ditionem appellat præteriti aut præ-
 sentis temporis, improprie eam dici

conditionem, per ea quæ notat Bar. in l. 1. num. 1. & 3. ff. de condit. & demonstr. Ple-
runque enim conditionis verbo tunc
modus intelligitur, vt idem vult Bar-
tolus, in consi. 65. per leg. 44. Mania. ff. de
marum. test. in qua conditio pro modo
aliquoties posita legitur. Vnde & fal-
sa conditio ab Vlpiano dicitur in l. 75.
si sic. §. 1. & ibid. col. in vlt. demonstratio. ff.
de lega. 1. Siquidem non re ipsa magis,
quàm opinione, creditur eiusmodi in-
esse conditio, l. 2. vbi glo. sup. verb. ines-
se. ff. de hered. instit. Et hæc de prima di-
uisione conditionum in genere mo-
nuisse denuo sufficiat.

- 14 Proxima vero huic & affinis est al-
tera illa conditionum bipartita diui-
sio: quæ alia certa, alia incerta esse di-
citur: perinde vt & dies, quæ ad con-
ditionem quamproxime accedit, vel
certa vel incerta esse dicitur. Et ideo
Pomponius in l. 1. in prin ff. de condit. &
demonstr. coniunctim hæc explicans:
» Legatis (inquit) quæ relinquuntur aut
» dies incertus, aut conditio adscribi-
» tur: aut si nihil horum factum sit, præ-
» sentia sunt, nisi vi ipsa conditio insit.

Certa

Certa quidem cōditio est, quæ omnimodo extitura est, *l. 9. si pupillus. §. 1. ff. de nouat.* Incerta vero, quæ an extabit incertum est: eaque sola est, quæ proprie est & dicitur conditio, & vim habet conditionis, de qua hoc loco præcipue agitur.

Nam certa conditio non minus ac **15** ea quæ in præsens vel præteritū tempus refertur proprie nō est conditio, neq; vim habet conditionis: quia non differt aut suspendit obligationem: quatenus scilicet, per naturam certa est conditio, non quatenus apud nos certa esse potest. Siquidem conditio pendet ab euentu facti ipsius & naturæ: minime autem a sententia & opinione contrahētium. *§. 6. Instit. de ver. oblig. in fin.* Potius enim tunc si plane certa sit & quasi necessaria conditio: pura & præsens est obligatio. Siquidem auctore Vlpiano, qui sub conditione stipulatur, quæ omnimodo extitura est, pure videtur stipulari, *d. l. 9. si pupillus. §. 1.* Sed tamen nihilominus ea frequenter in iure conditio nominatur, saltem improprie, & per verbi

quandam abufionē. Ea vero duplex est. Aut enim diem habet, aut nō habet. Prioris exemplum est, *Si morieris*: Posterior vero, *Si naus ex Asia venerit, aut non venerit*.

Quæ diem habet conditio, ea vim aliquam habet conditionis, saltē propter dilationē, quæ est propter diē. Ac proinde cum certa quidē est cōditio, sed diem aliquem habet, qui sit expectandus, peti ante eū nihil potest. Sed quod ante fuerit ultro per errorē solutum, non cōdicetur. Sic enim scribit Vlpia. *in l. 17. nam si. §. de condi. et. ind. deb.* Si (inquit) cū moriar, dare promiserō, & antea soluā, repetere me non posse Celsus ait, quæ sentētia vera est.

Quæ vero diem nullū habet; sed simpliciter certa conditio est: ea pprie conditio non est, nec vilo modo dici pōt, neq; etiā vim habet vllā aut potestatē conditionis, quandoquidem nihilominus id q̄ agitur, omnino præsens purumq; est, & peti statim potest: quia omnimodo ea cōditio extitura est, *d. l. si pupillus. 9. §. 1.* Cuius exemplū proponit Paulus ex sententia Iuliani, *in l.*

8. neces

*l. necessario. §. 1. ff. de peric. & commod. rei
vend.* Si ita (inquit) res venierit, Sit Ser-
uus ille emus, siue navis ex Asia venerit, si-
ue non venerit, statim perfecta est ven-
ditio, quoniam certū sit eam esse con-
tractam. Aliud exemplū adfert idem
Paulus in *l. 8. in illa stipulatione. ff. de ver.
oblig.* Cum eo (inquit) qui ita promisit,
si intra Calendas digito cælum nō tetigerit,
agi protinus potest. Quo etiā in loco
docet Paulus, quid intersit inter eam
conditionē, quæ simpliciter certa est
sine die, & eam quæ diē habet. Licet
enim, (ait I.C.) quod ad illā conditio-
nem attinet, cōmissa videatur stipula-
tio, dies tamē superest, isq; expectan-
dus est: aliter vero est, vbi nullus talis
dies est. Ceterum omissa conditione
certa, quæ proprie nec est, nec dicitur
conditio, saltē de ea quæ incerta est &
vere conditio appellatur, deinceps a-
gendum. Ea vero multifariam diuidi-
tur, vt ex sequentibus apparebit.

Tertia igitur conditionum diuisio
illa est, quod conditio alia est facti, a-
lia iuris, quorum illa in facto consistit,
hæc vero ex iure venit. Et facti qui-

dem conditio proprie ea dicitur, quæ a testatore aut stipulatore exprimitur, nec a lege subintelligitur: *iuris* vero, quæ a lege subintelligitur, quomodo definit Socinus *in l. 21. multum interest. ff. de condit. & demonstr.* Quæ in lege, quomodo hæ conditiones inter se differant, eleganter admodum ostendit Iulianus his verbis, Multum interest (inquit) conditio facti, an iuris esset. Nam huiusmodi conditiones, *Si navis ex Asia venerit, Si Titius consul factus erit*, quamvis impletæ essent, impedirent heredem circa adeundam hereditatem quamdiu ignoraret eas impletas esse: quæ vero ex iure veniunt, in his nihil amplius exigendum, quam ut impletæ sint, veluti, si quis se filium familias existimat, cum sit paterfamilias, poterit acquirere hereditatem. quare & ex parte heres scriptus, qui ignorat, an tabulæ testamenti apertæ sint, adire hereditatem potest. Quibus ex verbis illud colligitur in conditionibus his, quæ iuris sunt, sufficere solam veritatem existentiae conditionis: in iis vero, quæ sunt facti præter

existent-

existentiã conditionis requiri quoq;
scientiam heredis, *ut notat ibid. Socinus*
nu. 3. & Bart. in prin.

Quarta conditionum diuisio hæc 18
est: quod alia *in faciendo*, alia *in dando*,
consistere dicitur, perinde vt & alias
stipulationes aliæ in dando, aliæ in fa-
ciendo consistere dicuntur, §. *ult. Inst.*
de verb. oblig. l. 2 ff. eod. Quæ quidem di-
uisio a Martiano proponitur, *in l. 21. si*
cui pure. §. 2. ff. ad Trebel. Si sub condi-
tione (inquit) heres institutus roga-
tusque hereditatem restituere, non
vult conditioni parere, & adire here-
ditatem: Si facti est conditio, debet
parere & adire, & restituere: vel si in
dando sit, offerente fideicommissa-
rio, secundum imitationem dationis
factum implere: & tunc necessitas im-
ponitur adire hereditatem. Ceteræ
conditiones quæ non sunt in potesta-
te heredis ad officium Prætoris non
pertinent. Eiusdem quoque diuisio-
nis fit mentio, apud Marcellum *in leg.*
68. seruus. ff. de solut.

Quinta conditionũ diuisio a Pau-
lo tradita est *lib. 3. Sentent. c. 4.* Condi-

tionum (inquit) duo sunt genera, aut enim Possibilis est, aut Impossibilis. *Possibilis* est, quæ per rerum naturam admitti potest: *Impossibilis* vero, quæ non potest. Quarum altera ex euentu expectatur, id est, suspenditur: altera submouetur, hoc est, pro non scripta habetur. Prius autem hic de cōditione impossibili dicendum, quæ Labeo-
 ni *ad vates* dicitur, in l. 20. *mulier*. §. 1. ff. *de condit. instit.* Quomodo etiam Iulianus eam nominat in l. 104. *ab omnibus*. §. 1. in fi. ff. *de lega. 1.* Qualis est ea, cui rerum natura impedimento est, quo minus existat, veluti, si quis ita dixerit, *Si digito cælum tetigero dare spondes*, §. 8. *si impossibilis. Institut. de inuicil. stipu.*

- 20 Ea vero non eandem vim habet in testamentis & contractibus, quam in testamentis & institutionibus. nam conditio impossibilis non vitiat testamentum, vel legatum aut fideicommissum, sed ipsa vitatur, & pro nulla habetur, l. 1. l. 4. in fin. l. 20. *mulier*. §. 1. ff. *de condit. instit.* l. 16. *cum in secundo. in fin.* ff. *de iniust. testa. leg. 3.* l. 6. in fin. ff. *de condi-*

conditio & demonstratio. §. 10. impossibilis. Instit. de hered. instit. Ratio est, quia non præsuntur testator voluisse intestatus decedere, & ideo per errorem potius diem vel conditionem eiusmodi adieciisse videtur: Et ideo non statim corruere debet tota illa vltima voluntas, argumen. l. 17. demonstratio. §. 1. ff. de condit. & demonstr.

Sed in obligationibus & contra- 21
ctibus conditio eiusmodi impossibilis apposite, statim vitiat obligationem, ut nullius ea sit momenti, siquidem vtroque adest contrahentium consensus, sine quo verba non obligant, §. post mortem. Instit. de inutil. stipulat. l. omnes. 10. verb. consensu composita. Cod. de contrah. stipul. Quod a Mætiano pulcre ita expositum legitur addita ratione in l. 31. non solum. ff. de obligat. & actio. Non solum (inquit) stipulationes im-
possibili conditioni applicatae nullius
momenti sunt, sed etiam ceteri con-
tractus, veluti emtiones, locationes
& similes, impossibili conditione in-
terposita, aequè nullius momēti sunt:
quia in ea re, quæ ex duorum plu-

, , riumue consensu agitur omnium vo-
 , , luntas spectatur, quorum proculdu-
 , , bio in huiusmodi actu talis cogitatio
 , , est, vt nihil agi existiment apposita ea
 , , conditione, quam sciant esse impossi-
 , , bilem. Sic Gaius *in l. 1. §. 11. item. ff. eod. tit.* sub impossibili (ait) conditione fa-
 ctam stipulationem constat inutilem
 esse. Et Imp. Iustinianus *in §. 8. Insti. de inutil. stipula.* Si impossibilis conditio
 22 obligationibus adiiciatur, nihil valet
 stipulatio. Quod autem de conditio-
 ne impossibili modo dictum est, eam
 vitare stipulationem vel obligatio-
 nem: id ita intelligendum est, si nimi-
 rum ea in faciendo consistit, vt, *Si cæ-
 lum digito tetigeris.* Nam si ea in non fa-
 ciendo consistit, non modo non vi-
 tiat stipulationem, sed ne conditionis
 quidem vim habet, sed pura est stipu-
 latio, quæ hoc modo concepta est, Si
 quid impossibile non fiat: quia cer-
 tum est id statim fieri, quod tali con-
 ditione continetur, veluti si ita stipu-
 leris, *Si digito cælum non attigero, dare spon-
 des?* pure facta obligatio intelligitur,
 ideoque statim peti potest, §. *si impos-*
sibilis.

sibilis. 8. Inst. de inutil. stipul. Quod Vlpianus docet his verbis *in l. 7. ff. de verb. obl.* Impossibilis conditio, cum in faciendum concipitur, stipulationibus obstat: aliter atque si talis cōditio inferatur stipulationi, *Si in cælum non ascendero.* Nam inutilis & præsens est, & pecuniam creditam continet. Quo in loco recte Vlpianus dicit, præsentem esse conditionē & utilem: quia hæc conditio (vt ait Contius) de futuro necessaria & vera, tam in rerum natura, quam apud nos, non suspendit conditionem: quia cuius affirmatio est impossibilis, eius negatio necessaria est, secundum præceptum Aristotelis, *lib. 2. πρὸς ἐπὶ μὲν εἰς, cap. 1.* Imo vero non est proprie cōditio: quia res præsens est, quæ aliter euenire nō potest, cum conditio proprie ea dicatur, quæ potest existere vel non existere, *l. 8. in illa. ff. de verb. oblig. l. 9. si pupillus. ff. de nouat.* Idemq; etiam hoc modo verum est in vltimis voluntatibus, vt si in non faciendo impossibilis conditio institutione heredis sit expressa secundum omnium sententiam heres sit, perin-

de ac si pure sit institutus, eodem teste Vlpiano, *in l. 50. servum meum. §. 1. ff. de hered. instit.* Quamquam quod de conditione impossibili ea, quæ in faciendo consistit, modo dictum est, ea vitari stipulationem vel obligationem, olim fuisse valde controuersum satis apparet *ex l. 3. ff. de condit. & demonstr. ex particula illa in pr. legis illius posita.* Obtinuit (inquit Vlpia.) impossibiles conditiones testamentis adscriptas pro multis habendas, ut scilicet, ipsa potius vitietur conditio, quam institutio. Nam obtinuisse cum ait hanc sententiam significat certe post multas controuersias id tandem placuisse. Quod idem quoque ostenditur *in l. 4. §. ult. & leg. 20. mulier. in pr. ff. de cond. insti.* vbi expresse hoc dicitur, quod conditio *ad vltimos*, pro non scripta accipienda sit. Eodem pertinet Vlpiani illa, *l. 6. ff. eo. tit.* Si quis (inquit) ita institutus sit, *Si monumentum post mortem testatoris in triduo proximo mortis eius fecisset:* Cum monumentum in triduo perfici non posset, dicendum erit, conditionem euanescere, quasi impossibilem. Nam & tunc pro pura habetur

betur cōditione, *d. l. 3. ff. de cond. & dem.* quia cōditio impossibilis est, non quidē ratione rei ipsius, aut iniunctione-
ris, sed ratione temporis aut spacij tri-
duani ad sepulcrum eiusmodi magni-
ficum extruendū. Et, vt elegāter Ro-
gerius antiquus interpret iuris ab Ac-
cursio citatur *in Gloss.* hic ait, duæ sunt
partes huius conditionis : vna monu-
mentū fieri, & hæc est possibilis: altera,
vt triduo fiat, q̄ est impossibilis, & pro
non adiecta habetur. Et hæc prima est
subdiuisio conditionis impossibilis. q̄
nimirum alia in faciendo, alia in non
faciendo cōsistit: illa inutilis, hæc uti-
lis est, *d. l. 7. impossibilis cōditio. ff. de v. obl.*
Est & altera conditionis impossibilis 25
subdiuisio: ea siquidē trifariā æstima-
tur, Natura, Iure & Facto. Aut enim
Natura, aut Lex, aut Facti ipsius con-
ditio ad personam collata, impedi-
mēto est, quo minus existat interdum
conditio. Quo etiam a Gl. & DD. fere 26
semper refertur perplexitas cōditio-
nis, qua & ipsa interdum impossibilis
conditio æstimatur, vt est in *d. §. impos-
sibilis. Inst. de inut. stip.* Sed pprie tamen

& vere ea duntaxat impossibilis conditio dicitur, quæ ob naturæ impedimentum aliquod impleri aut existere non potest, *l. 137. continuus. §. cum quis. ff. de verb. oblig.* De qua etiam Paulus loquitur *in l. 35. si stipulor. in prin. ff. d. tit.* Si stipulor (inquit) ut id fiat, quod natura fieri non concedit: non magis obligatio consistit, quam cum stipulor, ut detur quod dari non potest, nisi per quem stetit, quo minus facere id

27 possim. Et huc pertinet vulgata illa iuris regula, impossibilem nulla est obligatio, *l. 18. ff. de reg. iur.* & altera illa iuris canonici, Nemo potest ad impossibilia obligari. *c. 6. de reg. iur. lib. 6.* Nam & quæ rerum natura prohibet, nulla lege confirmata sunt, ut ait Cel-

28 sus *in l. 188. §. ult. ff. de reg. iur.* Quæ enim a natura dissentiant: iusta esse desinunt, & ideo recte a Celso nulla lege confirmata esse dicuntur, id est, nec Prætoris imperio, nec Iudicis officio, nec legis potestate recepta aut agnita: siquidem ad ea potius debet aptari ius, quæ & frequenter & facile, quam quæ errare eueniunt, aut plane potius euenire

euenire non possunt, eodem auctore
 Celso *in l. 5. ff. de LL.* Quæ vero lege ²⁹
 aut honestate prohibēte euenire non
 potest, ea nō satis proprie dicitur con-
 ditio impossibilis, sed potius turpis &
 probrosa: quia ex turpi causa promiss-
 sa est, aut turpe aliquid in se habet, §.
pen. Instit. de inutil. stipulat. l. 112. si quis.
 §. 3. ff. de leg. 1. Sed tamen pro conditio-
 ne impossibili saltē fictione quadam,
 aut interpretatione iuris habetur per-
 inde ac si eiusmodi conditio nō sit in
 eius potestate, qui promisit: quoniam
 secundum Papinianum, quæ facta læ-
 dunt pietatem, existimationem, ve-
 recundiam nostram, & vt generaliter
 dixerim, quæ contra bonos mores fi-
 unt, nec facere nos posse credendum
 est, l. 15. *filius. ff. de condit. instit.* Ac pro-
 inde non raro ista inter se comparari
 solent in legibus, qua ratione Venu-
 leius conditionem, quæ iure impleri
 omnino nequit, quia id facere ei per
 leges non licet, confert cum ea con-
 ditione, quæ natura sui impossibilis
 est, nec ad rem pertinet. Nam vtraq;
 hæc inserta facit, vt nullius momenti

fit stipulatio, *leg. 137. continuus. §. 6. cum quis ff. de verb. oblig.*

- 30 Facto denique impossibilis conditio, quam vocant, non est impossibilis simpliciter, sed ei tantum de quo agitur, & ideo difficilis magis ac pene impossibilis dicitur a Paulo *in l. 4. §. 1. ff. de statulib.* cuius exemplum tale est, veluti si homini priuato dicas, *Si Turcas viceris, vel si Averninum, seu alter Hannibal perfoderis, aut si dicas egenti vel pauperi, si urbem muricris; aut si magnam classem instruxeris:* quæ conditiones simpliciter impossibiles non sunt: quia per naturam & ius fieri possunt, sed tamen relatione facta ad personam aliquam, in cuius potestate non sunt, aut saltem non esse videntur, ipso facto impossibiles dicantur. Postremo cōditio perplexa, quæ Græcis ἀπορροια & ἀσίσατος dicitur, multum quoque differt ab impossibili, quippe q̄ omnes actus simpliciter & perpetuo vitiat: cuius exemplum tale adfert Martianus *in l. 16. si Titius ff. de cond. instit. si Titius heres erit, Seius heres esto: si Seius heres erit, Titius heres esto.* Qualem institutionem inutilem

tilem esse scribit Iulianus, cum conditio existere nō possit, id est, cum conditio præcedere non possit effectum dispositionis, vt Baldus ibi loquitur. Huiusmodi enim institutio est perplexa. Simile exemplum habet Vlpia. *en l. 3. §. si quis ff. de hered. instit.* Si quis ita scripserit, *Si Titius heres erit, Se us heres esto*: Quasi quæuis conditio expectetur Titij aditio ac Scius heres fiat, &c. Enimvero conditionum hæc diuisio 32 quadripartita est a Gl. & DD. tradita, rectius fortassis contrahitur hoc modo, vt binembris tantū sit conditionis impossibilis diuisio, si legū auctoritatem respicias: alia siquidē est natura impossibilis, veluti si impedimētum sit naturale, & simpliciter impossibilis conditio est, quia natura sui est impossibilis: alia vero facto, seu potius persona, vt si respiciatur ad facultatem dandi, quæ quidem est personæ commodum incommodumque, non rerum quæ promittuntur, sicut Venuleius isto modo hoc explicat *in l. 137. cum continuis §. quarto, illud inspicendum ff. de verb. obligat.* Nam & l. 137.

penumero ab eo stipulamur, qui efficere non possit, cum alias facere possit, cuiusmodi obligationem iure factam scribit idem Venuleius ex Sabini sententia, *in d. l. continuus. §. 5. si ab eo stipulatus*. Et ideo eleganter quoque Vlpianus in eundem scribens modum, *in l. 135. in prin. ff. de reg. iur.* Ea (inquit) quæ dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adie-

33 ctis habentur. Quæ regulam, ut supra quoque dictum est, in ultimis voluntatibus, veluti legatis, fideicommissis & libertatibus sub impossibili conditione relictis, in quibus propter publicam utilitatem plerunque plenior fit interpretatio, favore quodam singulari, locum habet, ut nimirum valeant ea potius quam corruant, *l. 12. in testamentis. ff. de reg. iur. ca. cum dilecto. de do-*

34 *nat.* Secus vero hoc est in ceteris rebus, veluti contractibus & obligationibus, in quibus eiusmodi conditio impossibilis adiecta omnem contractum impedit aut vitiat, ut antea dictum est *§. si impossibilis. Instit. de inutil. stipulat.* Quippe in his voluntas contrahen-

trahentium magis spectatur, quibus imputandum est, quod legem cōtra-
ctui apertius non dixerint, *l. 39. veteri-
bus. ff. de pact.*

Porro ex hac diuisione modo tra-
dita existit alia, eaque sexta conditio-
num diuifio, qua alia *Honestā*, alia *Tur-*
pis, seu, quod idem est, alia *Licita*, alia
Illicita esse dicitur. Quanquam enim
non omne quod licet honestum est,
secundum Paulum *in l. 144. non omne.
ff. de reg. iur.* Sicut declaratur hoc ex-
emplo, *l. 14. §. 2. ff. de ritu nupt. & leg. 31.
bona fides. ff. de positi, & §. si uxor. in fi. In-*
stit. de nupt. §. sed & maior. De his, qui
sunt sui vel alien. iur. Ex quo etiam
est Scæuolæ illud, Multa licent quæ
non docent: cui respondet M. Tullij
alterū hoc, *pro Cornelio Balbo*, Est quid-
dam quod licet, quod tamen non o-
porteat: siquidem, vt Seneca ait, mul-
to latius patet officiorum, quam iuris,
regula: Tamen in conuentionibus
semper non solum quid liceat, sed &
quid honestum sit, considerandum,
secundum Modestinum, *in l. 158. sem-*
per. ff. de reg. iur. Sicut & in omni obli-

gatione semper ius honestatis exceptum intelligitur, *argum. leg. 6. pacta, quæ contra. Cod. de pact.* Sic igitur honesta & licita conditio ea dicitur, quæ legibus & bonis moribus consentanea est, cuiusmodi esse debet omnis cōditio, ut ipso iure sit utilis & efficax. Illicita vero conditio ea est, quæ legibus & bonis morib. aduersatur, id est, quæ per legem aut naturalem honestatem fieri nō potest, & ideo pro impossibili conditione habetur, veluti, *si*
 36 *hominem occideris: si adulterum commiseris: si ab hostibus patrem non redemeris: si parentibus, patrono vel al. m. n. a non prestiteris.* Quæ omnes conditiones, quia cōtra leges aut bonos mores inseruntur institutioni, remittendæ sunt, ut ait Paulus *in l. g. 9. conditiones quæ ff. de condit. insti.* Nam in contractibus non tam remittendæ simpliciter, quam ita interpretandæ sunt eiusmodi conditiones, ut plane non valeat id quod agitur, *l. non solum. in fin. ff. de inuit. stipulationibus.*

37 Ea vero duorum generum esse videtur. Nam aut contra leges est & ius, aut

aut contra bonos mores. Contra ius aut leges est ea, quæ iure & legibus interdicta est, (*aut etiam scitis moribusque populorum*) veluti si quis sub hac cōditione stipulatus sit, *S. rem sacran au religiosam Titius vendiderit, vel forum aut basilicam & huiusmodi res, quæ publicis v-sibus in perpetuum relicte sunt* ubi omnino conditio iure impleri non potest, vel id facere ei nō licet, vt nullius momenti sit ea stipulatio, perinde ac si ea conditio, quæ natura impossibilis est, inserta esset, *dict. leg. 137. continuus. § 6. cum quis. & leg. 82. nter stipulante m. §. sacram. ff. de verborū obligatione.* Nam hæ res nullius sunt, id est, vt Theophilus loquitur, *ἀνεπαρτήν*, ideoque lege alienari prohibita, *§. nullius. Instit. de rer. diuis.* Quod enim nullius esse potest, id vt alicuius fieret, nulla obligatio valeret efficere, ait Paulus *in l. 82 quod nullius. ff. de reg iur.*

Cōtra bonos vero mores ea esse dicitur conditio, quæ turpe aliquid in se cōtinet, etiam si iure & legib. expresse non sit prohibitum, & ob id proprie turpis conditio, quandoq; etiam pro-

brosa nominatur, quomodo & turpia
 legata dicuntur a Pomponio, quæ
 turpe aliquid in se continent, *in leg. 54.
 turpia in princ. ff. de legat. 1. l. 63. facta. §.
 7. si sub conditione. ff. ad SC. Trebell.* De
 vtroque autem hoc genere conditio-
 num turpium coniuncte, ita explicat
 Paulus lib. 3. senten. cap. 4. de testa-
 men. §. 14. Conditiones (inquit) con-
 tra leges & decreta principū, vel bo-
 nos mores adscriptæ, nullius momen-
 ti sunt, veluti, *Si uxorem non duxeris. Si
 filios non susceperis, Si homicidium feceris:
 Si barbaro habitu processeris, & his simi-
 lia.* Quo in loco cōditiones illas duas,
*Si uxorem non duxeris, & si filios non sus-
 ceperis.* Paulus ideo adscribit: quia sunt
 contra legem Iuliam & Papiā de ma-
 ritandis ordinibus, de qua alias dici-
 tur. Postremum vero exemplum non
 tam turpis simpliciter, quam deriso-
 ria, est conditio, vt Marcianus nomi-
 nat *in l. 14. conditionem. ff. de condit in-
 stitut.* Sic enim ait, conditiones con-
 tra edicta Impp. aut contra leges, aut
 quæ legis vicem obtinent, scriptæ,
 vel quæ contra bonos mores, vel de-
 risoriæ

rioris sunt, aut huiusmodi, quas Præ-
 tores improbauerunt, pro non scri-
 ptis habentur, & perinde ac si condi-
 tio hereditati siue legato adiecta non
 esset, capitur hereditas legatumue.
 Similis locus extat eiusdem Marcia-
 ni, in *l. 115. si quis. §. 3. ff. de legat. 1.* Si quis
 (inquit) scripserit testamento, fieri
 quod contra ius est vel bonos mores,
 non valet, veluti si quis scripserit con-
 tra legem aliquid, vel contra edictum
 Prætoris, vel etiam turpe aliquid. Et
 Paulus diserte distinguens conditio-
 nem, quæ natura sui impossibilis est
 ab ea, quæ iure & honestate impleri
 non potest: Si (inquit) quod leges fie-
 ti prohibent, perpetuam causam ser-
 uaturum est, cessat obligatio, veluti, si
 sororem nupturam sibi aliquis stipu-
 letur: & addit: Quanquam etiam, si
 non sit perpetua causa, vt accidit in
 sorore adoptiua, idem dicendum sit:
 quia statim contra bonos mores est,
l. 35. si stipulor. §. 1. ff. de verb. oblig. l. 17.
per adoptionem. ff. de ritu nupt. §. 2. Instit.
de nupt. Aliud exemplum conditio-
 nis olim quidem licitæ, sed hodie illi-

cite, proponitur a Marcello Iurifconsulto, in l. 23. vter. um l. s. q. ff. de condit. instit. vbi in hunc modum scriptum est:

„ vter ex fratribus meis Titiam consobrinam
 „ uxorem duxerit, ex bisse vel dodrante h-
 „ res esto: qui non duxerit ex quadrante vel
 „ triente heres esto. Nam olim quidem sub
 hac conditione instituto parendum
 fuit, ante constitutionem Theodo-
 sij Imperator. in l. 1 C. Theodos. de incest.
 nupt. vt præter exempla sacrae scriptu-
 ra confirmatur ex canone Apostolo-
 rum xviii. Et fit eius mentio præterea
 apud Paulum Monachum in Theodosio.
 & Ambrosium lib. epist. 8. ad Paternum,
 & Augustin. lib. 15. de ciuit. Dei, ca. 16. ex-
 tantque in eam sententiam, præter §.
 duorum fratrum. Instit. de nupt. expresse
 ll. in Pandect. vt leg. 1 ff. de ritu nupt.
 Ideoque post Theodosium, ab Arca-
 dio & Honorio filiis, præsci iuris au-
 thoritas renouata fuit & in vsum re-
 ducta, per leg. 19. celebrandus. C. de nupt.
 Quemadmodum ante eos easdem nu-
 ptias permiserat quoque Imperator
 Antonius, ex probabili (vtiple loqui-
 tur) consilio, l. 2. C. de instit. & substit. sub
 condit.

condit. fact. Sicut & lege Mosaica eiusmodi nuptiæ consobrinorum nō sunt interdictæ, *Genes. cap. 29. Num. cap. ultim.* Sed hodie tamen non tam Pontificio, quā consuetudinario, iure passim prohibitio eiusmodi nuptiarum introducta est, nisi quatenus interdum Pontificali indulgentia, vel ut ipsi loquuntur, dispensatione quadam, sicut olim venia Principis, conceduntur ex certis causis: & ideo conditio eiusmodi hodie pro non scripta habetur, ac propterea fratres eo casu, de quo supra mētio facta est, ex æquo diuidunt hereditatem, *l. 2. §. si quis ita. ff. de bonorum poss. secundum tab.*

Sequitur deinde generalis illa con- 39
ditionum diuisio, qua cōditio alia Vtilis, alia Inutilis esse dicitur. *Vtilis* quidem ea est, quæ quoquo modo impleri potest non obitante, scilicet, vel lege, vel natura rei, vel qualibet alia causa. Ea enim conditio semper habetur pro impleta quoties per eum, cuius interest conditionem impleri, non fit quo minus impleatur, *l. 24. iure iur. ff. de condit. & demonstr. l. 3. §. 10.*

ff. de statulib. ca. 66. cum non stat. ff. de reg. iur. in sexto. Nam & alias imputari non debet ei, per quem non stat, si non faciat, quod per eum fuerat faciendum, *cap. imputari. de reg. iur. in sexto.* Quod Vlpianus etiam hisce verbis significat *in l. 161. in prin. ff. de reg. iur.* In iure
 ,, civili (inquit) receptum est quoties
 ,, per eum, cuius interest conditionem
 ,, impleri, non fiat, quo minus implea-
 ,, tur, perinde haberi, ac si impleta con-
 ,, ditio fuisset. Quod ad libertates & le-
 ,, gata, & heredem institutiones pro-
 ,, ducitur, quibus exemplis stipulatio-
 ,, nes quoque committuntur, cum per
 ,, promissorem factum esset, quo minus
 ,, conditioni stipulator pareret. Nam
 etsi non per creditorem fiat, sed per
 alium, in cuius, scilicet, persona im-
 plenda erat cōditio, quo minus con-
 ditio impleatur, eo quoque casu pro
 impleta habetur conditio. Cuius rei
 exemplum elegans proponit Paulus
 ,, *in l. 3. ff. de condi. & demonst.* Si (inquit)
 ,, heres ita institutus sim, *Si decem dedero:*
 ,, & accipere noluit cui dare iussus sum,
 ,, pro impleta cōditione habetur. Tunc
 enim

enim sufficit saltē ei, qui accipere iussus est, decem illa oblata esse, vt pro impleta tunc habeatur cōditio, adeo vt heredi pœnitentiæ locus deinceps non sit, *l. 3. §. 13. Stichus. ff. de statu liber. l. ult. C. de condit. insert.*

Sed de vi & effectu vtilis conditionis eiusq; qualitate & differentia deinceps suo loco plura dicenda erunt, nunc quibus modis inutilis conditio dicatur, breuiter videndum.

Et quidem cōditionum inutilium 40 diuersitas quædam est. Sunt autem trium præcipue generum: Nam aut omnino vitiant actum, & quoduis negotium, aut pro re scriptis habentur, & sic ipsæ vitiantur: aut saltem remittuntur, ipso, scilicet, actu nihilominus vtili & firmo permanente.

Prioris generis conditiones sunt 41 hæ, quæ omnem actum vitiant; veluti heredis institutionem vel testamentum: quod quidem sit multis modis, sicut & exempla passim in iure civili declarant. Inter alia vero præcipuum exemplum est de filio familias, qui in potestate patris est, herede instituto,

sub ea conditione, quæ non sit in potestate ipsius, sed in casu aut fortuna,
 42 vel alieno arbitrio posita, veluti, *Si natus ex Asia redierit, filius meus heres esto.* Quo sane casu pro præterito filius familias habetur. Præteritio autem filii ipso iure vitiat testamentum, & sic ipso iure inutilis & nullius momenti efficitur ipsa institutio, propter conditionem adiectam, nisi, scilicet, in defectum eius conditionis filius exheredetur, *leg. quarta; leg. 86 iam dubitari. ff. de hered. instit. l. ultim. in prin. ff. de condit. instit. l. 4 si pater filiam. Cod. de instit. & substitut. sub conditione factis.* Aliud tamen est in filio emancipato, qui sub qualibet conditione institui potest, & nihil refert, vtrum conditio sit in eius potestate, an vero ex casu pendeat, *leg. secunda. §. primo. ff. de debonorum possessione, secundum tabulas, lege secunda, §. si sub ea, ff. contra tabulas.*

43 Simile exemplum est in *leg. servus alienus. 21. cum seq. ff. de condit. institut.* de seruo proprio herede instituto sub conditione, *cum liber erit*, quæ conditio vi-

tio vi-

tio vitiat totam institutionem: pro-
 pterea quod (vt Caius ibidem loqui-
 tur) ratio suadet, eum qui libertatem
 dare potest, ipsum debere aut præsen-
 ti die, aut in diem, aut sub conditione
 dare libertatem, nec habere faculta-
 tem in casum a quolibet obuenientis
 libertatis heredem instituere, *leg. 22.*
quia ratio. ff. dict. tit. Nam quod libere
 explicari a testatore potest, fortunæ
 non est committendum: adeoque, se-
 cundum Theophilum, quæ in pote-
 state nostra sunt, ea non debemus eis
 τὴν ἀνάγκην, §. primo, *instit. cui test. tutor*
dari poss. Sic eadem quoque ratione,
 si institutio conferatur in alienum ar-
 bitrium hoc modo, *Si Titius voluerit,*
Sempronius heres esto, inutilis fit insti-
 tutio, quasi alieno arbitrio permis-
 sa, & tanquam captatoria ad secre-
 tum alienæ voluntatis collata, *leg. 32.*
illa institutio. in princip. leg. 68. si quis
Sempronium. versic. alioquin si quis ita.
lege septuagesima, captatorias. ff. de hered.
instit.

Nam & testamenti ius per se ipsum
 & firmum esse oportet, & nō pende-

re ex alieno arbitrio : quippe testamentum voluntatis nostræ arbitrium est, non alienæ, *dict. leg 32. illa institutio.* Sicut nec legatum in alienam voluntatem conferri potest, vt totum scilicet, in eius sit arbitrio, velit ne dare legatum, an non, *l. 2. si nunquam. ff. de*
 45 *condit. & demonstr.* Similiter institutio filii familias, qui adhuc in potestate est, facta sub conditione illicita vel probrosa, puta, *Si patrem suum ab hostibus non redemerit, si parentibus suis patronæ alimenta nō præstiterit*, omnino inutilis est & eiusmodi, vt testamentum patris infirmet, ac si conditio non sit in potestate ipsius, aut simpliciter sit impossibilis : propterea quia contra ius & bonos mores est, *l. 9. conditiones. l. 25. filius. ff. de condit. instit.* Secus est tamen illud in extraneo herede instituto sub eiusmodi conditione, per quam nō institutio quidem, sed conditio ipsa vitatur, & pro non adiecta habetur, *l. 1. ff. d. tit.*

- 46 Sed hæc hætenus de primo genere conditionum inutiliū, quæ ipsum actum vitiant & inutilem reddunt:
 conse-

consequens est vt de altero quoq; genere conditionum breuiter dicatur, quæ non quidem actum totum, veluti institutionem heredis aut testamentum vitiant, sed ipsæ potius vitiantur & circumscribuntur, hoc est, pro non scriptis habentur, vt nimirum detracto vitio seu mendo, nihilominus firma maneat institutio, & simpliciter pro pura habeatur. Quarum quidem species sunt complures, septem vero præcipuæ, quarum in legibus expressa fit mentio.

Prima species est conditio Impossibilis, de qua iam antea dictum est, cui scilicet natura impedimēto est, quominus existat: veluti, *Si digito cælum tetigeris*. De qua Vlpianus *in l. 1. ff. de condit. insti.* sic scribit, sub conditione impossibili, vel alio mendo factam institutionē placet non vitari: significans nimirum illud quod Labeo dixit *in l. 20. mulier. in fin. princ. ff. eod. tit.* Quod conditio ἀδύνατος impossibilis pro non scripta accipienda sit.

Proxima huic est altera illa conditio, quæ *turpis & probrosa siue illicita est*,

vt quæ contra ius & bonos mores est,
 & ob id nec fieri posse, nec in potesta-
 te esse censetur, veluti, *Si adulterium,*
 49 *si homicidium, si cædem feceris. dict. leg.*
15. filius. Nam & hæc pro non scripta
 habetur: & ideo circumscripta con-
 ditione confirmatur institutio, qua-
 tenus scilicet extraneus heres sub e-
 iusmodi conditione institutus sit: Se-
 cus autē est, si filius familias hoc mo-
 do sit institutus, quem constat omni-
 no non posse institui, nisi sub condi-
 tione, quæ sit in potestate ipsius & ar-
 bitrio, *d. l. filius. 15.*

50 Similis est huic quoq; conditio e-
 iusmodi, *Illicita*, quæ non aperte qui-
 dem contra legem, sed tamen in frau-
 dem legis adscripta fuit, veluti si quis
 alicui incapaci sub cautione legatum
 relinquat, cuiusmodi legatū pro puro
 habetur, & remittitur conditio, quo-
 niam ea illicita est, & in fraudem legis
 adiecta, *leg. 3. ff. de his quæ pro non script.*
hab. Cuius exemplum elegās est apud
 Pomponium *in l. 7. si quis. ff. de condit. in-*
stit. Siquis (inquit) sub conditione he-
 redes instituisset, si inuicem cauissent
 se le-

se legata eo testamento relicta reddi-
 tuos: placet remitti eius cōditionem;
 quia ad fraudem legum respicerent,
 quæ vetarent, quosdam legata cape-
 re: quanquam & si cautum esset in i-
 psa actione, exceptione tuendus esset
 promissor. Quibus verbis significat
 Iurisconsultus, non modo conditio-
 nem pro non scripta haberi, & sic re-
 mitti: sed etiam inanem esse & inuti-
 lem actionem ex stipulatu, siquidem
 legatarii submouerentur exceptione
 doli, aut in factum: quoniam hæc sti-
 pulatio in fraudem legis facta est.

Ex eodem genere est quoq; *Men-*
da conditio, veluti si testatori men-
 dum aliquod forte, siue erratū vel vi-
 tium, & vt Græci loquuntur, ἀμαρτημα,
 excidit, vt fit interdum nulla animi
 destinata meditatione: nam tunc ipsa
 quoque circumscribitur conditio, &
 plerunq; defenditur hoc colore, qua-
 si lapsus sit testator scribendo vel di-
 cendo. Tale nimirum mendum est il-
 lud, *Si quis heredem ex re certa scripserit,*
aut ex die vel ad diem: in vtroq; sane vi-
 tiū est. Sic enim scribit Vlp. *nl. i. § 4 ff.*

51 *de hered. instit.* Si ex fundo aliquis fuisset solus institutus, valet institutio detracta fundi mentione. Nam perinde tunc habendum, ac si nec fundum, nec partes nominasset, ut idem Vlpianus ait in *l. 9. quoties. §. 13. cum l. seq. ff. de hered. instit.* Et Papinianus in *l. 34. hereditas. ff. eod.* Hereditas (inquit) ex die, vel ad diem non recte datur, sed vitio temporis sublato manet institutio.

52 Pertinet eodem quoque *Inepta & Inhumana* conditio, quæ & ipsa merito respuitur ac remittitur, ut pro non adiecta habeatur. Cuius exemplum est apud Modestinum in *l. penult. ff. de condit. instit.* in hoc casu. Quidam in suo testamento heredem scripsit sub tali conditione, *Si reliquias eius in mare abiciat.* Quærebatur cum heres institutus conditioni non paruisset, an expellendus esset ab hereditate? Modestinus respondit: Laudandus est magis, quam accusandus, heres, qui reliquias testatoris non in mare secundum voluntatem ipsius abiecit; sed potius memoria humane conditionis, sepulturæ tradidit.

Recte

Recte hoc, quia ea conditio tanquam inhumana, & omnino inepta, suspitione dementiæ non caret: quæ si ita appareat, nec ipsa institutio valet, nec testamentum: siquidem ineptas voluntates circa sepulturam, veluti vestes, aut si qua alia superuacua, ut in funus impendantur, non valere ex Papiniani sententia, alias respondit Marcellus *in l. 113. seruo alieno. ff. de legat. 1.* Quod ipsum quoque Lycurgum constituisse refert Alexander ab Alex. *lib. 3. Genial. dier. c. 2. & lib. 6. c. 4.* Quod si tamē suspicio dementiæ perspicuis rationib. amoueri potest, in eo casu saltem remittitur conditio, & ob hoc nullo modo legitimus heres de hereditate controuersiam facit scripto heredi, eod. teste Modestino, *in d. l. pen.* Nam & illa conditio, si decem in mare proiecerit, non simpliciter est ridicula, aut inepta, sed omnino implenda, *l. 5. §. Manius. ff. de condit. & demonstrat.* Sic & Modestinus hanc probat conditionem libertati seruorum adscriptam. *Si monumento meo alternis mensibus lucernam accendant, & solennia*

mortis peragant. l. 2. 44. Marcia ff. de manumiss. testamen. Et Papinianus in l. 50. hereditas. c. § 1 ff. de petit. heredit. Cum loquitur de conditione monumenti faciendi, eatenus voluntatē defuncti seruandam esse monet, si probabilem modum faciendi monumenti sumtus, vel quantum testator iusserit, non excedant Sicut & Vlpianus in leg. 14. at si quis. § quid ergo. ff. de religio. & sumt. fur. eodem modo scribit voluntatem testatoris ita demum sequendam esse, si res non egrediatur iustam sumtum rationem, neque faciendum esse, quod homines simpliciore faciūt; qui vestes & ornamenta cum corporibus, quæ sepeliunt, condunt.

53 Est & eiusdem generis cōditio derisoria, cuius supra quoque est facta mentio, quæ & ipsa pro non scripta habetur, & perinde, ac si conditio hereditati adiecta non esset, capitur hereditas, legatumue secūdum Martianum, *in l. decima quarta. conditiones. ff. de condit. inst.*

54 Postremo refertur huc quoq; conditio perplexa, Græcis ἀπορρογὴ καὶ ἀντιστροφὴ dicta

dicta. Vnde apud Africanum τῶν ἀπο-
 ρων ζήτημα, id est, quaestio ex eorum ge-
 nere, quæ sunt explicatu difficilia, &
 quibus sine captionem vix responderi
 potest, appellatur, *in leg. 88. qui quadra-*
ginta. ff. ad leg. Falcid. quam Bartolus a-
 lias impossibilitatē perplexitatis no-
 minat. Cuius sane ea est vis & natura,
 vt plerunque omnino sit inutilis, cum
 exsistere nō possit. Sic enim ex Iuliani
 sententia responsum est a Marcello.
in l. 16. si Titius. ff. de cond. instit. Si Titius
 heres erit, Seius heres esto: si Seius he-
 res erit, Titius heres esto: Iulianus in-
 utilem esse conditionem, scribit, cum
 conditio exsistere non possit. Quæ ea-
 dem ratione etiam Marcello cōditio
 illa ceu perplexa plane inutilis vide-
 tur: de qua est casus apud Vlp. *in l. 4. in*
pr. ff. eo. tit. Si qui ita sint instituti, si so-
 cij vna bonorum meorum permanse-
 rint vsque ad annos 16. heredes sunt:
 inutilem esse institutionē secundum
 verborum significationem Marcellus
 ait. Sed Iulianus contrarium respon-
 dit, valere huiusmodi conditionem
 quasi rei futuræ: quippe cuius & ante

aditam hereditatem societas iniri,
& ita post initam societatem acquiri
potest hereditas, quam sententiam i-
bidem comprobat Vlpianus his ver-
bis, *Quod est verum.*

- 55 Superest ex tribus inutilium con-
ditionum generibus postremum, quo
conditio institutioni apposita simpli-
citer ipso iure remittitur, & quod ita
relictum est, pro puro habetur: velu-
ti si sub iurisiurandi conditione quid
testamento relictum sit. Nam eius-
modi cōditio iurisiurandi heredi vel
legatario, vel fideicōmissario, vel et-
iam mortis causa donatario apposita
remittitur, siue sola, siue coniunctim,
siue disiunctim cum alia fuit apposi-
ta, vt nimirum sufficiat explere con-
ditionem ipso facto, etiamsi non iu-
ret, vt statim dando aut faciendo, nec
iurādo heres aut legatarius suis actio-
nibus vti, & per hoc hereditatem vel
legatum acquirere possit. Et quidem
adeo conditio iurisiurandi in eo re-
missa intelligitur, vt non sit opus de
ea remittenda adire Prætorem: quo-
niam semel a Prætore in perpetuum
remis-

remissum est, nec per singulos remittendum. Quae de re eleganter admodum differit Vlpianus *in leg. 8. quae sub conditione. in prin. ff. de cond. t. instit.* Quæ (inquit) sub conditione iurisiurandi relinquuntur, a Præatore reprobantur. Prouidit enim, ne is, qui sub iurisiurandi conditione quid accepit, aut omittendo conditionem perderet, hereditatem legatumue, aut cogeretur turpiter accipiendo conditionem iurare. Voluit ergo eum, cui sub iurisiurandi conditione quid relictum est, ita capere, ut capiunt hi, quibus nulla talis iurisiurandi cōditio inseritur, & recte. Cum enim faciles sint nonnulli ad iurandum contemptu religionis, alij perquam timidi metu diuini numinis usque ad superstitionem: ne vel hi vel illi aut consequerentur, aut perderent quod relictum est, Prætor consultiissime interuenit. Etenim potuit is, qui voluit factum, quod religionis conditione adstringit, sub conditione faciendi relinquere. Ita enim homines aut facientes admitterentur, aut non facientes deficerentur con-

ditione. Quibus verbis Vlpianus hoc significat: Edicto Prætoris remitti conditionem, nō quidem facti ipsius, quod merito præstandum est; sed iurisiurandi duntaxat conditionem, ita ut eo circumscripto, pura quodammodo institutio purumue legatum relinquatur, ne cogatur iurare: quāvis ei non remittatur, quod iurisiurandi conditione testator adstrinxit. Plane enim heres aut legatarius, antequam suis utatur actionibus, aut hereditatem adeat, vel legatum petat, necesse est, ut det vel faciat, quod daturum vel facturum se iurare iussus fuit. *dicta leg. etiana. §. quoties.* Quod pulcre hoc modo Iulianus explicat, *in lege vigesima sexta, hæc scriptura. ff. de conditionibus & demonstrationibus.* Hæc scriptura (inquit) *Si viginti dederit, aut iurauerit se aliquid facturum, vnam conditionem exprimit habentem duas partes.* Quare quicumque heres scriptus erit sub conditione, *Si iurauerit se decem daturum, aut monumentum facturum,* quamuis verbis edicti ad hereditatem, vel legatum admittatur, tamen

men compellitur facere id, quod facturum se iurare iussus est, solo iureiurando remisso.

Causam assignat Vlpianus religionem iurisiurandi, quæ a quibusdam parum admodum, a quibusdam vero superstitiose nimis obseruatur. Sūt enim qui nimis temere & leuiter iurant, sunt deinde alij, qui subtili quadam reuerentia, etiam verum iusiurandum præstare non audent, vt ait Imperator, *in leg. ultim. §. penult. Cod. de fide instrument.* Quanquam semper facit modestius, qui refert iusiurandum, quam qui iurat, secundum Papi-
nianum, *in leg. 25. illud §. 1. ff. de constit. pecun.* Sed & graue & turpe quodammodo videtur, abs viro bona exigere iusiurandum, quasi illi alioquin fides non habeatur, sicut hoc indicat vetus illud Prætoris edictum: *Flaminiem Dialem in omni iurisdictione mea iurare non cogam.* Ac proinde olim quoque eius rei causa Prætor adeundus fuit, neque tamen ante Prætoris hoc edictum, quo remittitur iusiurandum, omnino fuisse turpē conditionem iu-

iusiurandi, satis apparet ex testamen-
 to P. Trebonij, in quo adscripta fuit
 conditio iusiurandi ab heredibus e-
 ius quibusdam, postea apud C. Ver-
 rem Prætozem præstiti, de semisse he-
 reditatis suæ fratri proscripito resti-
 tuenda: *de quo est apud Cic. Verrina 3.* Sed
 hodie ipso iure remittitur, & impro-
 batur eiusmodi cōditio iusiurandi,
 & quod eiusmodi cōditione relictum
 est, pro puro simpliciter habetur, mo-
 do vtheres præstet id, quod præstitu-
 turum se iuravit, etiamsi non iuret.
 Neque enim quod iurare iubetur, sed
 ipsum iusiurandum in cōditione est,
 quo remisso aut circumscripto, pura
 institutio & purum legatum merito
 habetur, *dict. l. 8. §. ult.* Et quod turpe
 hoc & illicitum quodammodo fuerit
 habitum iusiurandum, satis aperte in-
 dicat præter alia Marcelli locus: *in l. g.*
20. non dubitamus. ff. de condit. & demon-
strat. Non dubitamus (inquit) quin
 ,, turpes conditiones remittendæ sint:
 ,, quo numero plerunq; sunt etiam iu-
 ,, risiurandi. Quorum verborū ea sen-
 tentia est, id quod ita testamento re-
 lictum

lictum est, perinde deberi, atq; si sub honesta conditione, quæ expleta esset, relictum fuisset.

Cur autē additur, *Plerumque*? Quia 57 nimirum excipitur legatum libertatis, quippe quæ legata, conditio iurisiurandi non remittitur, quo scilicet facilius & citius ad libertatem præstito iureiurando perueniat. Idque favore libertatis singulariter ita receptum est, vt conditio iurisiurandi tunc non reiiciatur, *l. 12. si quis liber. ff. de manum. testam. l. 13. si quis ita. §. qui ita. ff. de statulib.* Ceterum nudam conditionem iurisiurandi nunquam remitti constat, sed omnino ei semper necessario est parendum: veluti, si ita in testamento scriptum sit; *Titius si iurauerit, heres esto*, vel, *Titio si iurauerit, decem lego, l. 62. Antistius Labeo. ff. de adquir. hered. l. 96. municipibus. ff. de condit. & demonstr.* Tunc enim saltem obtestando aut optando more maiorum conditioni satisfecisse heres existimabitur hoc modo: *Testor diuinum numen: fas mihi sit eam hereditatem idue legatum capere: vel isto modo: Ex animi mei sen-*

temia hanc hereditatē, hocue legatum habeo. De quo plura vide apud Cuiacium lib. 5. obs. 1.

Plane ad tertium hoc genus conditionum inutilium referri quoque posse videtur non incōmode ea conditio, quæ cum cautione, si minus fortassis tota, remittitur, ac pro expleta fere habetur, antequam reuera impleta sit, siquidem iure ipso tunc videtur impleta ea conditio: quæ *cautio Mutiana* in iure appellatur, sic dicta a Quinto Mutio Scæuola auctore, a quo etiam interdum *satisfactio Mutiana*, appellatur, leg. 7. *Mutiana*, leg. 67. *cum sub casu*. leg. 106. *hoc genus*. ff. de conditionibus & demonstrationibus. l. 7. ff. si seru. vindic.

Ea vero plerunque hoc modo describitur, vt sit satisfactio, qua is, cui quid sub conditione non faciendi legatum est, id promittit & cauet se nunquam facturum. In ea autem sufficit interdum cautio iuratoria, interdum vero hypothecaria, aut fideiussoria requiritur, vt docet Imperator Iustinianus, pulcre, in Nouell. 22.

cap. 44. Ea; regulariter præstatur his, quorum interest, & ad quos iure civili deficiente, conditione, legatum aut hereditas pertinere potest, *leg. 18. is cui. ff. de conditio. & demonstratio. leg. 65. seruo §. si testator. ff. ad Senatusconsultum Trebellianum.* Cuius sane ea vis est, vt cautione commissa, qui contrafecerit, vel rem cum fructibus, vel quanti ea res est, aut id quod interest, restituat, *leg. sexagesima septima. cum sub pacto, l. ge septuagesima nona. heres meus. §. qui post ff. de conditio. & demonstratio leg. 76 cum filius. §. qui Mutianam ff. de leg. 2.*

Consistit autem cautio Mutiana in conditionibus, quæ in non faciendo sunt conceptæ, auctore Vlpian. *in leg 7. ff. de condit inst. i.* veluti si in Capitolium non ascenderis, si Stygium non manumiseris, cuiusmodi sunt etiam illæ, quæ morte legatariorum finiuntur, secundum Papinianum, *in l. 73. Titio fundus. ff. de condit. & demonstra.* Quæque, vt Iulianus ait, non nisi fine vitæ expleri possunt, *leg. 65. serue. §. si testator. ff. ad Trebellianum.* Exem-

plum elegans proponit Vlpianus *in l. 4. §. ult. ff. de condit. institut.* vbi ex sententia Iuliani eum, qui ita heres institutus est, *Si seruum hereditarium non alienauerit*, cauentem coheredi implere conditionem respondit. Plane enim conditio negatiua impletur per cautionem Mutianam, vt Baldus ait *in dict. leg. 4. §. ultim.* adeoque ea cautio introducta est, vt Imperator loquitur saltem, *εἰς τὰς τῶν πραγμάτων καλύσεις*, *dict. Nou. 22.* Neque enim ea cautio aliter locum habet, si per aliam conditionem actio legati differri possit; veluti si duplex sit conditio, faciendi & non faciendi, veluti: *Lego tibi centum, si in capitolium ascenderis, & si Stichum non manumiseris*: vt nihil tunc profit cauere, te nō facturum: nisi etiam feceris, quod iussus sis, cum alioquin impleta nullo modo dici possit conditio, *leg. 77. auia. §. 1. ff. de condit. institut.*

63 Illud porro quæsitum est, de cōditione nominis ferendi, an & quatenus ea remittatur, veluti si ita scriptum sit in testamento; *Caius heres esto, si iurauerit se*

rit, se nomen meum laturū. Neque enim ignotum esse arbitror veterum Romanorum morem, quo testamento adoptatus, non solum in bona, sed etiam nomen testatoris vocabatur. Sic Augustus cum testamento adoptatum heredem scriberet Tiberiū, nomen eum ferre suum iussit, a quo ipse tamē adita hereditate mox abstinuit, teste Suetonio & Dionysio *in Augusto.* Sic M. Cicero. *libr. 3. Offic.* Basilium quendam cum sororis filium M. Satrium fecisset heredem, nomen suum ferre voluisse scribit. Ex quo est eiusdem Ciceronis illud *ad Attic. libr. 7. Epist.* Dolabellam (inquit) video Liuiæ testamento cum duobus coheredibus esse in triente, sed iuberi mutare nomen: est πολιτικὸν σκέμμα, Rectumne sit, nobili adolescenti mutare nomē mulieris testamento: Sed id φιλοσοφώτερον δυνεκεινήσμεν; cum sciemus quātum sit in trientis triente. Quibus ex verbis apparet, fuisse etiam Ciceronis ætate controuersam inter politicos Philosophos hanc quæstionē. Vtrum conditio illa nominis ferendi, præsertim

si iurata sit, remitti debeat, nec ne? Et
 sane Caius respondit, eam conditio-
 nem non remitti, quia scilicet turpis
 non sit, sed a Prætorē exigī. Sic enim
 ait *in l. 63. facta. §. 9. quod si cum §. seq. ff.*
 ad SC. Trebell. Si (inquit) conditio ad-
 scripta est & ea est quā Prætor remit-
 tit, sufficere edictum, Iulianus ait. Si
 vero nominis inferendi conditio est,
 quam prætor exigit, recte quidem fa-
 cturus videtur, si eam expleuerit. Ni-
 hil. n. mali est, honesti hominis nomi-
 nis nomen assumere. Quæ verba satis
 clare ostendunt, ita demum cōditio-
 nem hanc non remitti, si honestum
 sit nomen, quod ferre heres iubetur:
 siquidem & per se alias bonorū viro-
 rum honesta affectio esse videtur no-
 minis sui propagatio: in cuius hono-
 rem etiam prælegata sæpenumero re-
 linqui solēt, sicuti patet ex fideicom-
 misso illo apud Papinianum *in leg. 76.*
cum filius. §. pater. s. ff. de legat. secundo, in
 his verbis: Pater cum filia pro semisse
 herede instituta, sic testamento locu-
 tus fuerat: *Peto cum morieris, licet alios*
quoque filios susceperis, Sempronio nepoti
meo

meo plus tribuas in honorem nominis mei.
 Nam & conuentionibus inter viuos
 valere eiusmodi stipulationem, *si cer-*
tum spondeo, hac conditione, *si iu-*
rasses te nomen meum laturum, neque
 eam turpem causam videri, respon-
 dit Vlpianus *in leg. 19. hoc iure. in fin. ff.*
de donat.

Aliud vero est, si nomen fortasse 65
 turpe sit aut famosum, veluti, si heres
 nomen vespillonis testatoris ferre ius-
 sus sit. Nam vt ceteris in rebus, ita &
 in nominibus salutis ac dignitatis ra-
 tio habenda est, secundum Mæcia-
 num *in leg. 7. sed sciendum. in fin. ff. ad Se-*
natumconsultum Trebellian. Quod di-
 serte ita mouet Caius, *dict. leg. 66. fa-*
cta. §. si vero. 10. vers. nec enim. In fa- 66
 mosis (inquit) in turpibus nominib. 66
 conditionē ferendi nominis nō exi- 66
 git Prætor. Quod si tamen aliam quo- 66
 que ob causam legitimam recuset, 66
 heres nomen ferre testatoris, nihilo-
 minus conditionē hanc ei remitten-
 dam esse, ex sententia Iuliani idem re-
 spondit Caius *in dict. §. si vero. vers. sed*
tamen.

- 67 Quod autē hactenus de inutilium conditionum remissione, aut etiam vitiatione dictum est, id maxime accipiendum est de conditionibus testamentorum aut vltimarum voluntatum, in quibus proprie locū ea obtinet. Aliud vero est, si eiusmodi conditio adiecta fuerit conuentioni inter viuos, veluti stipulationi aut alteri cōtractui, vt tunc non remittatur conditio aut vitietur, & pro non scripta habeatur, sed ipsa stipulatio tota potius vitietur, & nullius sit momenti, nec quicquā ipso iure valeat, quod actum est, sed statim cesset omnis obligatio, §. *si impossibilis. Insti. de inutil. stipulat. l. 1. §. si id quod. l. 31. non solum. ff. de obligat. & action. leg. 35. si stipulor. ff. de verb. obligat.* Cuius rei manifesta hæc est differentia: quia contractus & stipulatio fit voluntate duorum aut plurium: testamentum autem vnius duntaxat: & ita facile fieri potest, vt vnus erret quidem in conditione inutili adscribenda, cuius tamen iudicium, quia serio agere & valere id, quod agit, omnino velle videtur, lex deinde quoad potest ef-

test efficit ratum, *l. 1. C. de SS. Eccles.* Aliud est, cum duo vel plures contrahunt, qui eiusmodi conditione inutili apponenda ridere se mutuo potius censentur, quam ut vere & serio agant & contrahant, & sic non consentiunt in id quod agitur: adeoque, secundum Mæcianum, in ea re, quæ ex duorum pluriumue consensu agitur, omnium voluntas spectatur: quorum proculdubio in huiusmodi actu talis cogitatio est, ut nihil agi existiment, apposita ea conditione, quam sciant esse turpem aut impossibilem, aut quoquo modo inutilem, *d. l. non solum. in fin.* Si & conuentionibus inter viuos adscriptam conditionem iurisiurandi non æque ac in testamentis remitti, verius est. Nam neque turpe est, iurare in re honesta & seria, neque cum ita semel placuerit & conuenerit, amplius obtendi potest, nolentis iurare superstitio. Sic enim scribit Iulianus *in l. 39. si quis. ff. de iureiur.* Si quis (inquit) cum debitore suo pepigerit, ne ab eo pecunia peteretur, si iurasset se Capitolium non ascendisse, vel aliud quodlibet fecis-

se vel non fecisse, isque iurauerit: & exceptio iurisiurandi dari deberi, & solum repeti poterit: quoniam iusta est conuentio, si quælibet causa in conditione iurisiurandi deducta fuerit. Quanquam enim cuique liberum est recusare iuramentum, si causas, scilicet, iustas habeat non iurandi: tamen manifestæ turpitudinis & confessionis est nolle nec iurare, nec iurandum referre, cum nullam recusandi iuramentum causam habeat, *l. 38. manifeste. ff. de iureiur.* Nā & ita demum exceptio datur, *si iurauit*, & ob hoc ipsum magis hæc exceptio iurisiurandi, quam pacti, appellatur *d. l. 39. si quis cum debitore suo.* Ex quo etiā Imperat. Diocletianus in *l. 6. si cum patruo. C. coram utriusq. iudicii*, rescripsit illud, cum hac conditione diuisio facta esset cum patruo, ut si se nullum dolum malum adhibuisse iuraret, res indiuisas videri, si fidem ipsis placitis nō exhibuit: Significans eadem esse quodammodo, nolle iurare, & dolum aliquem adhibere. Sed & in conditione ferendi nominis idem habere locum, paulo

paulo ante est demonstratum ex Vlp.

l. 19. hoc iure §. ult. ff. de donat.

Quæri autē non immerito hoc lo- 68
co posse videtur de donationib. caus-
sa mortis, an in his quoq; locū habeat
edictum, quo cōditio iurisiurandi re-
mittitur aut circumscribitur. Et sane,
quia eiusmodi donationes ad ius le-
gatorum reuocari non est nouū: ideo
si quis forte cauerit, nisi iurasset se ali-
quid facturum, restitutorū quod ac-
ceperit, cautio talis remittitur, vt ex-
presse hoc definit Vlpia. *in l. 8. quæ sub
conditione. §. 3. & in mortis causa. ff. de con-
dit instit. §. 2. Insti. de dona.*

Restat vt paucis aperiamus, quid iu- 69
ris sit de conditionibus matrimonio
contrahendo appositis. De hoc vero
singularem regulam tradidit Grego-
rius IX. | Pōtifex *in c. ult. de cond. appos.*
Conditiones (inquit) contra substan-
tiā coniugij insertę; veluti, *si generatio-
nē prolis euitabis, vel, si te aliis ad quæstuo-
sam libidinē prostituueris*, totā conuētio-
nem nuptiarum vitiant: adeoq; totus
matrimonialis cōtract⁹ effectū caret.
Alię, vero cōditiones appositę in ma-

trimonio , si turpes aut impossibiles
 fuerint , non æque nocent : sed pro-
 pter fauorem matrimonij pro nō ad-
 iectis haberi debent. Quibus ex ver-
 bis intelligitur illud , conuentionem
 nuptiarum , quo ad conditiones inu-
 tiles insertas , modo vltimis voluntati-
 bus , modo stipulationib. aliisque cō-
 tractibus assimulari , vel plane potius
 eiusdem esse naturæ & efficacix cum
 his , quæ testamentis & vltimis volun-
 tatibus apponuntur , quas interdum
 totum actum vitare , interdum ipsas
 duntaxat vitari , aut saltem remitti ,
 supra ostensum est. Quanquam si v-
 terque coniugiū fortassis in eiusmodi
 conditionem , quæ sit contra natu-
 ram & substantiam ipsius matrimo-
 nij , consenserint , aliquo saltem modo
 sustineri posse eiusmodi matrimoniū
 videtur , puta si non tam spe sobolis ,
 quam solius concubitus causa , aut vi-
 tandę fornicationis gratia , hoc sit ini-
 tum : ceteroquin casu illo priore : quia
 cōsensus ibi nullus est , nec matrimo-
 nium esse censetur , *cap. solent. cum cap.*
sequen. 32. quæst. 2. & not. Innoc. in dict. c.
vlt. &

ult. & ibidem Abb. & late Couar. in epitoma, lib. 4. Decretal. par. 2. c. 3. §. 3.

Porro quoniam de conditionibus 70
inutilibus earumque variis generibus
ac formis, & de vi ac potestate earun-
dem haftenus dictum est: nunc dein-
ceps reuertendum est ad conditiones
vtilis & possibiles, quas impleri neces-
se est, quarum & ipsarum natura & vis
earumq; varia ac diuersa genera, bre-
uiter sunt explicanda.

Principalis autem conditionum v- 71
tilium diuisio hæc est: quod alia *Pote-
statiua*, alia *Casualis*, alia *Mixta* dicitur.
Quam diuisionem expressis verbis ita
tradit Imperator Iustinianus. *in l. vn.
§. 7. sin autē. C. de caduc. tell.* vbi in hunc
modum rescripsit: Si (inquit) aliquid “
sub cōditione relinquatur, vel casuali, “
vel potestatiua, vel mixta, quarum e- “
uentus, vel ex fortuna, vel ex personæ “
voluntate, vel ex vtroque pendeat, vel “
sub incerto die relinquatur, expecta- “
ri oportet conditionis euentum, sub “
qua fuerit derelictū, vel diem: vt tunc “
cedat, cum vel conditio impleatur, “
vel dies incertus exstiterit. Quæ ta- “

men conditionum diuisio impartita, in iure alias passim reuocatur ad duo genera: vt nimirum conditio alia sit *Potestatiua*, siue arbitraria, alia *Casualis* siue fortuita. Nam mixta cōditio plerunque pro fortuita habetur: quia potestas hæc facti est, & ex casu magis pendere videtur. Sic Imperator *in leg. ult. C. de neces. seru. hered. instit. vel substit.* scribit heredem seruū institutum libertate sub cōditione ei data, siquidē conditio in potestate sit eius, eamque ipse neglexerit, & libertate & hereditate defraudari: sin vero casualis, & si ex fortunæ insidiis ea defecerit, saltem libertatem humanitatis intuitu, non etiam hereditatem seruo competere, siquidē soluendo sit hereditas, si vero non sit soluendo, simul & hereditatem & libertatem eum obtinere. Eademq; diuisio tradita extat, *in l. 4. si pater filium. C. de instit. & substit.* multoque clarius exponitur ea a Tryphonio IC. *in l. 13. item a substituto. ff. de legat. præst.* vbi duplex esse conditio dicitur, vt alia sit in potestate, alia non sit in potestate: quæ diuisio adhuc magis de-

gis declaratur *in leg. 4. sum quoque ff. de hered. instit.*

Sed hoc quidē vtrāq; diuisio con- 72
ditionum ex varia consideratione e-
uentus ipsius, in quem conditio con-
fertur, orta est. Proprium enim cōdi-
tionis veræ est, suspendere id quod a-
gitur in futurum euentum, adeoq; ni-
hil aliud est conditio, quam euentus
futu-: qui in dubio est, sit an non sit.
Euentus autem aut est certus, aut in-
certus: quorum ille plerunque ex ar-
bitrio pēdet, & confertur in arbitrium:
hic vero ex casu magis & fortuna pen-
det, hæc conditio casualis siue fortui-
ta, illa potestiuā siue arbitraria nomi-
natur: communis vero vtrique est ea,
quæ mixta dicitur, & ex vtroque con-
stat euentu, tam certo quam incerto.
Sic nimirum potestatiua conditio est
voluntaria, casualis extra voluntatem
posita pendet ex casu & fortuna, mi-
xta partim ex voluntate, partim ex
casu, in qua tamen plerunque præua-
let casus. Sed de his conditionum ge-
neribus singulis in specie aliquid di-
cendum est.

- 73 Primum igitur conditio, *Potestatiua* est ea, quæ Græcis ἐξουσιαστική, & interdum αἰρετική dicitur: estque in potestate hominis, & in voluntate eius, atque arbitrio, ex quo ea plerunq; pendet, & in id confertur, veluti, *Si decem dede-
ris*: vnde & *Arbitraria*, & *Voluntaria* appellatur. Sed & a Paulo *Promiscua* ea nominatur in l. 11. *si iam facta*. §. 1 ff. *de
condit. & demonstr.* ex ea scilicet ratio-
ne, quod nulla fere sit conditio pote-
statiua, quæ & non possit esse non po-
testatiua. Quanquam enim in facili
ea sit conditio, adeoque prompta, &
vt Græci loquuntur, εὐχερής, vt quoties-
cunque volumus, facile possimus ex-
plere: tamen exempla eius perpetuo
non constant, quæ prima specie in no-
stro arbitrio videtur esse quodāmo-
do, sed in difficili aliquando est pro-
pter casum accedentem non volun-
tarium, sed fortuitum, vt cōditio non
ita facile ex animi nostri sentētia im-
pleri queat, *dict. leg. 4. C. de insti. & sub-
st.* Aliud vero est in conditione casua-
li, quæ non modo in difficili semper
est, sed omnino ea, vt non possit esse
potesta-

potestatiua & arbitraria, & sic nec promiscua esse possit: quia in futurum euentum collata est, qui est incertus, potestque euenire, vel non euenire, vel etiam aliter euenire. Male igitur & perperam a quibusdā conditio promiscua accipitur pro ea, quæ mixta dicitur, & ab ea plurimū differt. Nam 74 quid sit conditio promiscua siue potestatiua, satis hoc aperte definit Vlpianus in l. 4. *suus quoque. §. 1. ff. de hered. instit.* Puto (inquit) recte generaliter definiri, vtrū in potestate fuerit conditio, an non fuerit, facti potestas est. Potest enim & hæc, *Si Alexandria peruenierit*, nō esse in arbitrio per hyemis conditionem: potest & esse, si ei, quia primo milliaro Alexandria agit, fuit imposita: potest & hæc, *Si decem Titio dederit*, esse in difficili, si Titius peregrinetur longinquo itinere, propter quæ ad generalem definitionem recurrendum est. Nam (vt ibidem Bartolus ait) conditio potestatiua dicitur, & sic promiscua, secundū id quod frequenter accidit, *arg. l. 5. Nam ad ea. ff. de LL.* vbi Celsus IC. ait, ad ea potius

debere aptari ius, quæ & frequenter
& facile, quam quæ perraro eueniunt.
Et, vt Pomponius, iura cōstitui oportet
in his, quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον, id est, vt
plurimum accidunt: non quæ ἐκ ἀπρο-
σάγνωστον, id est, ex inopinato, *l. 3. cum trib. ll.*
seqq. ff. d. tit.

- 75 Promiscua ergo cōditio arbitraria
est, q̄ quia in potestate est, facile im-
pleri potest, quando cunq; eā explere
volueritis, cui adscripta est: sed tamē,
quæ non ita simpliciter est in arbitrio
ipsius, vt nullo præterea facto opus sit:
in quo implendo, si forte ea conditio
per aliquē casum deficiat, nihilomi-
nus pro impleta habetur: præsertim si
nihil sit, q̄ ei imputetur, in cuius pote-
statē ab initio collata fuit. *l. 1. ff. de leg. 2.*
Sic nimirum omnis conditio promi-
scua arbitraria est, sed non vicissim o-
mnis arbitraria cōditio promiscua ef-
se intelligitur. Sunt enim, quod in pri-
mis notandū est, duo genera cōditio-
nis potestatiuæ: quorū altera est mere
arbitraria, altera promiscua, illa a me-
ra voluntate pendet, & nudæ volun-
tatis est, absque facto aliquo conside-
rata:

rata: hæc vero præter voluntatem etiam aliud quidpiam desiderat, vt non nuda voluntate expleatur, sed etiam alicuius facti sit, & sic factum aliquod requirat. Multum autem interest, v- 76
trum conditio sit mere arbitraria, an vero promiscua, si vim & naturam v-
triusque ac potestatem propius con-
sideres. Nam arbitraria quidem con-
ditio, quæ ex mera voluntate pendet,
simpliciter pro pura adeoque exple-
ta habetur, veluti, *Titius si volet heres*
esto: quæ verba conditionem proprie
non facere, satis intelligitur ex *leg. 12.*
verba hæc. ff. de condit. insti. Plane enim 77
eiusmodi conditio in liberum alicu-
ius collata arbitrium est, vt nullo præ-
terea facto sit op^o. Itaq; filiusfam. qui
sub alia conditione heres institui re-
cte non potest, sub conditione tamen
eiusmodi plane arbitraria, quæ sit in
eius potestate & arbitrio, institutus,
etiamsi conditione non paruerit, pa-
trem intestatum non facit, quoniam
pro pura & iam expleta tunc habetur,
l. 4. in prin. ff. de hered. insti.

Nam ex quo potest filiusfam. cōdi-

tionem implere, quæ in arbitrio eius est, censetur quasi pure institutus, & ideo, si conditioni non pareat, tacite videtur quodammodo repudiare hereditatem paternam: nec reiicitur talis conditio potestatiua ab institutione filii familias, nisi ea sit contra bonos mores, *l. 15. filius. l. ult. ff. de condit. instit. & pulcre Iul. Clar. lib. 3. sentent. §. testamentum. quest. 29.* Et quod eiusmodi conditio arbitraria pro pura simpliciter haberi debeat, diserte hoc tradit Vlpianus *in leg. 1 §. qui sub conditione. ff. si quis omissa caus. test. &c.* Qui (inquit) sub conditione institutus heres potuit parere conditioni, nec paruit, cum conditio talis sit, ut in arbitrio sit heredis instituti, deinde ab intestato possideat hereditatem, is debet edicto teneri: quia pro pura haberi debet eiusmodi conditio. Quem ad locum Baldus cōmentans eo amplius dicat arbitrariam conditionem plane conditionem non teneri. Et hoc est, quod Hermogenianus scribit *in d. l. 12. in prin.* verba hæc, *Publius Manius si volet heres esto*, in necessario herede

herede conditionem facere, vt si nolit, heres non existat: at in voluntaria heredis persona frustra addi, cum & si non fuerint addita, inuitus non efficiatur heres. Quod magis adhuc perspicue declarat Mætianus *in l. 80. iam dubitari. §. 1. ff. de hered. insti.* significās suis heredib. ita institutis, *Si voluerint heredes esse*, non permittendū amplius abstinere se hereditate, cū ea conditione instituti iam non vt necessarij, sed sua sponte heredes exstiterint: sed & ceteris conditionibus, quæ in ipsorum sunt potestate, si sui pareant, ius abstinendi adsequi non debere. Sic nec legatum in alterius voluntatem conferri posse saltē explicitam, Modestinus respondit *in l. 52. nonnunquam. ff. de condit. & demonstr.* Quanquam si ea conditio implicita sit, aut velata, valet eiusmodi legatum, vt tūc locum habeat illa regula vulgata: Expressa nocent, non expressa non nocent, *d. l. 52. nonnunquam in fin.* Quod & tunc 78
 locum habet, si in arbitrium alterius conferatur legatum, veluti conditio, secundum Vlpianum, *in l. 1. in princ. ff.*

de legat. 2. Sed et si in arbitrium alicuius boni viri legatum conferatur, nihilominus valet legatum, veluti, *Si aestimauerit heres, si arbitratus fuerit, si comprobauerit, si iustum putauerit si placuerit.* Nam tunc quasi viro potius bono ei commissum est, non in meram voluntatem heredis collatum, ut ait Vlpianus *in leg. 75. si sit legatum. in princ. ff. de legat. primo*, quod ab eodem Vlpiano repetitur *in leg. 11. fideicommissa. §. 7 ff. de legat. tertio* Quanquam fideicommissum (inquit) ita relictum non debeatur, *Si volueris*, tamen si ita adscriptum fuerit, *Si fueris arbitratus, si putaueris, si aestimaueris, si utile tibi fuerit visum, vel videbitur*, omnino debebitur. Non enim plenum arbitriū voluntatis heredi dedit, sed quasi viro bono fideicommissum relictum. Sic et si filiae pater dotem arbitrato tutorum dari iusserit, perinde hoc habendum esse, ac si viri boni arbitrato legatum sit ex sententia Tuberonis Celsus respondit, *in leg. 43 si filiae fam. ff. de legat. 3.* Idemque respondit Vlpianus *in leg. prima. §. primo. ff. de legat. secundo.*

his ver-

his verbis: si (inquit) ita legatum sit pupillo siue pupillæ, *Arbitrio tutorum*, neque conditio inest legato, neque mora. Plane enim, ut ibidem ait Vlpianus, in testamentis legatum in alterius arbitrium collatū, pro viri boni arbitrio accipitur. Aliud igitur est 80 liberum arbitrium, quod & plenum arbitrium dicitur, & mera voluntas, *d. l. fideicommissa. §. sic fideicommissum. d. l. 75. si sit legatum*. Aliud boni viri arbitrium, non tam iudicis, etiam si is maxime viri boni officio fungi debeat, quam cuiusque boni viri, id est, iusti, fidi, innocentis arbitratus, ut Cicero interpretatur *libr. 3. de Offic. §. Tusculan* & Paulus *in l. 14. si in lege. ff. locati*. Et sic in arbitrium heredis quasi boni viri legatum conferri potest: at in plenum heredis arbitrium conferri legatum non item potest, ut puta, *Si voluerit*, ne scilicet sit in eius arbitrio, quem testator obligare cogitat, an sit obligatus. De quo plura videre est apud Cuiacium *lib. 2. obseruat. c. 22.* & Menochium *quest. 8. lib. 1. de arbitr. iudic. quest.*

80 Porro quid *Casualis* sit conditio, siue fortuita, secundo loco videndum. Est autem casualis conditio, quæ ex casu pendet, aut euentu fortuito, veluti, *Si cras tonuerit*, aut, *Si fulserit*: quæ & *Fortuita* appellatur, quia fortunæ insidiis obnoxia est, vt scribit Imperator in *l. ult. C. de necessar. & seru. hered. instit.* Et hæc quidem proprie ac vere conditio dicitur, cuius proprium est suspendere id quod agitur in futurum euentum, veluti, *Si naues ex Asia venerint*: quod an futurum sit, incertum est. Potest enim hoc euenire, vel non euenire, aut forsan aliter euenire, quod & ipsum conditionis proprium est, quæ ex casu pendet, & *Casualis* dicitur. Alioqui enim, si in præsens vel præteritum tempus collata sit, quia ex incerto euentu non pendet, sed veritas eius statim existit vel non existit, proprie conditio non dicitur, licet conditionis aliquam figuram habeat, veluti, *Si nautis in portu stat*, aut, *Si rex Parthorum viuit*, vt est in *l. 10. institutio talis. in. fin. ff. de condit. institut.* Ex quo etiam Philosophorum illa sententia est, omnem sermonem

monem collatum in præsens aut præteritum tempus statim esse verum aut falsum, arg. l. 39. itaque. ff. si cert. petat. & l. 80. cum ad præsens. ff. de cond. & demonstrat. ubi DD. Gl. in l. 213. cedere diem. ff. de verb. sign. per text. 9. si pupillus. §. 1. ff. de nouat. Conditionis autē eius, quæ casualis est, ea est vis & qualitas, vt suspendat obligationem in futurum cumentum, qui expectandus sit: quo existente valet conditio, non existente, rursus ea euanescit, §. sub conditione. Instit. de verb. obligat. l. 1. C. de condit. instit. Neque enim ante euentum eiusmodi conditionem promittens, obligatur debitori, adeoque, secundum Vlpianum, nō aliter obligatur, quam si extiterit casus, in quē collata fuit obligatio, quandiu vero in pendentī est, cessat obligatio, l. 29. non omnis. in pr. ff. si cert. pet. Nam & heres sub conditione eiusmodi institutus, donec eueniat conditio, heres esse censetur, l. 46. si maritus. ff. fam. ercis. glo. in d. §. sub conditione. Quo fit, vt filiusfam. qui sub conditione potestatiua recte heres instituitur, si sub conditione casuali in e-

uentum incertum collata heres institutus sit, non existente conditione illa, quod facile euenire potest, contra legem præteritus inueniatur: atque adeo non expectato euentu, statim habeatur pro præterito: quippe qui nec recte est institutus, nec expresse, sicut opus est, exheredatus, *leg. 4. suus heres. ff. de hered. milit. l. 15. filius. & l. ult.*

83 *ff. de condit. instit.* Nam quia casualis conditio non est in hominis potius, sed fortunæ & casus ipsius potestate, nunquam ea potestatiua esse potest, & ideo nec promiscua est, sicut & hoc nomine, *Nec promiscua*, interdum appellatur, sicut altera illa, *Arbitraria*, quæ nunquam non potest esse potestatiua, & sic promiscua est, *d. l. 4. §. 1. & d. 1. ult.*

84 Ceterum insignis vsus distinctionis istius & differentię inter conditiones potestatiuas & casuales, cōspicitur ex eo potissimū, cum quæritur; An conditio, quæ existit, retrahatur in legatis & contractibus, & quatenus? ut constet nimirū ex quo tempore contracta obligatio intelligatur. Permul-

tum enim refert, sitne conditio potestatiua, quæ ex volūtate nostra dependet, an vero fortuita, quæ vel inuitis nobis existit. Prior illa conditio, quia facit, vt tunc demū, cum impleta est, aliqua obligatio cōtracta fuisse videatur, in quam primo non consensisse censemur, minime quidem illa retrahitur: posterior vero hæc, quoniam magis obligationis vim & effectum, quam ipsam obligationē interea suspendit, sic vt cum euenerit, ostendat obligationem iam inde ab initio contractam fuisse, & iam tunc in eam nos consensisse tempore conuentionis, omnino retrahitur: siquidē quod vel inuitis nobis necessario consequitur, ad suam causam reuocandum, & tempus eius referendum est, *vt pulcre notat Matth. Matthesianus sing. 195. cū additio ibid.* Cuius rei pulcerrimum exemplum proponitur ab Africano in l. 9. qui balneum. § 1. & 2. ff. qui potior in pign. hab. vbi scribit IC. sub cōditione creditorem tuendū aduersus eum, cui postea quidquam deberi cœperit, si modo non ea conditio sit, quæ

inuito debitore impleri nō possit. Sed & si heres ob ea legata, quę sub conditione data erant, de pignore rei suę conuenisset, & postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedisset, ac deinde exstitisset legatorum conditio, tuēdum quoq; eum, cuius prius pignus datum esset. Quoniam enim potior est in pignore, qui prior est tempore, id est, qui prius credidit pecuniā, & hypothecam accepit, idcirco semper tempus contentionis inspiciendum est, vt siquidem sub conditione eiusmodi facta sit stipulatio, quę non sit in potestate debitoris, omnino tūc retraheri debeat.

Simile exemplū proponitur a Gaiō in *l. 11. potior est. ff. qui pot. in pign. hab.* Si (inquit) sub conditione hypotheca data, & stipulatio facta sit, qua pendente alius credidit pure, & accepit eandem hypothecam, ac tunc deinde prioris stipulationis existat cōditio, quæritur, vtrum potior sit conditio eius, qui postea credidit. Et respondit Gaius, potioorem esse conditionem eius, qui prius credidit, licet sub condi-
tione

tione facta sit stipulatio. Cum enim semel cōditio existit, perinde habetur, ac si illo tempore, quo stipulatio interposita est, sine conditione facta esset, & sic conditio ista purificatur, ac retrahitur, saltem si casualis, non etiam si potestatiua sit, conditio, quæ quia in potestate est & arbitrio eius, cum quo contrahitur, pro pura semper habetur, *ut ibid. not. Bart.* Nam ubi talis conditio est, quæ inuitis nobis non existit, sed ex nostra voluntate pēdet, & omnino in potestate nostra est, non nisi ex quo placuit nobis eam existere, contracta intelligitur aliqua obligatio, ut ex eo primo tempore contrahatur, quo apparet nos voluisse, & in eam consensisse, *ex. m. plo l. 1. & l. 4. C. qui pot. in pign. hab.*

Reliquum est, ut quid *Mixta* sit conditio, siue cōmunis, breuiter adii-
ciatur. Ea vero *Mixta* conditio dici- 85
tur, quæ partim pendet ex casu, par-
tim ex volūtate eius, cui imposita est,
veluti, *Si Titio reuerso ab hostibus decem
dederit. Si Titio Cos. capitolium ascenderit.*
Communis est igitur ea, & non pro-

miscua, quæ alias dicitur conditio, a qua plurimum differt conditio Mixta, vt supra demonstratum est ex Cuiacio, *libr. 14. Observat. capit. 5.* Plerunque tamen mixta conditio, pro casuali seu fortuita habetur: quia potestas hæc facti est, & ex casu potius aut euentu pendet: promiscua vero illa tota arbitraria est & potestatiua. Quo etiam pertinet conditio dandi faciendive, veluti, si dederit, aut, si fecerit. Nam etsi vtraque arbitraria est, plerunque tamen propter difficultatem, quia factum personæ coheret, vt ab alio ea impleri nequeat, pro fortuita magis habetur, *l. 4. §. 1. ff. de hered. instit.*

Nam & huius generis quæstio est magis facti, quam iuris, adeoque multis casibus non voluntariis, sed fortuitis euenire potest, vt conditio impleri nequeat, sicut rescripsit hoc modo Imperator Alexander, *leg. quarta. C. de institut. & substitut.* Nam & verum est Poetæ illud: *Multa cadunt inter calicem supremæque labra*, aut, vt in Græco versu legitur:

Πολλὰ μετὰ ξὺ πέλει κύλικος ἢ χείλεος ἀκροῦ:

Quos versus ex Sulpitio Apollinari Grammatico citat A. Gellius *in noctibus Atticis lib. 13. cap. 17* Sic & conditio illa, *Si nupservis* pro fortuita habetur, *l. si quis heredem. C. d. iii. & l. 10. hac conditio ff. de cond. & demonstr.* Si quidem non minus arbitrio, sed duorum coniugum voluntate & consensu nuptiæ contrahuntur, *in prin. Instit. de nupt. & l. 15 ff. de cond. & demonstr.* Neque semper integrum est alterutri coniugum, conditionem quærēdi, siue vxori maritum, siue marito vxorem, inuenire, quam vult. Sic enim conditionem quærere, eleganter dixit Cic. & Liuius. Eiusdem generis est quoq; conditio illa, *Si Titium adoptaueris*, vt si te adoptari quidem volente, Titius se nolit arrogandum dare, conditio pro expleta tunc haberi debeat secundum Iulianum, *in l. 1. si quis in testamento. ff. de cond. instit.*

Patet igitur ex his, quæ hætenus 86 exposita sunt, quomodo differant hæc tria conditionum genera. Nam potestatiua quidem conditio voluntaria est: casualis vero extra volunta-

temporaria, pendet ex euentu vel fortuna: mixta deniq; partim ex voluntate, partim ex casu dependet, *l. vlt. C. de neces. here. instu. l. vn. §. 7. C. de caduc. tollen.*

- 87 Superest postrema conditionum diuisio, de qua etiam breuiter absol- uendum est. Nam conditio, vt & dies, alia est *Tacita*, alia *Expressa*,. Expressa quidem cōditio, vt valeat, semper esse debet. Siquidem hæc demum veram conditionis vim habet, omnemque obligationem impedit ac suspendit. Quo fit, vt si verbis non sit expressa conditio, non semper ea tacite inesse intelligatur: nisi rei vel contractus i- psi⁹ natura hoc postulet, ex qua inter- dum dies vel cōditio intelligitur. Re- cte enim Paulus *in l. 26. si ita stipulatus. §. Chrysogonus vers. sequent. ff. de ver. obl.*
- ,, Plerunque (ait) in stipulationib. ver-
 ,, ba, ex quibus obligatio oritur, inspi-
 ,, cienda sunt: raro inesse tēpus vel con-
 ,, ditionem ex eo quod agi apparebit,
 ,, intelligendum est, nunquam perso-
 ,, nam, nisi expressa sit.

Enimuero si ex eo, quod agitur,
 condi-

conditio quæ inest, intelligi possit, omnino pro expressa habetur. Nam & ut detur condictio ob causam non secutam, non est ita necesse causam illam expressam fuisse: sed sufficit, si tacite etiam ex eo, quod agitur, causa quæ inest, intelligatur, *l. 1. §. ultim. ff. de condict. causa data caus. non sec. l. ult. C. eod. tit.*

Sed tacita quidem conditio duobus potissimum modis inesse videtur, 88
 vel ex re ipsa eiusue natura, vel ex cōiectura voluntatis: Illa facti, hæc iuris est, & sic appellatur a Iuliano *in l. 21. ff. de cond. & demonstr.* Vtriusque vero generis exempla proponit Vlpianus *in l. 1. §. ult. ff. illo tit.* Inest (inquit) conditio legatis, veluti cum ita legamus: *Quod ex Arethusa natum fuerit, heres dato: aut, Fructus qui ex eo fundo percepti fuerint, heres dato: aut, seruum, quem alii non legauero, Seio dato.* Ex his primum & secundum exemplum ex re ipsa & extrinsecus prouenit: quorum utrunque iisdem verbis adducit Papinianus *in l. 25. cum illud. ff. quando dies legat. ced.* Postremum autem exemplum ex volun-

tate & testamento descendit, in quo tamen magis expressa videtur, quam tacita, conditio: & ex eo recipit interpretationem, *Si meus servus alii legatus non fuerit: aut, si cum moriar, servus meus erit, l. 6. Strychum. ff. de legat. i.* Pri-

89 mi igitur generis tacita conditio est, quæ ex re ipsa puenit, ex qua dilationem capit obligatio, de qua Paul. *in l. 13. interdum. in pr. ff. de verb. oblig.* scribit

,, hunc in modum: Interdum (inquit)

,, stipulatio ex re ipsa capit dilationem,

,, videlicet si id quod in utero sit, aut fructus

,, futuros, aut domum edificare stipulatus sit. Tunc enim incipit actio, cum per rerum naturam præstari possit. Cuius equidem conditionis tacitæ ea vis & natura est, ut nihilominus dies statim cedat: neque interea impediatur transmissio. Neque enim proprie ea conditio est, neque vim eius obtinet, saltem quo ad transmissionem impediendam. Sic enim ait Papinianus *in l. 99. conditiones. ff. de cond. & demonstr.* Conditiones extrinsecus, non ex testamento venientes, id est, quæ tacite inesse videantur, non faciunt legata conditionalia. Et

Paulus

Paul. in l. 6. quod pure §. 1. ff. quando dies le-
 gat. cedit, Si (inquit) extrinsecus suspē-
 datur legatū, non ex ipso testamento,
 licet ante decedat legatarius, ad here-
 dem transmississe legatū dicimus. Ma-
 gis enim iuris mora, quā conditio, le-
 gato inserta videtur, vt ex sentētia Iu-
 liani idē ait Vlp. in d. §. 1. in fi. vbi & ex-
 emplo hoc declarat eiusmodi, veluti,
 si rem dotale maritus legauerit exte-
 ro, & vxori aliquā pro re dotali pecu-
 niam. Nam tūc extrinsecus, & ex ipso
 iure habet vxor electionē, vtrum do-
 tem, an legatū malit, vt nimirum eius-
 modi rei dotalis legato illa tacita insit:
l. vxor eligat aliud legatum: qua delibe-
 rante tamē, si interea decesserit lega-
 tarius, & postea demū mulier legatum
 elegerit, ad heredē legatarij legatum
 transire, ex eiusdem Iuliani sententia
 idem respondit Paulus in d. l. 2. §. 1.

Alterius vero generis cōditio tacita
 ea dicitur, quæ nō ex rei ipsius natura,
 sed volūtate hominū, veluti testamē-
 to aut legato, prouenit, adeoq; magis
 est facti, quam iuris, ea vero sæpius ta-
 mē exprimitur, aut si expressa omni-

no non fit, saltem tacite inesse intelligitur ex coniectura voluntatis, siue verba sint quedam, quę eo pertinent, **9ⁱ** siue non sint. Prioris quidem generis, vbi verba satis hoc significant, exemplum est Vlpiani illud supra adductum ex *l. r. in fin. ff. de condit. & demonstrat Stychem quem alii non legauero, Seio lego*. In quo magis expressa quam tacita videtur conditio. Nam perinde hoc valet, ac si ita legatū sit: *Si alii seruum meum non legauero, aut, Si cum moriar, seruus meus erit*: quo sermone conditionem iniici legato, certum est, *l. 6. Stychem qui meus erit. ff. de legat. 1. l. 85. nuper ff. de legat. 1.* Aliud exemplū est in *l. 36. pecunia. ff. si cert. pet.* vbi, si obligatio pura commutetur in obligationem conditionalem, eidem quoque ad alterā partem quod attinet, si scilicet deficiat conditio, cōtraria conditio inesse intelligitur. Eodem modo, si quod pure quis legauit, sub conditione adimat, videtur tacite rursus legasse sub conditione contraria, veluti si adimat, *Si nauis ex Asia non venerit, legasse videtur, si venerit, quæ contraria*

traria est tacita conditio, & ex voluntate descendit, *l. 6. quod pure. ff. quando dies legat. ced. l. 20. si legatum pure. 14. legata inutiliter. ff. de adim. legat.*

Posterioris vero generis, vbi non vi & potestate verborum, sed ex sola voluntatis coniectura, & præsumptione tacita inesse intelligitur conditio, sermone pure alioqui concepto, illustre proponit exemplum Papinianus *in l. 102. cum auus. ff. de condit. & demonstrat.*

Cum auus (inquit) filium ac nepotem ex altero filio heredes instituisset, a nepote petiit, vt si intra annum trigessimum moreretur, hereditatem patruo suo restitueret: Nepos liberis relictis intra ætatē supra scriptam vita decessit, fideicommissi conditionem coniectura pietatis respondi defecisse, quod minus scriptum, quā dictum fuerat, inueniretur. Recte hoc. Nec enim præsumitur auus voluisse cogere nepotem, vt restitueret potius hereditatem extraneo, quā propriis liberis, ex quo colligitur illud, liberos in conditione positos intelligi ad hereditatem vocati, & excludere extra-

neos, & ideo fideicommissio ita dato, *Volo restituas si sine liberis decedas*, conditio deficit ex voluntate, vel vno filio superstite relicto, auctore Papin. in l. 101. pater. §. 1. ff. eod. Quo etiam pertinet eiusdem Papin. exemplum in l. 40. *tale pactum*. §. vlt. ff. de pact. Est & aliud exemplum in leg. 6 C. de instit. & substit. Eamque pietatis coniecturam liberis hoc modo debitam, pulcre Iustin. secutus est in l. 39. cum acutissimi. C. de fideicom. Qua de re plura etiam videre est apud Alc. lib. 1. praesumpt. 9. & Iul. Clar. lib. 3. sentent. §. testamentum. q. 77.

- 92 Adeo verum est, quod Papinianus dixit, in conditionib. testamentorum voluntatem potius, quam verba considerare nos oportere. Quod & Vlp. hoc modo declarat in l. 9. in conditionib. , , in pr. ff. de cond. & dem. In conditionib. , , (inquit) primū locū voluntas defuncti , , obtinet, eaq; regit conditiones. Nam & eodem teste Vlp. voluntas defuncti totū facit in testamentis in quib. quid senserit, maxime spectandum est, l. 36. ex facto. §. rerum autem ff. de hered. instit.

- 93 Neq; vero solum in testamentis, & vltimis

ultimis voluntatibus, sed etiam in iis, quæ inter viuos geruntur, veluti in contractibus & obligationibus, conditio eiusmodi tacita inesse intelligitur. Nam & tacitas conuentiones valere Paulus scribit *in l. 4 ff. de pact.* veluti dotis promissionem, cum conditio hæc inest, *si nuptiæ sequantur*. Quod expresse Vlpianus *in l. 21. stipulationem. ff. de iure dot.* ita declarat, stipulationem (inquit) quæ propter causam dotis fit, habere in se conditionem hanc, *si nuptiæ fuerint secutæ*, & ita demum ex ea agi posse, quãuis non sit expressa conditio, *Si nuptiæ fuerint secutæ*, constat. Quare si nuntius remittatur, defecisse conditio stipulationis videtur. Et idem Vlpianus *in leg. 10. plerumque. § si ante matrimonium. ff. eod. tit.* Si (inquit) ante matrimoniũ æstimatæ res dotales sunt, hæc æstimatio quasi sub conditione est. Namq; hanc habet conditionem, *si matrimonium fuerit secutum*. Secutis igitur nuptiis æstimatio rerũ perficitur, & fit vera venditio.

Simile exemplum proponit Paul. *in l. 4. § 2. ff. de pact.* Quia (inquit) con-

uentiones etiam tacitæ valent, placet in vrbanis habitationib. locâdis inue-
cta & illata pignori esse locatori, et-
iam si nihil nominatim conuenerit.
Huius argumenti est etiam stipulatio
dotis causa facta. Nam ante nuptias
male petitur, quasi si hoc expressum
fuiſſet, & nuptiis non ſecutiſ, ipſo iure
euaneſcit ſtipulatio. Aliud exēplum
de locatione proponit Paulus *in l. 54.
quæro. §. inter. ff. locati.* Inter locatorem
fundi & conductorem conuenit, ne
intra tēpora locationis, Seius condu-
ctor de fundo inuitus expelleretur:
et ſi pulſatus eſſet, pœnā decem præ-
ſtet Titius locator Seio conductori.
Quæro cum Seius conductor biennij
continui penſionem non ſoluerit, an
ſine metu pœnæ expelli poſſit? Paulus
reſpondit: quamuis nihil expreſſum
ſit in ſtipulatione pœnali de ſolutio-
ne penſionum, tamen veriſimile eſſe,
ita conueniſſe de non expellēdo co-
lono intra tempora præſinita, ſi pen-
ſionibus paruerit, & vt oportet, co-
leret.

94 Aliud eſt de cōuentione pignoris,
ſi con-

si conuenerit, ne creditor pignus distrahatur, ut in ea conuentione tacite insit conditio, si debitor admonitus soluat, & ideo si ter ei denunciatum fuerit, ut soluat, & cessauerit, creditor recte distrahere poterit, *leg. 4. ff. de pigno. actio.*

Quod autem dictum est haecenus, **95** conuentiones etiam tacitas valere, & in his tacitas condiciones inesse: idem quoque verum recte statuitur de conditionibus, quæ tacite repetitæ intelliguntur, & propterea inter eas, quæ tacite insunt, referuntur. Nam & alias ea, quæ in præfationibus (*ceu prima & principali conuentionis parte*) conuenisse concipiuntur, etiam in stipulationibus (*ceu appendicibus earum adiectis*) repetita videntur secundum Paulum *in l. 134. Titia. §. 1. ff. de verb. oblig.* Cuius rei elegans exemplum idem proponit Paulus *in d. l. 4. §. ult. ff. de pact. de conuentione illa, ut donec usuræ solverentur, fors non peteretur, & stipulatio pure concepta fuisset: eo casu Iulianum ex facto consultum respondisse ait, conditionem inesse stipulatio-*

ni, atq; si hoc expressum fuisset, & sic tacite in stipulatione repetita credi.

Sed in legatis & institutionib. eiusmodi tacitæ repetitiones frequentius reperiuntur, de quib. Iulia. ex Sabini sententia respondens *in l. 63. in pr. ff. de leg. 3.* In repetendis (inquit) legatis hæc verba, q̄ adiici solent, *Item dare damnas esto*, & ad conditiones, ad dies legatorū referri debēt. Ea siquidē est voculæ vis, *Item*, vt seruiat repetitioni, sicut alias adiectitia illa, *præterea*, aut, *Hoc amplius*, præcedentium repetitionem producit, ait Bart. ibi. de quo est apud

96 Cuiaciū *obser. 36. lib. 8.* Sic igitur conditio tacite repetita intelligitur in ultimis voluntatibus trifariam: Aut enim in legato adscripta cōditio in altero repetita videtur: aut institutioni ascripta conditio legato inesse creditur: aut denique fideicommissō adiecta conditio, in substitutione repetita intelligitur, præsertim, vbi de eadem persona agitur.

97 Primi generis exēpla Scæuola huiusmodi ponit *in leg. 108. libertus. ff. de condit. & demonstr.* Libertis (inquit) omnibus

omnibus legauit domum: & hæc verba
 adiecit, *ut in ea habitent liberti, ne de no-*
mine exeat: & ut ad unum, qui nouissimus
exstiterit, perueniat, & eo amplius eisdem
libertis meis dari volo fundum Seianum:
 quæsitum est, an cōditio apposita, ne
 de nomine exiret, ad sequens quoque
 legatum pertineret, respondit Scæ-
 uola, pertinere. Nam si posteriori le-
 gato adscripta sit conditio, priori ea
 inesse videtur, ut expresse hoc docet
 Pomponius in l. 54. si pure. ff. de legat. 3.
 Si pure (inquit) tibi legauero, deinde
 postea scripsero ita, *Hoc amplius, si nautis*
ex Asia venerit, heres meus ei fundum da-
to: Verius est eo verbo, *Amplius*, su-
 periora repeti.

Alterius generis exemplū est apud
 Papinianum in l. 77. auia. in princ. ff. de
 condit. & demonstr. Auia (inquit) quæ
 nepotem sub conditione emancipa-
 tionis pro parte heredem instituerat,
 ita postea codicillis scripsit: *Hoc am-*
plius nepoti meo, quam quod eum heredem
institui, lego prædia illa, conditionem e-
 mancipationis repetitam videri pla-
 cet: quamuis auia nullam in legatis, ut

in hereditate, substitutionem fecisset. Nam & cum seruus pure quidem liber, heres autem sub conditione scriptus, & si heres nō exstiterit, legatum accipere iussus est: in legato repetitam videri libertatem D. Pius rescriptit, eodem teste Papin. *in d. l. 77. auia.* Idem scribit Marcianus *in leg. 18. cum seruus. ff. de condit. instit.* quod & eodem modo docet Callistratus, *l. 82. cum seruus. ff. de cond. & demonstr.*

99 Postremi denique generis exemplum est apud Paulum *in l. 1. Latinus. §. 11. ff. d. tit.* Cum (inquit) seruo alieno fideicommissum ab vno ex heredibus sub conditione libertatis fuerit datum, denique seruus ei heredi substituat, licet pure substitutio facta sit, tamen sub eadem conditione substitui videtur, sub qua fideicommissum meruit.

100 Neque obstat, quod scribit Gaius *in leg. 73. sub conditione. ff. de hered. instit.* vbi ait: Herede sub conditione instituto, si substituamus, nisi eandem conditionem repetamus, pure eum heredem substitutum videri, & ita conditionem

tionem institutionis tacitæ in substitutione non intelligi repetitam. Nam aliud est de conditione institutionis, quæ ad substitutionem insequentis non pertinet: aliud vero in legato, cui apposita conditio in substitutione repetita intelligitur. Nam & inest substitutioni illa conditio, *si heres ille non erit*: & satis superque est, eadem legata in substitutione repetita intelligi, easdemq; partes, quæ in institutione expressæ fuerunt, *l. 8. qui liberis. §. ult. ff. de vulg. & pupil. substit. l. 74. licet Imperator. ff. de leg. 1.*

Sed & in adimendis legatis hoc, 101 quod diximus, obtinet de repetitione tacitæ conditionis, modo conditio illa personæ non cohereat, de quo expressus est textus apud Hermogenianum *in l. 95. legatum. ff. de condit. & demonst.* Legatum (inquit) sub conditione relictum & ad alium trāslatum, si non conditio personæ cohereat, sub eadem conditione translātū videtur.

Aliud vero est, si personæ cohereat conditio, ut tunc in translatione legati non repetita intelligatur illa condi-

tio. Sic enim diserte Papinianus scribit *in l. 24. legatum. ff. de adim. leg.* Legatum (inquit) sub cōditione datū, cum transfertur, sub eadē cōditione transferri videtur, si nō cōditio priori personæ cohereat. Nam si quis vxori sub latis liberis legauerit, repetita cōditio nō videbitur, quæ fuit in persona mulieris necessaria.

102 Deniq; coronidis vice pro regula, quod ad hoc caput attinet, teneatur insigne illud Iauoleni responsum, *in l. 39. quæ conditio. ff. de cond. & dem.* Quæ cōditio (ait) ad genus personarū, non ad certas & notas personas pertineat, eam existimamus, totius esse testamenti, & ad omnes heredes institutos pertinere: at quæ conditio ad certas personas accommodata fuit, eam referre debemus ad eum duntaxat gradū, quo hæ personę institutæ fuerunt. Prioris quidē partis regulæ exempla sunt *in l. 74. mulieri. ff. de cond. & dem. & in l. 3. § filius. ff. de liber. & posthum. & in leg. 98. si plures. ff. de legat. 3* Posterioris vero *in l. 93. sub conditione. ff. de hered. instit. & in l. ult. §. Scio. ff. de legat. 2.*

Sed

Sed hæc quidem satis multa hæc-¹⁰³
 nus de tacitis conditionib. dixisse suf-
 ficiat. Dicendum nunc porro esset de
 conditionib. diuisis & indiuisis: cuius
 & ipsius diuisionis maximus vsus est,
 cum de explendis conditionibus agi-
 tur: quando quæritur, an cōditio scin-
 di possit aut diuidi, & an ad aliquid
 pro sit, pro parte eā impleri: quæ sane
 quæstio nō minus variā, quam vtilem,
 continet disputationem, ac præsertim
 etiam de stipulatione penali, an in so-
 lidum committatur, si quid pro parte
 non debetur, aut non fiat, aut etiam
 contra id quod conuenit, fiat: de qua
 agitur *in l. pen. C. de condit. insert. ubi DD.*
 Sed quia hæc quæstio longiorē tracta-
 tionē requirit, & ex parte incidit cum
 modo & accessione, de quib. mox a-
 getur, nūc omissa illa disputatione ad
 id, quod restat vnū, veniamus: & quo-
 modo obligatio sub conditione cōsti-
 tuatur, breuiter absoluamus. Id quod
 Paulus IC. his verbis declarat in pro-
 posita *l. obligationum fere. §. 3.*

Ait Paulus: *Conditio efficax est, quæ in 104*
constituenda obligatione inseritur, nō quæ

post perfectā eam ponitur: veluti, Centum dare spondes, nisi navis ex Asia venerit. Sed hoc casu existente conditione, locus erit exceptione pacti conuenti, vel doli mali. Quæ verba Pauli in specie adhuc magis declaranda sunt.

- 105 Primū igitur hoc loco tenendum est illud, in proposito §. agi de ea conditione potissimum, quæ est in casu & euentu futuro, ex quo casualis appellatur. Quemadmodum autem obligationis in diem contractæ (vt supra dictum est) duplex esse solet consideratio: quia vel ex die incipit, vel ad diem confertur, eodem plane modo conditionalis obligationis (quæ nihil est aliud quam dies incertus, sicuti locus dies tacitus esse dicitur) duplex quoque inspectio est. Nam verbis illis sub conditione significatur nō ea solum obligatio, quæ fit ex conditione, sed & ea, quæ ad conditionem fit: puta, *Quoad viuam*, aut, *Quamdiu Lucius Titius res patroni filia gesserit. in l. 101. pater. §. ult. ff. de condit. & demonstr.* Ac sic primo, vt ex die, ita ex cōditione constitui potest obligatio, veluti, *Si navis ex Asia*
- 106

ex Asia venerit, aut, si Titius consul factus fuerit centum dare spondes. Nam & con- 107
 ditionalis eiusmodi obligatio, nihilominus obligatio est, *l. 116. de cē. ff. de ver. obl.* Quod quidē ita verū est de cōtra-
 ctib. & stipulationibus: aliud autē est in legatis & institutionibus, quod di-
 ferte affirmat Vlpian. *in l. 42. is cui. ff. de obl. & act.* Is cui (inquit) sub condi-
 tione, legatum est, pendente condi-
 tione non est creditor: sed tunc cum
 extiterit conditio: quamvis eum, qui
 stipulatus est sub conditione, placet
 etiam pendente conditione credito-
 rem esse. Quamvis enim pendente
 conditione, neque cedere, neque ve-
 nire dies, sed quod agitur, interea in
 suspensio esse dicitur: & ob id ex con-
 ditionali stipulatione statim & sim-
 pliciter non debetur, vt peti possit, *leg. 213. cedere diem. ff. de verb. sign.* nihilomi-
 nus tamē ea stipulatio, statim ex præ-
 senti vires accipit, quamvis petitio ex
 ea suspēsa sit, vt ait Paulus *in l. 26. usus-
 fructus. in fin. ff. de stipul. seruator.* Quo fit,
 vt ex ea ante casus euentū deberi tan-
 tum speretur, eaque spes ad heredem

transmittatur, si priusquam conditio existit, mors ei contigerit, *ut ait Imp. in §. 4. Insti. de verb. oblig.* Itaq; stipulationis heres tunc promissa exiget, si quidem actio talis in heredem trāsit, & ab eo incipit. *l. vn C. ut ab hered. l. ult. C. de contrah. stip.* Secus vero est in legatis, quæ sub conditione facta ad heredes non transmittuntur. *d. l. is cui. & l. 18. quæ legata ff. de reg. iur.* quippe q̄ non ut stipulationes ab initio, sed cum euentu demum conditionis vires suas accipiūt: quia facti magis, quam iuris, sunt, & in momentis consistunt, *l. 8. eas obligationes ff. de cap. minu. l. 9. nec adierit. ff. pro socio. l. 41. legata. ff. de cond. & dem.*

108

Ceterum ut de altero cōditionalis obligationis genere quoq; aliquid dicatur, sicut vsq; ad diem, ita ad conditionem vsque ipso iure obligatio constitui non potest: veluti, *Centum dare spondes, usque dum navis ex Asia venerit:* vel, quod idem est, *& si navis ex Asia venerit:* ut sit utrobique sensus ille, *Quoad navis non venerit, ut petat: ubi autem venerit, non petat.* Quomodo concepta obligatione nihilominus quidē ipso iure

iure competit actio existente conditione: siquidem vt dies non finit obligationem, ita nec conditio, & ob id ea peræqua est: veruntamen agenti obstat exceptio pacti conuenti, vel doli nati, *d. §. conditio in hac l.* Nā hoc ipsum est, quod Paulus istuc ait, cōditionem efficacem esse, quæ in constituenda obligatione inferitur, id est, ab initio, siue in ipsa obligatione contrahenda: non etiam eam, quæ post perfectam demum obligationem apponitur, id est, finiendæ obligationis causa: quippe quæ inutilis est ipso iure, & inefficax, quæque nō extinguunt quidem obligationem ipso iure, sed per exceptionem duntaxat inferunt existente conditione: puta, *Naue veniente ex Asia.* Sic nimirum conditio, quæ ἐν ἀρχῇ, seu in principio obligationis ponitur, sola efficax est, vt constituat obligationem, at vero conditio, quæ post perfectam obligationem ponitur, id est, vt Græci loquuntur, ἐν τῷ πέρας, & finiendæ obligationis causa, resoluit ea obligationem nō quidem ipso iure, sed ope & beneficio exce-

ptionis, *l. 2. ff. in diem addict.* Idque verum tunc est maxime, si contractus stricti iuris sit. Nam in contractibus bonæ fidei exceptio pacti vel doli inest, ut non sit necesse, eum hoc modo apponere, sicut in iuris stricti contractibus. Cur autem obligatio hoc modo non finiatur, eadem ratio est, quæ supra de die exposita est: quod nimirum obligatio semel perfecta & constituta, non quouis modo finiatur, id est, non tempore, non loco, non conditione, sed certis & a iure civili præscriptis quibusdam modis, veluti, solutione aut acceptilatione ceterisque modis, sicut nec legato finiendæ obligationis causa, dies vel conditio, aut locus aut modus apponitur, *leg. 29. sin autem. ff. de leg. 1.* Itaque & hoc casu, ut superiori, actor opposita exceptione reiicitur: atque ita obligatio non finitur ipso iure, hoc est, iure civili: sed opposita exceptione ex iure scilicet honorario siue Prætorio, *l. 56. eum qui ita. §. qui ita stipulatur. ff. de verb. oblig.* & pulcre Cuiacius. *lib. 14 obs. 24.* Et tantum de cōditione: sequitur de modo.

TERTIA

TERTIA PARS

DE CAVSSIS SIVE QVA-

litatibus obligationum, ni-
mirum.

DE MODO

Ait Paulus in §. 3.

Modus obligationis est, cum stipulamur decem aut hominem. Nam alterius solutio totam obligationem perimit, nec alterū peti potest, utique quamdiu utrumque est.

SUMMARIA.

- 1 *Modus, tertia obligationum causa, variaque eius vocabuli significata.*
- 2 *Commodatum unde dictum.*
- 3 *Modestia, Moderatio, Modicum, & Mediocre quomodo differant.*
- 4 *Modus & finis saepe coniungitur.*
- 5 *Modus pro mensura accipitur: item pro lege. nu. 6.*
- 7 *Modi significatio duplex in iure, una cū de legatis agitur. nu. 8. altera cum de obligationibus. nu. 15.*
- 9 *Demonstratio, causa, conditio & modus quid differant, & quidem quatuor modis. nu. 10. 11. 12.*
- 13 *Legatum sub conditione statim debe-*

tur: sub conditione non item.

14 *Modus legati transmissionem ad heredem non impedit.*

15 *Modi nona significatio, & quomodo in obligationibus contrahendis accipiat.*

16 *In modo obligationis alterum peti non potest, sed alterutrum: quia nec tantum in solutione, et si utrumq; in obligatione.*

17 *Exceptio a regula duplex.*

18 *Locorum alternatio qualis, & utrius sit electio.*

19 *In rerum alternatione debitoris electio est: in locorum vel mixta, creditoris.*

¶ SEquitur deinde tertia obligationum causa siue qualitas, quæ Modus Paulo dicitur: seu, ut Græci interpretantur, *τέλος*, quod verbum non modo apud Latinos scriptores, sed etiam Iureconsultos varie accipitur. Ac proprie quidem Modus rationem significat, hoc est, formam quandam certa ratione determinatam: ut cum modus legati, aut modus usurarum, aut modus manumittendi dicitur, l. demonstratio. Sult. ff. de condit. & dem. l. pen. ff. de usur.

usur. §. cū ergo. Inst. ex quib. caus. manum. non licet. Ex quo etiā *Cōmodatum* dicitur, quasi cū modo & ratione datum, auctore Festo : vt nimirū is, qui susce-
 pit, eo modo vtat', qui a domino præ-
 scriptus est: aut si is nihil cauit, vt saltē
 bono modo vtat', & eo quidē modo,
 quem fert eius rei natura. *l. 5. §. sed in-
 terdū. l. 17. in cōmodato. §. sicut. ff. cōmodati.*
 Deinde, quia ratio iubet, ne quid ni-
 mis, sed vt omnia moderate fiāt, mo-
 dus quoq; ipsam moderationē deno-
 tat, quę ex eo sic dicta est, quasi mo-
 dus secundum rationem, vt cum Ci-
 cero dicit, Modus est optimus decus
 ipsum tenere. Item in illo versu:

Adde modum rebus, modus est pulcerrima
 Et apud Horatium: *(virtus.*

*Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
 Quos ultra citraq; nequit consistere rectum.*

Hinc modestia est moderatio dicta:
 itemq; modicū & mediocre, in quib.
 verbis hic ordo est, teste Nonio Mar-
 cello: q̄ *modestia* fundamentū solidi-
 tas & basis est ipsius virtutis, e qua gi-
 gnitur *moderatio*, quę temperat au-
 rigatque *modos*, qui in factis sunt, &
 in dictis & ceteris talibus, quę a-

gendi officia sunt, iunguntur: *modicum* vero moderatum est: *mediocre* denique quod medium.

- 4 Tertio, modus interdum pro fine ponitur, quomodo Papinian. ad modum, hoc est, finem exilii dixit *in l. 39. cui necessitas. §. 1. ff. de liber. causa.* Et sic Cicero alias modum & finem coniungit, ut cum modum aliquem & finem orationi facere dicit *in Verrina sexta.*

Præterea frequenter modus usurpatur pro mensura cuiusque rei, veluti olei, ut *in l. 31. si quis oleum. ff. de actio. emti.* aut aquæ mensura, ut *in l. 1. ff. de aqua quotid.* aut etiã agri ipsius & fundi, ut *in l. eo, qui fundum. ff. de contrah. emt.* Quomodo etiam accipitur, *in l. 1. ff. & C. si mensor fals. mod. dix.*

Quandoque etiam modus pro lege usurpatur, ut cū modus adiici seruitutibus dicitur, veluti quo genere vehiculi agatur, vel non agatur, vel ut equo duntaxat, vel ut certum pondus vehatur, *l. 4. §. 1. ff. de seruit.* Item, per quam partem fundi eatur agaturue, qua hora, quib. temporibus, qua parte aqua ducatur, *l. 23. certa. §. 1. ff. de seruit.*

uitut. pradior. resticor. Quomodo & seruitus nō vtendo per modū, id est, per legem, quæ in constitutione vsusfructus dicta est, amitti dicitur. §. *finitur.* *Instit. de vsufruct. l. ii. is cui. ff. Quemadmodum seruit. amit.*

Nonnunquam etiam modus verbum & mensuram carminis, & interdum varios canēdi sonos aut vocum modos, vt in Musicis, significat, quæ significatio maxime frequens est Horatio: & apud Ciceronē carmen & rebus, & verbis & modis lugubre dicitur.

Sicut & apud oratores modus accipitur pro figura orationis, qua eadem ratione Græci *τέτρον* vocant, ex quo verba modificata a propria natura ad aliquem modum traducta & immutata & inflexa quodammodo dicuntur. *Cicero in parte.*

Præter has vero significationes, quæ 7 huc non pertinent, exstat in iure civili adhuc alia, eaq; duplex verbi huius vis ac potestas, quarum vna in tractatu conditionum, præsertim cum de legatis agitur: altera vero in materia obligationū, de qua hic potissimum

disceptatur, præcipue attenditur. Primo igitur modo acceptum hoc vocabulum significat moderationē quandam rei, de qua agitur, adiectā, vt qui eam consecutus sit, aliquid vel faciat, vel det, q̄ in donationibus, legatis & institutionib. heredum admodū frequens est, *vt declarat hoc Rubr. C. de don. quæ sub modo fiunt & tot. tit. C. de iis, qui sub mod. lega. vel fideicom. relinquātur, in primis vero tit ff. de condit. & demonstr. & caus. & mod. eorum quæ in testamento scribūtur*: qua ex inscriptione tituli apparet cognatio quædā euidens & affinitas quatuor illorum verborū, demonstrationis nimirū, causæ, cōditionis & modi: q̄ tamē inter se multis modis differunt: non solū enuntiatione verborum, sed etiam rei ipsius vi ac potestate. Nā *demonstratio* quidē est alicuius rei, quæ vel est vel non est, designatio, eaq; rem ipsam legatā, veluti nota quædam designat, *caussa* impulsione fere denotat, quæ nos ad aliquid agendum impellit, quā Dialect. *παρατακτικὴν*, Rhetores impulsivā, vocant. *Conditio* similis est magis demonstratio-

ni &

ni & legati transmissionem suspendit.

Modus denique plerunq; finem siue causam finalem denotat, & ostendit, quid legatarium ex legato facere velimus.

Deinde *demonstratio* ad præsens, vel 10 etiam præteritum: *Causa* non nisi ad præteritum refertur: *Conditio* saltem in futurum: *Modus* deniq; etiam in futurum, qui idcirco similis est conditioni, vt & conditio interdum appellatur. *l. 70. vitia. §. 1. ff. de cond. & demonst. & in leg. 44. Mania ff. de manum. testamen.* Quandoque etiam *modus* generaliter causa dicitur: quæ tamen cum ad futurum refertur, proprie non causa, sed *res* specialiter Iurisperitis nominatur, vt cum de conditione ob causam agitur: quomodo Pomponius in *l. 52. domus. ff. de condict. indeb.* distinguit, vel dari eam ob causam præteritam, vel ob rem, vt aliquid sequatur, eoque non sequente repetitionem competere ait. Potestque ea, siue res, siue causa magis proprie *modus* appellari, qui fere causam finalem denotat: de quo Caius in *l. 57. de demonst.*

§. ult ff. de condit. & demonstr. Si cui in hoc (inquit) legatum sit, ut faceret, sub modo legatum videtur.

II Tertio, in eo quoque differunt hæc quatuor vocabula, quod causa plerunque significatur per verbum *Quia*, in eoque magis similis est demonstrationi, ut *Titio certum lego, quia filium meum in bonis literis & moribus informavi*. Cuius exemplum proponit Ulpianus in l. 12. si ita. ff. de condit. & demonstr. Si ita (inquit) legatum sit: Quoniam filius meus maior ex arca mea decem sustulit, heres minor filius decem e medio sumito: quo casu debetur legatum, quia idcirco relictum, ut conditio filiorum exæquaretur. Conditio autem fit per particulam, *Si*, veluti hoc modo: *Si Titius filium meum bonis literis & moribus informauerit, ei alimenta do, lego*. Modus denique exprimitur per particulam, *Ut*, verbi gratia: *Titius filius meus ceterum precipito, ut operans det bonis artibus, vel, Siychus liber esto hac lege, ut nunquam familiam meam deserat, &c.*

12 Postremo differunt etiam inter se, quoad vim & effectum. Nam modus quidem

quidem & conditio si deficient, legatum violatur: cū modus scriptus pro conditione obseruetur, *l. 1. & 2. C. de his, quæ sub modo legat. vel fideicom. fiunt.* Sin vero causa & demonstratio falsa sint, nequaquam modo res ipsa intelligatur, §. *huic proxima cum §. seq. Instit. de legat. l. 17. demonstratio l. 33. falsa. ff. de condit. & demonstr. & l. 1. C. de falsa causa. & de condit. instit.* Ratio est, quia legati substantia sine causa consistit, & vt Papinianus loquitur, ratio legandi legato non coheret: quippe cum etiam sine vlla causa gratuito legari soleat, eoque fit vt falsa causa legato adiecta, per se non noceat, veluti, *Titio, quia me absente negocia curauit Stychem do, lego.* vel, *Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stychem do, lego.* Licet enim neque negocia testatoris vnquam gesserit. Titius, neque patrocinio eius liberatus sit: legatum tamen nihilominus valet, vt ait *Imp. in §. longe magis. insti. de lega.* Nam falsa eiusmodi conditio perinde habetur, ac si sit impossibilis, quæ & ipsa non nocet, & pro non scripta habetur. §.

ult. Instit. de hered. instit. veluti, Stychus si soluerit, quod Sempronio debeo, liber esto: si iam testator nihil debeat, falsa conditio est: & Stychus, tametsi nihil soluat, nihilominus liber erit, l. cum tale. ff. de condit. & demonstrat. §. falsam causam. Aliud vero est, si vel conditio falsam causam non contineat, vel causa sit conditionaliter enunciata. Nam tunc ea legato nocet: quoniam ea conditio vera est, ceu in futurum concepta, veluti hoc modo: *Titio, si negotia curauerit, fundum do, lego.* Nam si hoc factum non fuerit, legatum non valebit tanquam ex defectu conditionis, siquidem omnis conditio vera legato nocet, si ea non impleatur. Nisi forte talis sit, quæ impleri non debet, aut remitti solet: cuiusmodi est turpis conditio, aut conditio iurisiurandi, vel diuortii, *l. 8. quæ sub conditione. cum l. sequent. ff. de condit. instit.*

- 13 Est & quoad vim & effectum inter conditionem & modum, præcipue hæc insignis differentia: quod legatum sub modo statim debetur: sub conditione non item. Nam modus neque oblige-

obligationē, differt, suspenditue, neque diem cedere, imo ne finiri quandam diem impedit aut prohibet, dicitur. *l. Mania. 44 ff. de manum. testament.* vbi Modestinus loquens de testatore, qui ita scripsit: *Servi mei sub hac conditione liberi sunt, ut monumento meo lucernam accendant & solennia mortis peragant*, respondit: Neque contextum verborum, neque mentem testatoris hoc velle, ut libertas sub conditione suspensa sit: cum liberos eos monumento adesse voluerit: officio tamen iudicis eos compellendos esse, testatoris iussioni parere. Simile exemplum est de contractibus apud Iulianum in *l. 41. cum ab eo. ff. de contrahen. emptio.*

Fundum (inquit) quem alij obligaueras, a te sic emi, ut cum intra certum tempus liberares: non sub conditione, sed sub modo emtionem factam intelligi, traditum est: ut neque contractus interea suspendatur, neque prohibeatur emptor post illud tempus ex emto agere aduersus venditorem, ut fundum liberet: sed si sub

conditione facta esset emptio, veluti, si cum liberes fundum intra tale tempus non posse agi, vt conditio impleatur, idem respondit Iulianus, quia conditio eius in venditoris arbitrium collata, contractum suspēdit, modus adiectus nequaquam: imo actio ex contractu, vt impleatur datur. Quo etiam pertinet Papiniani responsum, *in l. 29. causam. §. vlt. ff. de manumiss.* vbi cum quærebatur de seruo ita empto, vt intra certum tempus manumitteretur, & interim Domino emptori certam mercedem animam præberet, respondit conditionē libertatis mercedem non facere, sed obsequio temporariæ seruitutis modum præstitutum esse, vt propterea non suspendatur manumissio: sed liber factus saltem ad mercedem teneatur.

- 14 Quod si igitur modus, vt paulo ante dictum est, non impedit vel cedere diem, vel venire: multo minus quoque impedire videbitur, quin legatū purum sit, statimque ad heredem legatarij transmittatur, quāuis legatarius, antequam modum illū impleret, decesserit:

cesserit: adeo vt statim peti possit, q̄
 ita legatum est vel debetur, etsi onus
 fortassis habeat adiūctum: cuius præ-
 standi & fungendi necessitas incum-
 bit legatario, si legato frui velit: in eo
 quæ saltem cautionem de modo im-
 plendo offerre sufficiat ad capiēdum
 legatum. Quod pulcre docet Scæuo-
 la ex sententia Trebatij *in l. 140. quibus
 diebus §. vlt. ff. de condit. & demonstr.* Si
 cui (inquit) legatū sit, vt monumen-
 tum faceret, pro eo habendum est, ac
 si ita legatum sit, si satisdedit, se ita
 id monumentū ex ea pecunia factu-
 rum. Idemque voluit Scæuola, *in l. 80.
 eas causas. d. tit.* Eas causas (inqt) quæ
 protinus agentem repellunt in fidei-
 commissis, non pro conditionalibus
 obseruari oportet: eas vero quæ ha-
 bent moram cum suntum (sic enim
 Modum describit) admittamus cau-
 tione oblata. Nec enim parem dice-
 mus eum, cui ita datū sit, *si monumen-
 tum fecerit*, & eum cui datū est, *Vi mo-
 numentum faciat*. Aliud exemplum est
 apud Iulianum *in l. 48. cum in testamen-
 to. ff. de fideicom. libert.* Cū in testamen-
 to (ait)

to (ait) scriptum est, *Stychum Titio lego, vel, heres meus dato, ita ut eum Titius manumittat*: dixi petenti legatario Stychum exceptionem doli mali obstaturam, nisi cauerit se libertatem secundum voluntatem defuncti prestatum.

Ac cautionem quidem hanc heres abs legatario exigit, etiā si sua alioqui nō inter sit modū implere, vt hoc satis liquet ex valētis responso *in l. 19. si tibi. ff. de leg. 3.* Si tibi (inquit) legatū est, vel fidei cōmissum relictum, vti q̄ facias, etiam si non interest heredis id fieri, negandā tibi actionem, si non caueas heredi futurum, q̄ defunctus voluit, Nerua & Atilicius recte putauerūt. Quod si tamē solius legatarii inter sit, vt modus adscriptus nō tam necessarium praeceptum continere videatur, quam consiliū & admonitiōē quandam eius rei, quæ illi quidem utilis esse videtur, sed eius tamen alioqui arbitrio relictā intelligatur: cum id possit, si velit, legatarius negligere, cautio necessaria non erit. Sic enim Papinianus scribit *in l. 71. Titio centum. in prin.*

princ. ff. de condit & demonstr. Titio (inquit) centum, ita vt fundum emat, legata sunt: non esse cogendum Titium cauere Sex. Cæcilius existimat: quoniam ad ipsum duntaxat emolumentum legati redierit. Sed si filio, fratri, alumno minus industrio prospectum esse voluit, interesse heredis, credendum est, atque ideo cautionem interponendam; vt & fundus comparetur, ac postea non aliene-
tur.

Et hætenus quidem de modo, sub quo legata & fideicommissa relinquuntur, dixisse sufficiat. Superest, vt de modo, quo obligationes contrahuntur aliquid deinceps subiiciatur, quæ quidem significatio huius loci propria est, & quasi peculiaris, de qua Paulus explicat, *in dicta lege obligationum fere, hoc est, titul.* At enim: *Modus obligationis est, cum stipulamur decem aut hominem.*

Quæ definitio, *ἡ δὲ συµατικὴ* & exemplaris est, ex qua vera hoc modo colligi pōt definitio: vt Modus obligationis nihil sit aliud, nisi alternatio

rerum, seu vis & potestas quædam alternationis ipsius, qua obligatio perinde vt conditione vel die, aut etiam loco recte differatur.

- 6 Nam obligatio, cui modus adiicitur, veluti, *Decem aut Stychum dari*, plerunque sub ea lege fit, vt alterum peti non possit, quod stipulator elegit, sed alterutrum, id est, hoc vel illud. Nam vtrumque in obligatione quidem est, sed alterutrum tantum in solutione: & sic alterius solutio totam perimit obligationem, nec alterum peti amplius potest. Plane enim solutione alterius, quodcunque promissor elegerit, ab omni obligatione liberatur, neque solum solutione, sed etiam acceptilatione aut nouatione, imo solo pacto de vna re non petenda facto: quia, vt dictum est, alterutrum duntaxat in solutione est: eoque casu tunc tota deficit obligatio. Sic enim Paulus scribit *in l. 27. si vnus. §. si. si stipulatus. ff. de pact.* Si (inquit) stipulatus decem aut Stychum, decem pactus sim, & petam Stychum aut decem: exceptio pacti cõuenti in totum obstabit.
- Nam

Nam vt solutione & petitione & acceptilatione vnius rei tota solueretur obligatio: ita pacto quoque conuento de vna re nō petenda interposito, tota obligatio submouetur.

Sed hoc tamen aliquot exceptio-¹⁷ nes patitur: quarum prima est ea, de qua modo dixi: Si alterutrius solutio facta sit, aut etiā acceptilatio, vel nouatio, aut pactio interposita, quo casu tunc tota deficit obligatio. *d. l. si vnus. §. 6.* Altera exceptio hæc est: Nisi alterutrum defierit esse in rerum natura, vt iam dari amplius nequeat. Sic enim diserte *hic* Paulus scribit: Alter-[“] utrius (inquit) solutio totam obliga-[“] tionem interimit, nec alterum peti[“] potest: Vtique quandiu vtrumq; est. Quibus verbis significat, alterutrum solum vel præcise peti nō posse, quandiu alterum existet, sed ita demum, si in rerum natura esse desinat. Nam tunc promissio alternatiua reducitur ad simplicem per interitum vnius extremorum. Sic enim Papinianus *in l. 95. Stychum. in prin. & §. 1. ff. de solut.* scriptum reliquit: Stychum aut Pamphi-[“]

lum, vtrum ego velim, dare spondes: altero mortuo qui viuit, solus petetur, nisi mora facta sit in eo mortuo, quem petitor elegit. Tunc enim perinde solus ille, qui decepit, præbetur, ac si solus in obligationem deductus fuisset. Quod si promissoris fuit electio, defuncto altero, qui superest, æque peti poterit. Et Paulus *in l. 34. si in venditione. §. penult. ff. de contrahen. emptio.* Si emptio ita facta fuerit: *Esto mihi emptus Stychus aut Pamphilus*, in potestate esse venditoris, quem velit, dare, sicut in stipulationibus: sed vno mortuo, qui superest, dandus est, & ideo prioris periculum ad venditorem, posterioris ad emptorem respicit. Quod etiam multo clarius declarat Vlp. *in l. 3. ff. de eo. quod cert. loc.* Non utiq; (inquit) ea, quæ tacite insunt stipulationibus, semper in rei potestate esse Scæuola ait, sed quid debeat esse in eius arbitrio: an debeat non esse. Et ideo eum, qui Stychū aut Pamphilum promittit, eligere posse, quod soluit, quandiu ambo viuent: ceterum vbi alter decessit, extinguere eius electionem, ne
fit in

ne sit in arbitrio eius, an debeat, dum
 non vult viuum præstare, quem so-
 lum debet. Quare & in proposito,
 eum qui promisit, Ephesi aut Capuæ,
 si fuerit in ipsius arbitrio, vbi ab eo pe-
 tatur, conueniri non potuisse. Sem-
 per enim alium locum electurum: sic
 euenire, vt sit in ipsius arbitrio, an de-
 beat. Quare putat posse peti ab eo al- 18
 tero loco, & sine loci adiectione. Da-
 mus igitur actori electionem petiti-
 onis. Et generaliter definit Scæuola,
 petito rem electionem habere, vbi pe-
 tat, reum, vbi soluat, scilicet ante pe-
 titionem. Proinde mixta rerum al-
 ternatio locorum alternationi ex ne-
 cessitate facit actoris electionem, &
 in rem propter locum: alioquin tol-
 lis ei actionem, dum vis reseruare reo
 optionem. Quibus ex verbis præter- 19
 ea illud intelligitur, semper in alter-
 natione rerum, quamdiu vtraque res
 superest, debitoris electionem esse:
 quandoquidem in locorum alterna-
 tione, aut etiam si mixta, id est, rerum
 & locorum simul sit alternatio, credi-
 tori competit electio.

Tertia exceptio est: Nisi obligatione res altera iam ante exempta sit, aut liberata, vt si stipulatoris facta sit ex aliqua causa, veluti, si Stychem aut Pamphilum mihi debeas, & alter ex eis meus factus sit ex aliqua causa, tunc reliquū a te mihi debetur, vt ait Pomponius *in l. 16. si Stychem. ff. de verb oblig.* Nam tunc non iam de electione promissoris, sed potius de eius liberatione quæritur, & in altero tunc tota deficit stipulatio, æque ac si non existeret amplius, aut solutio alterius facta sit. Quod Marcellus hoc exemplo etiam declarat *in l. 72. qui decem §. 4 ff. de verb. oblig.* Stychem aut Pamphilum stipulatus sum, cum esset meus Pamphilus: nec si meus esse desierit, liberabitur promissor Pamphilum dando. Neutrum enim videtur in Pamphilo homine constituisse, nec obligatio, nec solutio.

QVARTA PARS
DE OBLIGATIONVM
caussis siue qualitatibus obligatio-
nis, nimirum.

DE ACCESSIONE.

Ait Paulus in §. 4. hic

Accessio vero in obligatione aut personæ, aut rei fit. Personæ, cum mihi aut Titio stipulor: Rei, cum mihi decem aut Titio hominē stipulor, vbi quæritur, an ipso iure fiat liberatio, homine soluto Titio.

SUMMARIA.

- 1 *Quarta causa obligationis, Accessio.*
- 2 *Accessionis varia significata, & quid in octo.*
- 3 *Accessorium sequitur naturam principalis.*
- 4 *Accessio tam pro discreta, quam pro continua accipitur nu. 5.*
- 5 *Acceptio pro obligatione fideiussoria ponitur: item pro sequela & additamento. nu. 6. & seqq.*
- 7 *Possessionum accessiones quales.*
- 8 *Accessio hic personarum alternatio est.*
- 9 *Adiectus posteriore, non priore loco nominandus.*
- 10 *Accessio dupliciter fit: vel personæ tantum vel simul personæ & rei.*
- 11 *Plures obligationum causæ, de quibus hic in §. pen & ult.*

Superest quarta & extrema causa obligationis, nimirum *Accessio*, de

qua antequam aliquid dicatur, primo quid vocabulū significet, & quomodo in iure accipiatur, breuiter definien- dum esse arbitror. Accessionis igitur vocabulū varie accipitur in iure. Pri- mo quidem pro eo, quod non per se principaliter cōsistit, sed alteri adiun- gitur tanquā principali, sine quo esse non potest, quod & *Accessorium* alias in iure canonico dicitur, ex quo est rēgula illa iuris canonici: Accessoriū naturam sequi congruit principalis, c. *accessoriū de reg iur. in sexto*. Quā regu- lam ita expressit Vlp. §. 19. *cum au. ff. de auro & arg. leg.* Accessio cedit prin- cipali. Et Paulus in l. 129. *nihil dolo. in fi. & l. 128. cum principalis. ff. de reg. iur.* cum principalis causa (inquit) non consi- stit, plerunq; nec ea quidem, quæ se- quuntur, locum habent. Et Caius in l. 2. *ff. de pecul. leg.* Quæ accessionum lo- cum obtinent, extinguuntur, cū prin- cipales res peremptæ fuerint.

Frequenter autem accessio eam in iure denotat, quæ *accessio discreta* dici- tur, veluti est specificatio accessoria, vt DD. vocant, cuius exemplū affert Vlpia-

Vlpianus *in d. l. 19. cum aurum. §. perueniamus.* Gemmas nimirū inclusas auro argentoq; cedere: quoniam ei cedat, cuius est maior species: Semperque adeo cum quærimus, quid cui rei cedat, illud spectari debere, quid cuius rei ornandæ causa adhibeatur, ut accessio cedat principali. Eodemque modo accessio dicitur Florētino *in l. 29. si quando. in fi. ff. d. tit.* ubi docet, utrautrius materiæ accessio sit, visu atque usu rei & consuetudinis patrisfamilias æstimādum esse. Quomodo & Paulus *in l. 4. ff. de penul. lega* scribit: Vasa penuraria accessionē penus legatæ, non legata esse: quoniā quod liquidæ materiæ sit, quia per se esse non possit, rapit secum in accessionis locum id, sine quo esse non potest.

Sed & accessionis verbū accipitur pro eo, q̄ extrinsecus accedit, veluti in alluione, quam accessionē continuam siue concretā DD. nominant, quæ cum re, cui accedit, ita cōcrescit, ut planè vna & eadem esse videatur, cuiusmodi est terra per alluionem fundo nostro adiecta. §. *præterea. Inst. de*

rer. diuis l. 7. adeo §. 1. ff. de acqui. rer. dom. l. 9. §. Alphenus. ff. de damn. infect. l. 1. C. de alluion. Quomodo etiam vsusfructus accessio interdū dicitur, qui per consolidationē aut cōfusionem proprietati adiungitur. §. *fin. Insti. de vsufr. acces.* Nam solida proprietas dicitur, cui vsusfructus inest. *l. 35 a liberto. ff. de bon. libert. l. 26 Sempronius. §. 1. ff. de vsufruct. legat.*

Tertio accessio pro causa siue obligatione fideiussoria sæpius quoque accipitur, quomodo ex sententia Iuliani Vlpianus scribit, eum qui heres exstitit ei, pro quo interuenerat, liberari ex causa accessionis (id est, intercessionis) & solummodo quasi heredem rei principalis teneri, ac per hoc scilicet, accessoriā obligationem extinguere: quandoquidem (vt ibidem) Vlp. ait: Multo plenior est rei obligatio (id est, principalis) quam accessoria obligatio potentior est. Semper enim quoties concurrunt, attenditur ea, quæ est potētior & plenior, secundum vulgarē theoricam, *in d. l. 5. vers. nec enim. in fi. & l. 3 ff de separat. & l. 93. si duo*

si duo rei. in prin. in fi. ff. de solut. Quo fit, vt nec in plus obligari possit: siquidem eius obligatio (vt ait Imperator) accessio est principalis obligationis, nec plus in accessione potest esse, quā in principali reo. §. s. *fideiussores ita. Instit. de fideiussion. l. si ita. ff. eod. tit.* Quo etiam pertinet illud, q̄ ex eo consequitur, principali debitore liberato, per consequens fideiussorem quoque liberari, secundum Papinianum, *in l. 19. si fideiussor. in fi. ff. de dolo malo.* Sic Paulus *in l. 34. hi qui. in prin. ff. d. tit.* Hi (inquit) qui accessionis loco promittūt, in leuiorem causam accipi possunt, in deteriorem non possunt.

Quarto accessio etiam pro sequela aut appendice paterni testamenti accipitur, veluti in substitutione pupillari, in qua pupillare testamentum est sequela & pars testamēti paterni, aut, vt Vlpianus loquitur, appendix institutionis est vtraque substitutio: quippe substitutio absq; institutione consistere non potest. §. s. *liberis. Instit. de substit. pupil. l. 44. ex pupillari. ff. eod.*

Quinto, accessionum nomine in-

telliguntur admodum frequenter in iure ea, quæ ex re, de qua agitur, sunt orta, cuiusmodi sunt fructus, partus, vsuræ, adeoque omnis causa, ex quibus ipse accessiones debentur: & generaliter omnium obligationum & actionum sequelæ & consequentiæ omnes, *l. 2. ff. de in diem addict. l. 5. ff. ad SC. Treb. l. 61. si seruus. §. his etiam illud, ibi accessiones & fructus. ff. de furtis.* Eoq; pertinet totus tit. *Pand. de usuris, fructibus, causis & accessionib. omnibus & mora:* de quibus suus dicendi locus erit.

Sexto accessio etiam accipitur pro ii:, quæ emtioni præter pretium accedunt, & ab emtore erogantur, veluti additamentum (*die Zugab*) vt in edicto ædilitio.

Septimo, possessionum quoq; accessiones dicuntur, quâdo acceptorum & eorum, in quos ab his ius transit, possessiones cõiunguntur: quib. apponuntur interruptiones, *l. 2. §. si a furioso. ff. pro empto.* De quibus accessionibus possessionum nihil in perpetuum nec generaliter definiri posse, ait Scæuola, quippe quæ in sola consistunt voluntate,

tate, l. 14. in prin. ff. de accession. & t. tit. de diuers. temp. praeser. & de acces. posses. quas Græci *περὶ ἐσῆς κατοχῶν* vocant.

Postremo, & quidem in hac parte iuris, cum de obligationibus agitur, accessio est alternatio personarum, sicut modus rerum est alternatio, siue vis & potestas eius alternationis. Exempli causa, *Sychem aut Pamphilū dari*, obligatio est, cui mod⁹ adiectus est: *Mihi aut Titio dari*, obligatio est cum accessione, estque personarum alternatio.

Nā mihi stipulor, ut adquiratur obligatio mihi vel Titio, nō simpliciter, ut Titio adquiratur, quod per me fieri non potest, sed tamen ut ei solui possit etiam me inuito, quo casu Titius accedit non obligationis quidem, sed solutionis causa, §. *plane solutio. Instit. de iuril. stipulat.* Ceteroquin vero nemo alteri stipulari potest, §. *si quis alii. Instit. dict. tit. leg. 28. stipulatio ista. §. alteri. ff. de verb. obl.* Quoniam inuentæ sunt stipulationes, ut unusquisque sibi adquirat, quod sua interest: ceterum, ut alteri detur, nihil nostra in-

terest, *d. § alteri*. Denique cum accessio personæ est in obligatione, veluti, *cum mihi stipulor aut Titio decē dari*, obligationis ea natura est, vt ipso iure etiam solutis Titio decē, me inuito vel ignorante, quamuis mihi præcipue obligato non solum fuerit, tota obligatio perimatur. *l. 56. eum qui ita. §. qui sibi. ff. de verb. oblig. l. 9. si ita stipulatus ff. de solut. l. 16. fideiussor. l. si mihi. ff. de fideiussor.* vbi hæc personæ accedens dicitur adiecta solutionis, nō obligationis gratia, vt in *d. § si quis aliū, vers. cum plane*. Quibus ex locis illud quoque intelligitur, quod ad formam orationis attinet, semper adiectum posteriore, non etiam priore, loco nominandum esse: exempli gratia, *Mihi aut Titio dare spondes*: nō *Titio aut mihi*. Nam obligatio non nisi in mea, id est, qui stipulatur, persona consistere potest: solutio etiam in alterius, id est, adiecti, & mea. Ideoque Titius hic dicitur adiectus solutionis gratia, & hac stipulatione: *Mihi aut Titio dari decem*, ius, id est, obligatio, in personā meam transfertur: factum, veluti solutio, etiam in

iam in personam Titij. Talis igitur adiectio personæ in obligationibus contractuum, *Accessio*, dicitur, quomodo & alias fideiussores & adpromissores alienæ obligationi accedere dicuntur, & sic accessiones appellantur, *l. 91. si seruus, §. nunc videamus. ff. de verb. obl. l. 71. Vranus. ff. de fideiuss. l. 43. in omnibus ff. de solut.*

Ceterum accessio in obligatione duobus modis fieri a Paulo hic traditur. Aut enim personæ fit, aut rei. Personæ quidem, veluti, cū mihi aut Titio stipulor hoc modo, *Spondes mihi decem dare, aut Titio*: quo casu Titio recte solui posse, idem Paulus alibi declarat *in l. 10. ff. de solut.* his verbis: Quod (inquit) stipulatus sum ita, *Mihi aut Titio*, Titius nec petere, nec donare, nec acceptum facere potest, tantumque ei solui potest.

Rei vero & quidem rei ac personæ simul accessio fit, veluti, cum mihi decem aut Titio Stychum stipulor, hoc modo: *Mihi decem, aut Titio Stychum dare spondes?* Cuius obligationis longe alia natura est & qualitas, quam prio-

ris. Nam promissor ipso iure non liberatur, Stychem soluendo Titio adiecto : quia aliud soluit, quam quod est in obligatione. Siquidem in obligatione fuerunt sola decem mihi promissa, neq; hic ius idem est in adiecto, quod in stipulatore: quia promissor, vt dictum est, ipso iure non liberatur, si adiecto soluat, cum adiectio illa non in iure consistat, sed in facto: veruntamen per exceptionem vtiq; liberatur promissor Titio Stychem soluendo, per exceptionem inquam pacti vel doli mali, vt in omnib. superiorib. adiectionibus. Nā quodcunq; soluitur adiecto, voluntate stipulatoris soluitur, quin imo potius ipsi stipulatori solui videtur. Quod diserte ita docet Gaius *in leg. 141 si seruus. §. 3. ff. de verb. obligat.* Si ita fuero stipulatus, *Mihi aut Titio dare spondes,* & si mihi daturum te spondeas, secundum omnium opinionē ad interrogatum te respondere certum est, quia constat mihi soli adquiri obligationem. Titio autem duntaxat recte solui. *Et ibidem §. 5.* Cum mihi aut Titio stipulor,

stipulor, dicitur aliam quidem rem in
 personam meam, aliam in Titii desi-
 gnari non posse, veluti, *Mihi aut Ti-
 tio hominem*. Si vero Titio ea res solu-
 ta sit, quæ in eius persona designata
 fuerit, licet ipso iure non liberetur
 promissor, per exceptionem tamen
 defendi potest. Idem pulcre expli-
 cat Paulus *in leg. 98. qui res. §. 6. mihi
 Romæ. ff. de solut.* Mihi (inquit) Romæ
 aut Ephesi Titio dari stipulor: an sol-
 uendo Titio Ephesi a me liberetur,
 videamus, nam si diuersa facta sunt, vt
 Iulianus putat, diuersa res est: sed cum
 præualet causa dandi, liberatur. Li-
 beraretur enim & si mihi Stychum,
 illi Pamphilum dari stipulatus essem,
 & Titio Pamphilum soluisset. At vbi
 merum factum stipulor, puta insulam
 in solo meo ædificari, aut in Titii lo-
 co, nunquid si in Titii loco ædificet,
 non contingat liberatio? Nemo. n. di-
 xit, p. facto soluto liberationē contin-
 gere: Sed verius est liberationē cōtin-
 gere: quia nō factū p. facto soluere vi-
 detur, sed electio p. promissoris cōpletur. Et
 tm̄ de accessione, & sic de omnib. qua-
 tuor causis obligationū dixisse suffi-

ficiat: de quib. Paulus in hac lege proposita explicat. Nam hæ quidem præcipuæ obligationū causæ sunt & qualitates, & quæ proprie sic dicuntur, Dies, Conditio, Modus & Accessio: Quamuis alioquin plures esse videntur, quæ nullam propriam obligationem habent, cuiusmodi sunt illæ, de quibus idem Paulus agit in §. *penult. & ult. hac leg. nostra*. Quarum prima nascitur ex stipulatione, veluti, *Si fundum non dederis, centum dare spondes?* Nam etsi hæc verba, *Si fundum non dederis*, conditionem faciant: cōditio tamen ea longe est alterius generis, quam casualis illa cōditio, de qua supra dictum est. Nā hic solutione fundi facta, tametsi proprie in obligatione fundus non fuerit, tota perimitur obligatio: sola quippe centum in obligatione sunt, in solutione vero fundus est, §. *s. velati*. Altera obligationis causa, de qua hic agitur, in §. *ult.* eiusmodi est, veluti, *si a te stipulor nauem fieri, & si non feceris centum dari*: vel retento priori exemplo, *Fundum dari, & si fundum non dederis, centum dari*. Quo casu nō sunt

duæ

duæ obligationes: nauis scil. vel fundi,
 pura & pecuniæ cōditionalis: sed vna
 tantum superest obligatio, dādi cen-
 tum: fabrica autē nauis est in solutio-
 ne: non autē in obligatione ad agen-
 dum efficace: adeoque eiusmodi pœ-
 narum stipulatione quasi nouatio fit,
 (nam vera & legitima nō est nouatio,
 siquidem stipulatio pœnalis non no-
 uat priorem obligationē, *l. 122. qui Ro-
 mæ. §. Flavius ff. de verb. obl. l. 28. prædia.
 ff. de act. emt. l. 41. si quis a socio. cum l. seq.
 ff. pro socio*) & stipulatio prior in poste-
 riorem transfunditur, ita vt nō simul
 res & pœna exigī possit, *d. §. ult. & l. 1.
 in fi. l. 4. & 7. ff. de dot. mal. excep.* nisi forte
 nominatim cautum sit de vtroq; præ-
 stando, id est, de pœna exigenda præ-
 ter id, quod etiam pactum est & pro-
 missum, idq; rato manēte pacto, *l. 115.
 ita stipulatus sum. in fi. ff. de verb. obl. l. 16.
 qui fidem. cum l. preced. pacto conuento. ff.
 de transact.* An autē & quatenus prin-
 cipalis obligatio pœnali stipulatione
 nouetur, de eo plura videre licet apud
Zaf. lib. 1. respon. 4. & Hotom. q. illustri 10.

F I N I S.

Q

DISPUTATIO

DE OBLIGATIONE EX DIE
VEL AD DIEM CONTRACTA, EX COMMENTARIO D.

Nic. Reusneri IC. & Antecessoris,
Illustris Saxoniae Ducum
Consiliarij,

*Ad L. Obligationum fere 44. §. 1. ff. de Ob-
lig. & Actio. descripta: &*

PRÆSIDE EODEM DO-
ctore proposita ad disceptan-
dum in Academia Sa-
lana,

Respondente

BARTHOLOMEO REUSNE-
ro Vratislaviensi Silesio.

Ad XIV. diem Iunij hora septima
matutina.

FRANCOFVRTI

Ex Officina Zachario-Paltheniana.

M. D. C. III.

Σὺν Θεῷ.

MAGNIFICO VIRO
D. MICHAELI WIRTH
IVRISCONSULTO
CLARISS.

ILLVSTRISS. SAXONIÆ
DVCVM COBVRGENSIUM
Cancellario,

VIRO OMNI LAVDE DO-
CTRINÆ ET VIRTVTIS
Præstantissimo,

BARTHOLOMÆVS
REVSNERVS VRA-
TISL. SIL.

ACADEMICÆ GYMNA-
SIÆ HOCCE SYM-
bolum,

ΟΛΙΓΟΝΤΕ ΦΙΛΟΝΤΕ.

PATRONO COGNATO-
QVE S. OPTATISS.

PVBLICI OFFICII PRIVA-
TIM MERITIMON.

DD.

DISPV.

DISPUTATIO
DE OBLIGATIONE EX DIE VEL
AD DIEM CONTRACTA:

*Ex L. obligationum fere 44. D. de
Oblig. & Actio.*

I.

VM in aliis Iuris partibus,
tum vero maxime in con-
tractib. & obligationibus,
permultum refert, pure &
simpliciter negotiū aliquod sit con-
tractum, an vero causa & qualitate
adiecta.

Imp. Justin. §. Ad certum tempus.

Instit. de his qui tut. testam. dar poss.

§. heres. Instit. de hered. instit.

*§. omnis stipulatio. Inst. de inutil. stipulat.
cum sim.*

2.

Nam pura quidem obligatio con-
festim exigere potest: ea vero, quæ caus-
sam vel qualitatem adiunctam habet,
plerumque differtur in euentum futu-
rum.

*Paul. in l. 21. si dies. ff. quando dies legat. ced.
Ulpian. l. 41. eum qui Calendis. §. quoties. ff. de
verb. obligat. Pomponius l. 16. in omnibus. ff. de
reg. iur.*

3.

Sed eiusmodi quidem obligatio-
num fere causæ sunt quatuor, auctore
Paulo: aut enim in his Dies est, aut
Conditio, aut Modus, aut Accessio.

*Paul. in l. 44. obligationum fere. in prin. ff. de
oblig. & action.*

4.

Fere dico, quia præter has, eodem
Paulo auctore, sunt adhuc aliæ causæ
nonnullæ, quæ sunt in executione
obligationis, id est, petitione ac solu-
tione, quam ἐκτέλεσµον, Græci vocant:
de quibus alias agitur.

*Paul. in leg. 85. in executione. in princ. ff. de
verb. oblig.*

5.

Præterea accedunt quoq; obliga-
tionibus quædam alia vt Dolus, Cul-
pa, Casus fortuitus, & similia: quæ a
contrahentibus præstari debent, pro
cuiusque negotij natura & qualitate.

*Ulpia. in l. 5. §. 2. ff. commodati, & in leg. 23.
contractus. ff. de reg. iur. African. in l. 108. Si ser-
uum. §. 12. ff. de lega. 1.*

Verum

6.

Verum hæ causæ , de quibus hic differitur , extra obligationum substantiam sunt , & sunt veluti formæ ac species quædam obligationis conditionalis : quibus plerunque differtur ipsa non modo obligatio , sed etiam actio : quæ alioquin si pura sit , præsentem actionem parit.

Ulp. in d. l. eum qui Kalendis. §. 1. Et leg. 213. cedere diem. ff. de verb. sig. cū sim. supra alleg.

7.

Prima ergo causa siue qualitas obligationum , quæ his extrinsecus accedit , est Dies : de qua hoc tempore disputatio instituetur : ceteris causis siue qualitatibus in aliud tempus reservatis.

Paulus d. l. 44. Obligationum fere. §. 1.

8.

Diem cum nominat Paulus , in genere tempus significat : cuius ut in omnibus aliis rebus , ita vel maxime in iure diligens ratio habenda est : modo secundum æquitatem recte in eo aliquid definiri debeat.

Impp. Valent. Grat. Et Theod. in l. 6. civitas. C. de offic. rect. Provinç.

9.

Proprie tamen loquendo dies fere tempus diurnum significat : cui nox est contraria : sic nimirum dictus, vt Varroni placet, ἀπὸ τῆ Διὸς, id est, a Ioue: qui ob id Romanis Diespiter & Luce- tius, quasi diei pater, & lucis auctor cognominatus est.

M. Varro. lib. 4. de Ling. Lati.

Macrobius. lib. 1. Saturn. c. 15.

10.

Neque vero simplex & vna, sed varia & diuersa diei in Iure ciuili consideratio esse solet : suntq; aliquot eius differentiae a Iuris auctoribus traditae: ex quibus multae cōtrouersiae iuris di- iudicari posse videntur.

Cuiac. lib. 15. Obser. c. 32.

11.

Prima quidem diei diuisio hæc est, quod dies alius Naturalis, alius Ciui- lis esse dicitur.

Alciat. in l. 2. §. 1. ff. de verb. sign. num. 7. & seq. Cuiac d. loc. Calius lib. Antiq. lect. 8. c. 11.

12.

Naturalis dies est tempus, ab exor- tu Solis vsq; ad occasum, a quo dein- de nox incipit.

Gloss.

Gloss. in l. 8. more Romano. ff. de feriis & dilationibus.

13.

Ciuilis vero est tempus XXIV. horarum, ab vna media nocte vsque ad alteram, cum die interiecto.

Gloss. in dict. l. 8. more Romano, ubi male ab Accursio Artificialis dicitur, propter horologium fortassis arte factum. Et sic appellatione diei mox etiam venit. Bald. in Auth. hodie. C. de appellat. & in l. Titius. §. 1. ff. de lib. & posthu. Bar. in l. 1. §. hoc autem. ff. ad Syllan.

14.

More siquidē Romano dies a media nocte incipit, & sequentis noctis media parte finitur.

Paul. in d. l. 8. more Romano. Gellius libr. 2. cap. 3. Plistarch. Problem. Rom. 82.

15.

Et ideo quicquid in his viginti quatuor horis (id est, duabus dimidiatis noctibus, & luce media) actū est, perinde habetur, quasi quauis hora lucis sit actum.

Paul. in d. l. 8. more Romano. in fi. Vlp. in l. 5. ff. qui testam. fac. poss. & l. 1. ff. de manumiss. l. 7. ideoque. ff. de usucap. Anio. Augustin. Emend. lib. 4. cap. 13.

16.

Quanquā Romana Ecclesia, more

Q s

Atheniensium, diem a vespera ad vesperam, id est, a Solis occasu ad occasum metitur: quod spatium *νοχθήμερον* Græci frequentius, quam *ἡμέρον* vocant.

Leo Papa in c. 1. ubi Archidiac. Et in ca. de de usu. 11. de consecrat. distin. 3. Felin. ca. consult. col. 3. de offic. deleg. Cuiac. d. lib. 15. Obseru. c. 32. Ceterum locus hac de re exstat elegans apud Plin. lib. 2. c. 77. Ipsum diem (inquit) alii aliter obseruare. Babylonis inter duos Solis exortus: Athenienses inter duos occasus: Umbria meridie in meridiem, Sacerdotes Romani, Et qui diem definire civilem, item Aegyptii, Et Hipparchus a media nocte in mediam.

17.

Semper autem quoties in iure fit diei mētio, naturalis dies intelligitur: nisi aliud suadeat subiecta materia.

Procul in leg. 24. hac verba, ubi Alciat. not. nu. 4. Et 5. ff. de verb. signif. Bar. in l. 16. ant facta. §. tempus. nu. 1. ff. de pœnis.

18.

Constatque dies ille naturalis horis XII. vulgaribus: quas æstate productiores, breuiiores hyeme esse, consentaneum est: ex quo *καιρικὴ* siue temporales appellatæ sunt.

Paul l. b. 4 Sentent. c. 6.

Sic Christus apud Ioan. in Euang. cap. 11. de
natura-

naturali die loquens, Nonne (inquit) sunt diei hora duodecim? De iisdem quoque horis intelligendus locus, Math. c. 20. Sane Victorinus in Rhetor. Cicer. primum Trismegistum in XII. horas diem fuisse dimensum tradit: eiusque horologii rationem lib. ult. explicat M. Vitruvius. Meminit eius rei quoque Palladius, & Asconius, quos refert Alciat d. l. 2. §. 1. nu. 9. & 14. Apud Plautum in Pseudolo quidem eo sensu hyberna hora pro brevi: apud Martialem vero aestiva hora pro longa positum legitur.

19.

Hinc recte Paulus cuiusq; diei maiorem partem septē horarum esse dicit: & quidē horarum primarum diei, hoc est, ante meridiē: non supremarum, id est, post meridiē: propterea q̄ non sit tanti opera illa, quæ fit horis pomeridianis, quāti est ea, quæ fit horis matutinis, aut antemeridianis.

Paul. in l. 2. §. 1. & ibi. Alc. late, & admodum pulcre Ferner. ff. de verb. sign. Pompo. in l. 2. ff. de ann. lega. & l. 3. §. 1. ff. de oper. liberi. Glo. in verb. indefesso. Proam. de Iustin. C. confirm. Spec. in tit. de pet. sen. §. vn. cir. med. Plutarch. in Crasso. Appian. in Partico.

20.

Qua ratione operæ quoq; siue officium diurnū fere in iure duodecim horis vulgaribus definiuntur.

Alciat. in l. 124. hæc verba. nu. 5. ff. de verb. signific.

21.

Sed ex vulgi tamen consuetudine officium diurnum computatur totius illius diei, quo laborandum est: hoc est, a diluculo matutino vsque ad crepusculum vespertinum: quod totum tempus, quoties fauore opus est, in diei illius, de quo agitur, computationem venit.

Paul. in l. 25. Titius §. 1. ff. de lib. & posthu. & in l. 134. anniculas, ff. de verb. sign.

22.

Quinimo non interdiu solum, sed etiam noctu quandoq; operæ debentur: idque pro necessitate ipsarum operarum: aut pro more cuiusque artificij, & regionis: aut denique pro lege & forma contractus, quæ omnino seruanda est.

Impp. Valerian. & Galien. in l. 18. excepto. cum l. seq. C. de locat. Zas. lib. 1. Sing. Respons. cap. 3. num. 4. & 5.

23.

In quarum tamen exactione vtendum est ea moderatione, vt & valetudinis ac honestatis suæ rationem aliquam

quam habere possint operarum debi-
tores: & ab opere ipso aliqua saltē vi-
rium recreandarum gratia conceda-
tur relaxatio: ne operę sint illiberales.

*Alfen. Varus in l. 26. Medicus. Nerat. l. penult. ff. de oper. libert. Cai. l. 18. Si quid ven-
ditor in prin. ff. de edilit. edict. Imp. Theodos. Nonell. 8. Seneca lib. 2. Epist. 15.*

24.

Post primam hanc diei naturalis &
ciuilis considerationem, non minus
in iure ciuili frequēs est altera illa di-
uisio, qua dies alij Vtiles, alij Continui
esse dicuntur.

*Cuiac. lib. 2. Obseru. ca. 18. Turneb. Aduer-
sar. lib. 25. c. 18.*

25.

Vtiles dies sunt, Græce *ωεισμενοι*, qui-
bus experiundi iuris sui potestas est:
cuiusmodi sunt ceteri, festis dieb. non
vna subductis.

*Vlpia. in l. 1. in pr. ff. de diuers. & temp. præ-
script. Paul. l. 3. in fi. ff. de accusat. Papin. leg. 11.
miles. §. 5. quidam in fi. ff. Ad L. Iul. de adulter.
Imp. Alex. l. 6. C. eod. Fasti dies olim dicti: qui-
bus postea Antonius Imp. dies iudicarios addi-
dit, teste Capitolino.*

26.

Continui vero (Græcis *συναντοι* & sin-

venēis) qui perpetuo excurrūt, & quasi connexi sunt, aut coherentes: subdu-ctis scilicet vna dieb. tam festis, quam profestis: & tam absentiae, quam prae-sentiae diebus connumeratis.

Vlpia. in l. 8. genero. ff. de his qui not. in fa. & l. 2. §. 1. ff. de collus. de reg. Paul. l. 24. debitor. ff. ad SC. Velleian. & l. 38. quinquaginta. ff. de excus. tutor.

27.

Præter hos sunt alii dies, qui con-tinuis aduersi, neque tamen semper utiles sunt: quos Vlpianus Sessionum dies nominat: (Græci *βουλευτικὰς* appel-lant) quibus scilicet Prætor pro tribu-nali sedet.

Vlpia. in l. 2. §. dies. ff. quis ord. in bon. poss. ob-ser. Pulcre de his Cuiac. libr. 2. obseruat. ca. 18. & Duaren. lib. 2. disput. ca. 16. Goueian. in l. 5. is cui. §. Satisfactionis ff. ut in possess. legat.

28.

Semper autem ad hoc, vt currant utilia tempora, requiritur illud, ne sit aliquod impedimentum, vel in perso-na actoris, vel rei vel iudicis.

Vlp. in l. 1. vbi Zas. ff. de diuers. temp. præscr. & l. 1. §. 2. ff. quan. de pecul. annal. act. est.

29.

Neque tamen solum ex facultate
adeun-

adeundi, sed & scientia cuiusque vtilia tempora æstimantur: alioquin dies ei, qui aut nescierit, aut comparere potuerit, ne utiquam cedit.

Vlp. dict. l. 2. §. 1. & l. 1. §. dies. ff. quan. appellan. sit.

30.

Sic decem dies appellationis interponendæ, nō nisi a tempore scientiæ currere incipiunt: post quos demum dies fatalis, qui & temporalis dicitur, lapsæ iam causæ esse incipit.

Imp. Theod & Valent. in l. 32. præcipimus. in princ. iuncta Auth. hodie. ubi Bald. nu. 4. Cast. nu. 2. & ibid. commun. DD. C. de appellatio. & l. 2. & l. ult. §. illud etiam C. de temp. appellat. l. 63 C. Theod. de appellat. & l. ult. C. Th. de repar. appell. text. in cap. concertationi: De appellatio. lib. 6. Specul. tit. de appellat. §. restat. num. 1. Rota decis. 27. eod. tit. in antiq. Guido decis. 436. num. 88. Maran. par. 6. tit. de appellat. num. 202. Gayl. lib. observ. 139. num. 7. Cuiac. lib. 12. Observ. c. 4. & in ordinat. Cam. part. 2. tit. 29. §. 2.

31.

Quomodo autem dies accipi debeant, si de his simpliciter fit mentio in legibus, sane de eo quæritur. Et magis est de cōtinuis diebus frequen-

tius accipi debere, nisi de vtilibus expressum sit, ex cōmuni interpretum doctrina.

Rebuff. in l. 2. de verb. signif. exemplo. l. 5. ff. qui testam. fac. poss. l. 1. ff. de manumiss. § l. 137. continuis. ff. de verb. oblig.

32.

Nam & de anno idem responsum est a Papiniano.

In l. 3. §. 5. ff. de stat. lib.

33.

Quanquam in actionibus annalibus, quæ annuam præscriptionem excludunt, semper annus utilis intelligitur, qui constat 365. diebus vtilibus.

Ulp. l. 1. ff. quan. de pecul. act. ann. Ulp. in l. 19. interdum. ff. de minor. § Impp. Dioclet. § Maximia. in leg. 7. ei qui seruo, C. quod cum eo, qui in alien. potest. Imp. Alexan. in leg. 5. C. ad SC. Macedon. Imp. Iustinia. l. 1. C. de annal. excep. Cuiac. in lib. de divers. tempor. præscript. cap. 20.

34.

Pro quo tamen hodie a Iustiniano quadriennium cōtinuum definitum est: sublata nimirum vetere illa locorum differentia a Constantino Imp. prius introducta: qui pro anno utili Romæ quinquennium, in Italia quadrien-

driennium, in prouincia triennium continuum, in caussis restitutionum substituerat.

Imp. Iustin in l. vlt. C. de tempor. integr. restit. Constan. Imp. l. 2. C. Th. de in integr. restit. Ias. in §. rursus. col. 13. Instit. de action. Zabarel. in clem. unic. 25. quest. de in integr. restit. Cuiac. lib. 2. Obseru. ca. 18. Wurmser. lib. 1. Pract. obser. tit. 25. c. vlt.

35.

Tertia diei diuisio magis propria huius loci esse videtur: qua dies alius Certus, alius Incertus dicitur.

Pompon. in l. 1. ff. de cond. & demonstr. Vlpia. l. 38. stipulatio ista habere. §. 16. inter incertam. ff. de verb. oblig.

36.

Certus quidem dies est, quem ab initio euenturum certum est: siue nomine ipso hoc demonstretur, veluti, *Calendis Martii*: siue alicuius rei euentu, *Cum fructus maturuerint*.

Paul. in l. 73. interdum. in prin. ff. de verb. oblig. Julian. in l. 24. quoties ff. de oper. libert.

37.

Incertus vero, qui an & quando futurus sit, incertum est: & ideo vim conditionis habet: veluti, *Cum in familia nupserit, aut cum magistratum inierit*.

R

258 DE OBLIGATIONIBVS.

Pompon. d. l. 1. §. 2. Papin. in l. 75. dies incertus ff. de cond. & demonstr. Paul. l. 21. Si dies ff. quan. dies lega. ced.

38.

Multum autem interest, certus an incertus dies adscriptus sit.

Vlp. in d. l. 38. stipulatio. §. inter incertam.

39.

Nam siquidem dies certus sit, statim cedit, quamvis nondum venerit: ideoque certa die promissum vel statim cedit, quamvis nondum venerit: ideoque certa die promissum vel statim dari potest: quia totum medium ad soluendum liberum promissori relinquitur.

Paul. in d. l. 21. si dies. Vlp. d. l. 38. Stipulatio ista. §. inter incertam. Pompon. d. l. 1. §. Cum dies certus. Venulei d. 137. continuus §. 2. ver. nam & quod in diem ff. de verb. obl. Cels. l. 70. quod certa die ff. de solutio.

40.

At si incertus dies sit, nisi temporis conditio obtigit, neq; res pertinere, neq; dies cedere potest.

Paul. d. l. 21. si dies. Vlp. d. l. stipulatio i. a. 38. §. inter incertam.

41.

Idq; tunc præcipue obtinet, si dies plane incertus sit: ut non modo non sit cer-

fit certum, quando, sed & an aliquando sit futurū: cuiusmodi dies incertus non solū conditionē facit: verum etiam p̄ cōditione habet, vel ipsa vi potius conditio est, & sic interdū nominatur: sicut & vicissim cōditio promiscue in iure dies incertus appellatur.

Papin. in l. 75. dies incertus ff. de cond. & demonst. Paul. d. l. 21. si dies. Pomp. l. 22 si Titio. ff. quand. dies leg. ced. Vlp. l. 30. talis §. 4 sed et si. ff. de lega. & l. 1 §. ult. ff. ut legat. nom. cave.

42.

Ceteroquin si non plane incertus dies sit, veluti, si certum sit aliquando futurum, sed incertum, quando sit futurum: in eo distinguendum esse arbitramur.

Vlp. in l. 17 nam si cum seq. ff. de condict. indeb. Paul. l. 4 ff. quan. dies lega. ced.

43.

Nam in legatis quidem & vltimis voluntatibus eiusmodi dies incertus pro conditione habetur: quoniam ex die aditæ hereditatis pendent.

Scauola in l. ult. ff. quan. dies lega. ced. Paul. l. 26. usus fructus. ff. de stip. seru. & l. ult. cōmun. prad. Vlp. l. 18. qui duos. §. 1. ff. de manu. testam.

44.

Secus vero est in contractibus & sti-

pulationibus: in quibus dies incertus pro cōditione non valet: quia ex præsenti vires statim accipiunt.

Paul. d. l. 26. ususfructus. Pompon. in l. 16. sub conditione. cum ll. seqq. ff. de condiēt. indeb. Vlpian. l. 82. querebatur. vers. unde eleganter. ff. ad l. Falcid.

45.

Multumq; adeo refert, vtrum cedere possit dies, an non possit: quod exemplo legati in mortē heredis vel legatarii relictī passim in iure demonstratur.

Paul. l. 4. § Scauol. l. ult. ff. quan. dies lega. ced. Paul. l. 65. legato sub conditione § Papin. l. 79. heres meus. in prin. ff. de condit. § demonstrat. Paul. lib. 3. Senten. ca. 6. §. 6. Cuiac. lib. 2. Obseru. c. 1.

46.

Restat postrema diei diuisio, qua alia Expressa, alia Tacita dicitur.

Julia. in l. 24. quoties. ff. de oper. libert.

47.

Quanquam enim, auctore Paulo, in stipulationibus plerunque verba, ex quibus obligatio oritur, inspicienda sunt: ut raro inesse tempus vel conditionem ex eo, quod agi apparebit, intel-

intelligi oporteat: nūquam vero personam, nisi expressa sit:

Paul. in l. 126. Si ita stipulatus. §. Chrysogonus. in fin. ff. de verb. oblig.

48.

Fit tamen interdum, ut si non verbis, at re ipsa insit obligationi tractus temporis: veluti ex loco, cum Ephesi stipulamur, dies continetur: quæ quia tacite inest, ex eo tacita dies, ut & alias tacita conditio appellatur.

Ulp. l. 6. recusare. §. ult. ff. ad SC. Trebell. Julia. l. 24. quoties. ff. de oper. liberti. Paul. in l. 73. interdum. in pr. ff. de verb. obl.

49.

Quo sane casu si ante diem, quam Ephesum peruenire possit, agat, perperam ante diem agi constat: non secus ac si quis Romæ stipuletur hodie Ephesi dari: quæ & ipsa inutilis est stipulatio, cum impossibilis sit re promissio.

Ulp. l. §. 6. ff. de eo quod cert. loc. Paul. l. 41. eum qui Calendis §. 1. & l. 73. interdum 1. in pr. Venu. l. 137. cōtinuus §. 2. Caius l. 141. Si servus. §. 4. si inter eos ff. de verb. obl. Imp. Justin. §. loca etiam. Inst. eod. tit. & §. impossibilis. 8. de inutil. stipul.

50.

Cuius rei consequens est illud, cum qui certo loco dare promittit, aliquatenus duriori conditione obligatum videri, quam si pure promiserit, quandoquidem nullo alio loco, quam in quo promisit, inuito stipulatore possit soluere.

Vlp. in l. 2. §. 2. & l. 9. is qui l. ff. de eo qui cert. loc. Scauol. l. 122. qui Romæ. in pr. ff. de verb. obl. Julia. l. 16. fideiussor. §. 1. ff. de fideius. Impp. Dioclet. & Maxim. l. 9. C. de solut.

51.

Nisi tamen locus debitoris gratia adiectus sit.

Pompon. in l. 43. si ita. §. Pegasus. ff. de leg. 2.

52.

Aut nisi stipulanti certo aliquo loco id quod interest, loci nomine offeratur: quo casu ea pecunia, quam certo loco promisit, in compensationem deduci oportet, sed cum sua causa, id est, ut ratio habeatur, quanti eius intersit, eo loco, quo conuenerit, pecuniam dari.

Scauol. d. l. qui Romæ 122. ubi gloss. Vlp. l. 2. §. ult. ff. de eo quod cert. loco. Iauolen. l. 15. pecuniam. in pr. ff. de compensat.

Quomo-

§3.

Quomodo autem ex loco tacitum tempus accipi debeat: plerunque id iudicis, id est, boni viri arbitrio definitur: ex modo scilicet & officio diligentis patrisfamilias: vt eodem tempore mature eo loci perueniat, quo plerique eiusdem conditionis homines solent peruenire.

Verulei. in d. l. 137. continuus. §. 2.

§4.

Porro circa diem duplex inspectio est: nam vel ex die incipit obligatio, vel confertur in diem.

Paul. d. l. 44. obligationum fere. §. 1.

§5.

Illa differendæ, hæc finiendæ obligationi est: hoc est, vt Græcus interpres habet, ἐν ἀρχῇ, ἢ εἰς πέρας: adeoque, vt Zasius loquitur, tempus ad quod, finem respicit.

Zas. in l. 22. Vinum. num. 21. ff. si cert. petat.

§6.

Primum ergo obligationis genus est, quod ex die contrahitur, veluti, *Calendis Martiis dare spoudes?* & non ex die contractus, sed ex die futuro incipit.

*Vlpia. in l. vnic. §. item si ex die. ff. quand. dies
vsusfr. leg. ced. Paul. l. 4 ff. de vsufructu.*

57.

Cuius natura hæc est, vt ante diem
nō exigatur, auctore Paulo: siquidem
in ea cessit quidem dies, sed nondum
venit, vt licet obligatio nata sit, in sus-
penso tamen sit actio: & ideo differa-
tur eius ad tempus præstatio.

*Paul. d. l. 44. obligationum fere. §. 1. & d. l.
eum qui 41. §. 1. & l. 73. interdum. ff. de verb.
obligat. Vlpian. l. 213. cedere diem, ff. de verb.
signific.*

58.

Peti autem ante diem ideo nō po-
test: quia semper dies pro debitore
est: quo commodius ab eo possit præ-
stari medio tempore: quod totum ad
soluendum ei liberum relinquitur.

*Vlpia. d. l. 38. §. 6. Paul. d. l. 41. eum qui Ca-
lendis. Vennulei. d. l. 137. continuus. §. 2. Pompon.
l. 1. §. 1. ff. de condit. & demonstr. & l. 50. quod
quis. ff. de oblig. & actio.*

59.

Nam ne eo ipso quidē die, in quem
facta est stipulatio, peti potest: quia
totus is dies arbitrio soluentis tribui
debet: siquidem (vt ait Imp.) non est
certum eo die, in quem promissum
est,

est, datum non esse, priusquam is dies præterierit.

Imp. Iustin. in §. omnis stipulatio. Instit. de verb. oblig.

60.

Potest quidem debitor, quod certa die promissum est, vel statim soluere, id est, antequam dies vel annus exierit: neque tamen ob id conditionem indebiti consequitur.

Ulp. d. l. 38. stipulatio ista. §. 6. Venulei. d. leg. 137. cotinuus. §. 2. Pomp. d. l. 1. §. 1. & d. l. 50. quod quis. Cels. l. 70. quod certa & Paul. l. 98. qui res. §. 4. ff. de solut. Paul. l. 10. in diem. ff. de condict. indeb.

61.

At si quis certo anno vel die dari stipulatus sit, nisi omnib. partibus anni vel diei præteritis, recte non petit.

Pompon. in l. 27. veluti §. 1. & l. 42. qui hoc anno. Cels. in l. 99. quicquid. §. 1. ff. de verb. obl. Paul. in l. 6. ff. de oblig. & act.

62.

Alioquin enim plus tempore petere dicitur: siquidem dies solutionis, sicuti summa, pars est stipulationis: quod sane qui facit, ex veteri quidem iure causa cadit: sed ex lege Zenonia-

na & sumtus litis amittit, & inducias debitori duplicare cogitur.

Imp. § plus autem. cum §§. seqq. Inst. de actio. & §. hodie. Inst. de except. Ulpian. l. 1. §. 2. ff. de eden. Imp. Justin. l. vni. C. de plus petit.

63.

Quemadmodum & e diuerso debitor ob lapsum diei in mora constituitur: vt præstet æstimationem eius rei, & id, quod creditoris interest, rem certam promissam sua diei fuisse traditam: quoniam secundum Callistratum, solidum non soluitur, nõ minus die, quam quantitate, &, vt Ulpianus ait, minus soluit, qui tardi⁹ soluit: quia & tempore minus soluitur.

Callistrat. in l. 85. solidum. ff. de solutio. Vlp. l. 12. vt si cui §. 1. §. de verb. sign.

64.

Similiter & in testamētis cum adiiicitur tempus, credendum est pro herede tanquã debitore adiectũ esse, nisi alia mens testatoris fuisse probetur.

Vlp. in l. 17. cum tempus. ff. de reg. iur. & in l. 41. cum qui Calendis §. 1. ff. de verb. oblig.

65.

In legatis tamẽ opus est distinctione quadam, vt si quidẽ ea per damnationem

tionem sine relictâ heredis causa: sine vero per vindicationem, saltem legatarij gratia dies adscriptus esse intelligatur. Priore casu, non nisi nouissimus dies totus compleatur, peti legatum potest. Posteriore autem, qualibet eius anni die, aut parte diei, vel etiam prima, si ita velit, potest.

Julian. in l. 16. si ita scriptum. Pompo. l. 41 si ita. in pr. ubi Alex. & Bari. ff. de manu. testam. Vlp. l. 12. nec semel. § 1. ff. quan. dies lega. ced.

66.

Alterum genus obligationis est, quod ad diem confertur, finiendæ obligationis causa: & non ex die futuro, sed ex contractus die incipit, rursusque ad certum diem definit, veluti, *Vsque ad Calendas Martias dare spondes.*

Paul. d. l. 44. obligationum fere. §. 1. vers. ad diem autem.

67.

Cuius natura hæc est, usque ad Calendas debeatur, & peti possit: post Calendas vero amplius peti non possit, quia nec amplius debetur: perinde, ut cum quis ita stipulatur, *Quo ad viuum*, in singulos annos pure facta stipulatio intelligitur, eaque perpetuatur.

Imp. Justin. d. §. omnis stipulatio Pompo. in l. 16.

*Si Stychum. §. 1. ubi Bart. & alii interpretes.
ff. de verb. obligat. & Paul. in l. 1. in l. 4. & l. 11.
cum in singulos. ff. de annu. lega. Alciat. libr. 1.
Paradox. cap. 18.*

68.

Placet enim (ait Paulus) ad tempus obligationem constitui nō posse: non minus quam legatum.

Paul. d. l. 44. obligationum fere. §. 1. versu placet.

69.

Quemadmodum nec libertas ad diem dari potest: quippe in qua temporis adiectio ob id superuacua est.

Paul. in l. 33. libertas cum leg. seq. ff. de manum. testam.

70.

Et hoc est quod Paulus respondit, si neque modo, neque tempore, neque loco, neque conditione debitum differatur, inutile legatum esse.

Paul. in l. 29. sin. autem. ff. de lega. 1. Pomp. l. 58. nemo potest. ff. eod.

71.

Quanquam igitur obligatio per tempus non finitur ipso iure, sicut nec per tempus recte contrahitur, ea tamen perimitur saltem ope exceptionis.

Julian.

*Julian. in l. 56. eum qui ita. §. 4. qui ita stipu-
latur. ff. de verb. oblig.*

72.

Plane enim post tempus stipulator,
tamen si recte petit, quod ipso iure sibi
debetur: tamē exceptione pacti con-
uenti, vel doli mali submouetur: si-
quidem (vt ait Vlpianus) dolo eum fa-
cere, qui contra pactum petit, negari
non potest.

*Paul. dict. l. 44. obligationum fere. §. 2. vers.
Plane post tempus Julian. dict. l. 56. eum qui ita.
§. 4. Vlpian. l. 7. iuris gentium. Paul. l. 17. si tibi.
Et l. 28. si unus. §. pactus ff. de pact. Ulp. l. 2. §.
4. in fi. ff. de doli mali except.*

73.

Nam & heres eius, cui seruitus præ-
dii ita concessa est, vt quoad viueret,
ius eundi haberet, pacti conuenti ex-
ceptione mouebitur.

*Julia. d. l. 56. eum qui ita. §. 4. in fin. Papin.
l. 4 ff. de seruitut.*

74.

Similiter & in tradenda seruitute si
quis dixerit, se solum sine superficie
tradere, nihil proficit, quo minus &
superficies transeat, quæ natura solo
cohæret.

Paul. d. l. 44. obligationum fere. §. 1. in fi.

75.

Ceteroquin vero, quod alicui deberi cepit, certis modis definit deberi: saltem iis, qui iure ciuili constituti sunt: in quibus tempus nō reperitur.

Paul. d. l. 44. obligationū fere. §. 1. vers. nam quod alicui.

76.

Quod autem de tempore dictum est: idem quoque de loco, in quo tacite inest tempus, verum esse intelligitur: vt non magis loco, quam tempore, finiatur obligatio.

Paul. d. l. 29. sin autem Pompon. dict. l. 58. nemo potest.

77.

Ac proinde in eo quoque locum habet pacti vel doli exceptio: qua eliditur actio, quæ postquā eo loci peruentum fuerit, contra pacta conuenta instituitur.

Paul. l. 5. si. heres. ff. de eo quod cert. loc. Iulia. d. l. 56. nam qui ita. §. 4.

78.

Ex quibus omnibus recte hoc modo positis perspicuum fit illud, ciuili obligationi ab initio quidem, aut vt Græcus interpret habet, ἐν ἀρχῇ, diem
utiliter

utiliter adiici, & efficacem esse ipso iure: secus autem in extremo, vel ut ille loquitur, *εἰς τὸ πέρας*, finiende, scilicet obligationis causa: & ideo posse quidem obligationem differri ex die: at finiri ex die non posse, ut licet tunc ea verbis in diem cōcepta, re ipsa tamen sit pura, & ipso iure perpetua: cuius tamen actio pacti, vel doli exceptione submouetur.

Imp. Iustyn. d. §. omnis stipulatio. Pompon.

l. 16. si Stygium. ubi Cuiac. not. §. 1.

ff. de verb. obl.

FINIS.

Reusner, Nikolaus,

Commentarius de quatuor Obligationum Causis

Francofurtum 1603

J.rom.m. 58#Beibd.1

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10182481-1

VD17 12:201868K